

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Katedra sociální a kulturní ekologie

Šumava jako estetický problém

*Zkoumání propojenosti vztahu člověka k přírodě a estetického
vnímání na případu šumavských kůrovcových kalamit*

Diplomová práce

Bc. Kristina Pundová

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Arnošt Novák

Praha 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací a v souladu s autorským právem používána ke studijním účelům.

V Praze 27. června 2014

Bc. Kristina Pundová

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své diplomové práce Mgr. et Mgr. Arnoštu Novákovi za spoustu cenných rad, co mi dal, trpělivost, jakou se mnou měl a jeho tichou víru v to, že vše dobře dopadne, která mě inspirovala práci dokončit.

Také bych chtěla poděkovat PhDr. Ivanu Ryndovi za starostlivý dohled, jehož výsledkem je nejen tato práce, ale i skutečnost, že jsem se k ní přes krásné roky strávené na katedře dostala.

V neposlední řadě děkuji svým rodičům (speciálně V. D.) a přátelům (zejména J. H.), bez jejichž neúnavné podpory by tato práce nikdy nemohla vzniknout.

Obsah:

ABSTRAKT	8
ABSTRACT	9
1. ÚVOD	10
2. TEORETICKÁ ČÁST	12
<u>2.1 Společenský kontext</u>	12
2.1.1 Šumava minulosti a dneška	12
2.1.2 Proměny lesa	15
2.1.3 Les má mnoho podob	16
2.1.4 Symbolická dimenze lesa	18
2.1.5 Estetická dimenze lesa	25
2.1.6 Vnímání lesa z hlediska lesnické praxe u nás	27
<u>2.2 Metodologie</u>	30
2.2.1 Metoda	30
2.2.2 Výběr vzorku, otázky	31
2.2.3 Rozhovory	32
3. PRAKTICKÁ ČÁST	34
<u>3.1 Analýza rozhovorů</u>	34
3.1.1 Člověk a příroda	34
3.1.1.1 Vnímání přírody	34
3.1.1.2 Příroda a kultura	36
3.1.1.3 Ochrana přírody	42
3.1.1.4 Divočina a bezzásahovost	53
3.1.1.5 Religiozita a vnímání času	66
3.1.2 Člověk a les	75
3.1.2.1 Vztah k lesu	75
3.1.2.2 Stromy	83
3.1.2.3 Přirozenost a přirozená obnova	89
3.1.3 Člověk a rozpadající se les	97
3.1.3.1 Estetika kůrovcových kalamit	97
3.1.3.2 Na první pohled, z dálky a zblízka	103
3.1.3.3 Vyhoštěná smrt	106
4. ZÁVĚR	112
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	115
PŘÍLOHY	117

Abstrakt:

V prostoru Národního parku Šumava došlo v posledních letech k několika kůrovcovým kalamitám, které měly za následek rozsáhlý spor o podobu managementu v chráněných oblastech s celospolečenským dopadem. Podoba šumavských lesů se v postižených místech změnila, což zapříčilo rozsáhlou diskuzi, která se týkala mimo jiné toho, do jaké míry by se měl člověk v zákonem chráněném území projevovat a zároveň otevřela otázku, jaká podoba lesa je z estetického hlediska v současné době "žádoucí". Rozhodla jsem se prostřednictvím kvalitativní strategie výzkumu zjistit, jaký vztah mají k přírodě, kteří se zapojili do diskuze kolem národního parku Šumava a jakým způsobem ji vnímají, se zvláštním přihlédnutím k lesu. Zajímalo mě, jakým způsobem se vztahují k symbolické dimenzi lesa, která je v otázce jeho vnímání klíčová a v jakých rámcích se pohybují, pokud uvažují o tom, jaká podoba managementu by podle nich měla v chráněných lokalitách provádět.

Klíčová slova: Šumava, estetika lesa, vztah k přírodě, rozpadající se les, symbolická dimenze lesa

Abstract:

In space of National Park of Šumava happened in last years several bark beetle calamities, in result of it came extensive disputes about form of management in protected areas with society-wide impact. The shape of forests in Šumava in stricken places had changed and caused extensive discussion, which, besides other things, bear on human behavior and at the same time opened up the question, which form of forest is required in the present days . I decided through of qualitative strategy of research to discover the relation to the nature of those, which took a part in discussion about National Park of Šumava and how they perceive it taking it into consideration of forest. I was interested in their relationship to symbolic dimension of forest, which question is pivotal in perception of forest and which form of management in protected areas they prefer.

Key words: Šumava, aesthetics of forest, relationship to nature, disintegration of forest, symbolic dimension of forest

1. ÚVOD

"Lesy jsou bez konce
Města jsou také vlastně jenom pouhé lesy
Sázené rychle nešetrně rukama v horečkách
Ubožácké lesy zpřevrácené svou zvěří s na kost ztuhými pohyby
Džungle sádla
V nahnilých ohradách dobrých mravů
Bezzubé šelmy hodin odpočinku
Střízlivé lesy, které drží při životě jenom šos jejich zeleného kabátu
Stařecké lesy služebníci až do hrobu
Stromy s víceméně dobře ochočenými opicemi místo domů s jejich obyvateli
Lesy uvězněné v zakouřených hlavách
Strašné lesy jen pro ty opravdu odvážné
Lesy v nichž bloudíš hodiny a hodiny stále do kruhu
lesy v nichž je jen málo úkrytů
Ještě některé noci vejdu nahé smy o mého pokoje
Lesy existence drcené smrští alkoholu a džezu
Mrtvé lesy
Lesy z úzkostných dnů dětství" ¹

Les má mnoho podob. V současné době můžeme v Národním parku Šumava pozorovat les, který se plošně rozpadá vlivem vichřice a kůrovcové gradace, což je v našich podmínkách poměrně unikátní záležitost. Takový les vypadá zcela jinak, než jsme zvyklí a pokud jej kvůli vzhledu rovnou neodmítneme uznat za les, a tedy hodný existence, musíme provést určitou mentální operaci, abychom jej byli schopni vnímat a nějakým způsobem (nejen esteticky) hodnotit. Tato situace zapříčila, že estetika lesa, často upozadovaná za jinými funkcemi (ekonomickou, rekreační, ekosystémovou) najednou bolestně vystoupila z rozpadajících se těl stromů a ukázala se i ve své temnější podobě, než je zelený, svěží les plný života. Připomněla člověku doby, kdy byl les tajemným místem, ve kterém se mohl snadno ztratit, ale také najít sám sebe. Ovšem nebylo to bez práce. Stejně tak, jako vnímání krásy nebo vznešenosti (nejen) přírodních fenoménů není jen tak.

V současném společenském kontextu se ukazuje, nakolik jsou tyto archetypální zkušenosti z dob minulých, kdy člověk musel těžce dobývat les anebo se do něho utíkal před nebezpečnostmi, jež mu ukládala společnost nebo vlastní svědomí, zapomenuty, nebo – se

¹ Šebek, Karel. 1963. Lesy. In: *Analogon* 66: 11.

stejnou pílí jako kdysi – vytěšňovány a potlačovány. Tradice se zakládá na světě starém dvě stě let a s láskou a péčí vychovává svoji krajinu tak, aby došla idylické harmonie bez smrti i katastrof. Tato tradice stála u zrodu ochrany svého na poslední chvíli si zachovalého plodu své nenasytné dobyvačnosti a hamižnosti. Je také vidět radikalita, s níž se dokáže formovat opozice, která ve jménu divočiny – jednoho z nových náboženství současnosti – staví svoje chrámy na stále se obnovujících troskách minulých posvátných míst v domnění, že nemůže vzdát boj za spásu světa.

Ve své práci se snažím postihnout, jak hluboko mohou jít kořeny těchto prastarých konceptů vnímání přírody, a jak s tím vším souvisí to, jak vypadá. Na základě vyprávění mytického příběhu, jenž je srovnáván s útržky myšlenek současných lidí, kteří měli nebo mají vliv na to, jakým způsobem se bude vyvíjet dál jedna z unikátních krajin, jež je součástí naší historie, národní identity, a především – v rámci nového věku – taky sebereflexe a religiozity, jejíž brány nám estetická funkce otevírá, se ve výsledku ukazuje, jak jsme pokročili v čase tajemných krajin našeho obývání světa.

2. TEORETICKÁ ČÁST

V této části diplomové práce se pokusím nastínit společenský kontext Šumavy, ve kterém se pohybuje moje zkoumání - od historie osídlení území, přes vznik národního parku až po ochranu přírody). Budu se zabývat převážně tím, jakým způsobem člověk vnímá les - zejména jeho symbolickou dimenzi, která konstruuje náš vztah k němu a jakým způsobem s ním potom nakládá, což je jádrem sporu o vývoj Národního parku Šumava. Dále se budu věnovat problematice estetiky přírody, která z těchto mentálních konstrukcí povstává - jakým způsobem se k lesu vztahujeme esteticky, přičemž důraz budu klást na kategorii vznešena, což je zkušenost, kterou můžeme zakoušet v rozpadajícím se lese.

2.1. Společenský kontext

2.1.1. Šumava minulosti a dneška

Šumava, Kelty nazývaná Silva Gabreta (Severní les) má přes svou nehostinnost poměrně dlouhou historii osídlení. Ještě před Kelty bylo toto území "*osídlováno v dávné minulosti jen pomalu a pravěcí lovci sem zřejmě přicházeli jen výjimečně.*" [Vondruška 2014: 17] Keltové do Jižních Čech přicházejí na počátku mladší doby železné (300 př. n. l. - 100 n. l.), přičemž to Vondruška nazývá "*expanzí.*" [Vondruška 2014: 18] Kolem 7. a 8. století byla Šumava již osídlena slovanskými kmeny, které se z podhůří dostávaly i do vyšších poloh (doklady o jejich výskytu jsou například u Kašperských hor). Hustě osídleno bylo šumavské podhůří na konci 1. tisíciletí, přičemž v tomto období již vznikal český stát pod vládou Přemyslovců. Vlivem společenských změn v 10. století zanikla kmenová území a hradiště. Začala se vytvářet opevněná sídla, která měla funkce správní, vojenské, hospodářské i náboženské (stavby kostelů). Do konce 12. století není o vývoji osídlení dostatek dokladů, ale "*obecný obraz je zřejmý.*" [Vondruška 2014: 21] V podhůří existovaly zemědělské osady (do hor zasahovaly ojediněle), rovněž vznikaly tržní osady, hraničními hvozdy vedly obchodní stezky a vznikaly také první kláštery. K rozvoji osídlení dochází ve 13. století (jedná se o hutnické a zlatokopecké osady), přičemž i když zemědělské osídlování lesů postupovalo pomalu, hledači zlata pronikali až pod horské hřebeny. Skrze Šumavu vedly frekventované zemské stezky, u nichž se soustřeďovalo husté osídlení, na jejich ochranu se stavěly tvrze a hrady. Ve 13. a 14. století vrcholila těžba zlata, Šumavu zasáhla "*velká kolonizační vlna*", přičemž na osídlování "*pustých lesnatých krajín se nepodílely jen církevní instituce, ale v mnohem větší míře i šlechta*" [Vondruška 2014: 24], přičemž ve 13. století se poprvé

kolonizace dotkla "*okrajů pomezního hvozdu*." [Vondruška 2014: 25] Zakládaly se osady sklářů, dřevorubců a uhlířů. Po středověké kolonizaci se obyvatelstvo dostalo do "*středních poloh hor*", malé skupiny kolonistů pronikly do pohraničního hvozdu. [Vondruška 2014: 29] Konec 15. a hlavně celé 16. století byly ve znamení hospodářského rozkvětu, docházelo k rozvoji hornictví, vznikaly nové pily a mlýny, dařilo se rybníkářství i pivovarnictví. Rozvíjelo se zejména sklářství, což způsobilo zvýšené pronikání do lesů: "*Žádná z tehdejších skláren nevydržela na jednom místě dlouho. Jakmile se pro provoz hutě spotřebovalo v okolí dřevo, hutmistr ho nedovážel ze vzdálenějších lesů, ale podnik se prostě posunul za dřevem výše do hor*." [Vondruška 2014: 31] Dřevo ze Šumavy bylo od středověku žádaným artiklem, přičemž po husitských válkách se toto podnikání ještě více rozšířilo. [tamtéž] Třicetiletá válka se bolestně dotkla také území Šumavy, ale po jejím skončení se "*vrchnostenské správy snažily co nejdříve obnovit normální hospodářský život*", což znamenalo především "*rychlé doplnění počtu obyvatelstva*". Národnostní ráz krajiny se proměnil, protože území bylo dosídlováno rodinami z nedalekého Rakouska a Bavorska. [Vondruška 2014: 33] Některé vesnice se nepodařilo znovu dosídlit, takže zanikly už tenkrát - poustky. Na konci 17. století "*začala nová kolonizace pustých lesních krajů, která dosáhla až k horským hřebenům*". [Vondruška 2014: 36] Nejvíce byly tyto oblasti osídlovány na konci 18. století, s masivním rozmachem sklářství a zejména dřevařství, byl vybudován první plavební kanál, stavební ruch dozníval až do 40. let 19. století. [Vondruška 2014: 37] Fungovala spousta manufaktur - velké papírny, pily, začínalo se rozjíždět soukenictví a textilní výroba. Nastávalo však období stagnace sklářství - střediska výroby se přesunula do severních Čech. Na počátku 19. století je pak vystřídala tovární výroba, ačkoli se manufaktury zejména textilní drželi na Šumavě ještě velmi dlouho. [Vondruška 2014: 38] V první polovině 19. století se začala Šumava vylidňovat v důsledku vleklé krize "*domácí výroby*", zemědělství a z důvodu nezavedení železniční sítě do Jižních Čech. Přestože se ještě povedlo oživit sklářství, byla založena sirkárna v Sušici a rozběhla se těžba (vápencové a železné doly), situace se nezlepšovala, populace na Šumavě chudla, ale přesto se snažila nějakým způsobem udržet. [Vondruška 2014: 39] Větrné kalamity jsou dokumentovány z let 1715, 1778, 1833, 1834, 1839 (důvodem byla zřejmě vysoká těžba dřeva, která způsobovala rozsáhlé holiny, přičemž tenkrát se zpracovávala většina zbytků v lese po těžbě, čímž byla narušena stabilita lesních porostů a vichřice tak měla mnohem ničivější následky), největší větrná a následně kůrovcová kalamita přišla 28. 10. 1870, popsána je třeba Karlem Klostermannem. V té době bylo na vzestupu lesnictví, přičemž se dosazovaly ekonomicky výhodné dřeviny jako smrk, ale byl zaváděn například i modřín. V roce 1839 bylo nařízeno "*zvýšit podíl listnatých dřevin v porostech*". Lesníci si stěžovali v

těchto dobách na nedostatek pracovní síly (přicházeli sem dělníci z jiných oblastí, ale i z ciziny), k většímu pracování kalamit docházelo až s mechanizací ve 20. století. Šumava byla v předchozích dobách vnímána jako neprostupná divočina, ale už v roce 1832 hlásil lesmistr Löffelholz, že *"šumavské hvozdy už nejsou neprostupným pralesem, který byl zachován jen kolem pramenů Vltavy a zčásti na Boubíně a Bobíku."* V roce 1858 byla vyhlášena rezervace na Boubíně, přičemž původně byla její výměra větší, ale v důsledku větrných kalamit se zmenšila. V roce 1958 bylo k rezervaci připojeno ochranné pásmo proti vichřicím. [Benešová et al. 2003: 571] Vzhledem k uvedeným faktorům (výsadba smrkových monokultur) a k přírodním podmínkám (vichřice jsou pomalu dokumentovány každý rok, kůrovcové kalamity rovněž přicházejí opakovaně a v důsledku kyselých dešťů) odumíraly nejen smrkové porosty, ale také jedle a s následky tohoto typu lesního hospodaření se potýká Šumava dodnes. [Benešová et al. 2003: 572] Vlivem nestabilních přírodních podmínek - vichřice a kůrovcových kalamit hrozily v období od poloviny 19. století do začátku 1. světové války silné požáry (velký požár ve Volarech). Válka neznamovala jen vysoký počet padlých ze šumavských obcí a hospodářský útlum už tak dost chudého kraje, ale rostlo také sociální napětí mezi českým a německým obyvatelstvem (v důsledku vyhlášení samostatného československého státu). [Benešová et al. 2003: 384] Hospodářsky na tom Šumava stále nebyla nejlépe, což se nezlepšilo ani v pozdějších letech (dokumentovány jsou stávky nebo migrace obyvatel za obživou). Ve 30. letech 20. století sílily také v důsledku hospodářské krize radikální nacionální a fašistické skupiny, při volbách roku 1935 získali "henleinovci" velký podíl hlasů. Neklid v pohraničí vyvrcholil roku 1938 začátkem 2. světové války. [Benešová et al. 2003: 385 - 386] Na konci války a po ní (až do 50. let) docházelo k odsunům německého obyvatelstva a dosídlování regionu obyvateli odjinud (Maďary, Slováky, Romy, Rumuny a podobně), což *"od základu změnilo jak celkovou národnostní strukturu obyvatelstva regionu, tak v konečném důsledku i tvářnost krajiny, neboť staré vazby byly zpretrhány a bylo na nových osadnících, do jaké míry se dokázali vypořádat s jim neznámou krajinou, kterou osídlovali, nakolik s ní srostli a našli novou identitu."* [Benešová et al. 2003: 395] V roce 1948, když převzali moc komunisté, bylo na Šumavě zřízeno pohraniční pásmo, v roce 1951 byla zřízena pohraniční stráž (PS). [Benešová et al. 2003: 398] *"Se vznikem železné opony se dokonalo na české straně šumavského pohraničního pohoří dílo zkázy, které začalo po odsunu německých starousedlíků"*. Šumava pustla, zanikaly pro Šumavu typické roztroušené samoty, ale i celé vesnice. Život se začal na Šumavu vracet až s pádem železné opony v roce 1989. [Benešová et al. 2003: 402]

2.1.2. Proměny lesa

V rámci zvláštní ochrany přírody - územní ochrany [Kolář et al. 2012: 196] byl 20. 3. 1991 vyhlášen Národní park Šumava, podle nařízení vlády ČR č. 163/1991 Sb. na rozloze 68 064 hektarů.² Ochranným pásmem národního parku je Chráněná krajinná oblast Šumava, která byla vyhlášena 27. 12. 1963 výnosem Ministerstva školství a kultury ČSR č. 53855/63 na rozloze 168 654 hektarů. [Hubený 2013: 13] V Národním parku Šumava jsou předmětem ochrany "*rozsáhlé polopřirozené horské lesy, rašeliniště i lidmi formovaná bezlesí*", přičemž "*v biologickém zájmu je i ochrana zde probíhajících spontánních procesů*", což "*jsou například i kůrovcové kalamity*", ale také "*rozsáhlé zbytky luk a pastvin, které jsou zcela závislé na lidském managementu.*" [Kolář et al. 2012: 198] Z pohledu biologického a ochranného je "*vznik kalamit a následná přirozená obnova lesa součástí přirozeného vývoje horských lesů*", kdy se "*jedná o přirozený a opakovaně se vracející jev.*" [Kolář et al. 2012: 120] Na tom by se ještě společnost víceméně shodla, kdyby rozpad šumavských horských lesů nebyl tak rozsáhlý. Důvodem je snížená odolnost stromů, která byla zapříčiněna zejména vlivem lidských aktivit (okyselení půd, vyplavování hliníku v toxické formě, sucho zapříčiněné klimatickými změnami, změněná struktura smrkových porostů - stejnověké přehuštěné monokultury, asanační těžby v minulosti). [Kolář et al. 2012: 121] Pokud do takového lesa "foukne" vichřice, způsobí rozsáhlé polomy, ale také prudké uvolňování pryskyřic, atraktivních pro lýkožrouta smrkového (kůrovce), přičemž ten se ozve ještě tentýž rok, poměrně brzy po větrné kalamitě a začne poškozené a méně odolné porosty napadat. Pokud je kůrovcová gradace vlivem popsanych skutečností velká, často se nedokážou adekvátně bránit ani stromy, které by jinak dokázali kůrovci vzdorovat a na velkoplošný rozpad lesa je zaděláno [Šantrůčková et al. 2010: 52 - 53]. Pokud se v daných lokalitách rozhodneme aplikovat bezzásahový management, začíná se les velmi brzy po kůrovcové kalamitě obnovovat. "*Najdeme tu početné zmlazení smrku a někdy (v závislosti na podmínkách lokality i stavu okolí) i dalších dřevin, které se ve smrčinách přirozeně vyskytovaly (na Šumavě jeřábu a v nižších polohách i buku). Často vzniká les s rozrůzněnou věkovou strukturou, která předtím vlivem lesnické činnosti zanikla.*" [Kolář et al. 2012: 121]

Vzhledem k tomu, že na společném prostředí se stýkají zájmy ochrany přírody a lesního hospodaření, není jednoduché se dohodnout na tom, jakým způsobem se bude po kalamitě postupovat. Dříve se v rámci lesnictví situace řešila holosečným způsobem, přičemž se postupem času prokázalo, že to je nejobtížněji obnovitelný postup (je to drahé a časově

² Informace dostupné na: <http://www.npsumava.cz/cz/1261/sekce/zakladni-udaje/>

náročné). V rámci posledních trendů v lesnictví, jímž je například udržitelné a ekologické hospodaření, se začíná prosazovat strategie, která obnovuje les přírodě blízkým způsobem a podporují se přestavby lesů (tj. neodvází se všechno dřevo, aby mrtvé stromy pohnojily nastupující generaci, dosazují se dřeviny s co "nejpřirozenější" druhovou skladbou - výchozí bod se sleduje za pomoci různých důmyslných metod, například pylovou analýzou a tak dále). Spolek (v zastoupení po celé Evropě), zabývající se touto činností se nazývá "*ProSilva Bohemica*" a jedná se o "*sdružení lesníků a přátel lesa, kteří praktikují a prosazují co možná největší využití přírodních procesů v lesním hospodaření za účelem lepšího a trvalejšího hospodářského výsledku a souběžného zachování nepřetržitosti plnění všech funkcí lesů*"³. Další problém je zde mezi ochranou přírody, která v těchto místech preferuje bezzásahové zóny a lesníky, kteří se orientují na přestavby lesa (holosečné hospodaření se zejména v chráněných oblastech opouští). Slovy ochrany přírody je "*v prvních zónách parku hlavním smyslem ochrana přírody včetně samořídících funkcí přírodních systémů (to stojí i v nařízení vlády zřizující celý národní park), je tedy zcela žádoucí ponechat obnovu lesa samovolnému vývoji.*" [Kolář et al. 2012: 122]. Zástupci tradičního směru v lesnictví si myslí, že "*za rezervaci lesní se nehodí prohlašovat porosty, jejichž stav je podmíněn vytrvalou příčinností hospodářovou. V tom případě nepovstane rezervace, nýbrž všeobecný úpadek a zmatek.*" [Konšel in Martan 2011: 55 - 56] Environmentální lesníci si myslí (ukázáno na případě lokality Královský hvozd v Chráněné krajinné oblasti Šumava), že lokality "*přestože leží v Chráněné krajinné oblasti Šumava, nejsou zde podporovány (s výjimkou jednotlivých rezervací) snahy o rozšiřování bezzásahových zón jako v národním parku. Dlouhodobé hospodaření je zaměřeno na strategii trvale udržitelného rozvoje při maximálním využití vlastních sil přírody. Cílem je jak udržení ekonomické vyváženosti hospodaření při dodržení vhodné druhové směsi, tak i oprávněných požadavků ochrany přírody (respektování specifických požadavků na hospodaření v první zóně Chráněné krajinné oblasti).*" [Sloup 2010]

2.1.3. Les má mnoho podob

Lidský postoj k lesu je podle Librové konstruován na základě tří hledisek: biofilie (podle Wilsona je to "*lidská potřeba spojovat se s přírodou či se životem, která je biologicky zakotvená*"), [Librová 2006: 8] symbolických aspektů lesa (vytváří je intervence sociálních

³ Informace dostupné na: <http://www.prosilvabohemica.cz/>

konstrukcí) a ekosystémové roviny, což znamená, že les jako prostředí pro nás má mnoho užitečných funkcí (dřevo, kyslík, borůvky). [Librová 2006: 11]

Co se týče biofilie a oddělení člověka od přírody, podle Librové to sice může na povrchu tak vypadat, ale jdeme-li do hloubky (například jako Kahn), dá se prokázat, že všichni lidé, i ti, kteří žijí ve velkých městech reagují fyziologickým způsobem na krajinu a přírodní prostředí. [Librová 2006: 9] Což by znamenalo, že náš vztah k přírodě je přirozený z povahy věci, jsme její součástí díky naší tělesnosti stále, i když by se tak z napětí mezi přírodou a kulturou nemuselo zdát. Dichotomii přírody a kultury vysvětluje Komárek zrovna na příkladu lesa: "*Výše uvedený pocit bytostného rozdílu lidského a mimolidského světa se postupně zesiluje po neolitické zemědělské revoluci, kdy se les mění z čehosi kouzelného, ale v zásadě ambivalentního v děsivý a ohrožující prostor, temný a expandující na pracně vydobytá políčka, obydli šelem, ohrožující na bytí Karkulky i domácí zvířata*". [Komárek 2008: 235] Librová (v rámci biofilie člověka ke krajině) podle výzkumů Kaplana a Kaplana argumentuje především evolučně - lidé mají přirozeně náklonnost k lesostepím a stepím, které jsou čitelné a k lesům, co jsou tajemné a nabízejí možnost nových objevů. To samozřejmě neplatí o pralesích, nepřehledných, hlubokých a temných lesích, kde číhá nebezpečí. [Librová 2006: 10] Vztah k rozpadajícímu se lesu bychom mohli ve většině případů také označit za negativní biofilii, přičemž Librová vyzívá k tomu, abychom se ji pokoušeli "*překlenout racionálními argumenty a postoji etickými a estetickými. Slovy sociologů řečeno - převrstvit biofilii vytvářením dnešní době adekvátních symbolických konstrukcí*". [Librová 2006: 12] Podívejme se tedy na to, jaké symbolické konstrukce byly vytvářeny v minulosti a které z nich přetrvaly do dnešních dob.

Stejně tak, jako je les změt' jednotlivostí (množství živých a neživých entit), které ve výsledku tvoří jeden nepřehledný, ale systematizovaný celek (les abstraktně zhmotnělý do podoby ekosystému nebo krajinného celku), jsou složité i vztahy v něm z hlediska předchozího rozdělení, které se vzájemně propojují v naší lásce k lesu a zároveň tento vztah rozvolňují, vzhledem k tomu, že jak vášnivě máme les rádi, stejně tak jej můžeme mít i velmi neradi - silný vztah k němu je tedy konstruován na základě oscilace mezi libostí a nelibostí. Otázkou je, jakmile ztratí les jedno ze tří uvedených hledisek - je stále ještě v našich očích les lesem? Ztratí-li (dnes už pro velkou část lidí) smrková monokultura symbolickou dimenzi, těžko v ní můžou vnímat krásu a přestává být oblíbená. Nebo když začne les postrádat své funkce nebo hlavní znaky lesnatosti (stromové patro) - třeba ten, který se rozpadá? Zvyšuje se tlak na to, aby se stav změnil a jeho obliba slábně.

2.1.4. Symbolická dimenze lesa

Co všechno pro nás les symbolizuje, jak jej vnímáme? Peprník vidí les jako topos, přičemž se jedná o místo v naší paměti, které "*nabývá zvláštních významů, obaluje se příběhy, asociacemi osobního i kolektivního rázu*", přičemž je podle něho součástí toposu divočiny, který je zase součástí toposu přírody. [Peprník 2006: 60] To znamená, že slouží jako projekční prostor pro člověka, který do něho může otisknout téměř cokoli - od vytěšňovaných obsahů, kdy les slouží jako opozitum morálky lidských sídel a kulturní krajiny. V lese se dá ukrýt či pohřbít vše, co v civilizaci nechceme, až po projekce fantastických arkadických krajin, po kterých jsme ještě nepřestali toužit. Záleží tedy na to, jakým způsobem člověk les naplní - podle toho pak můžeme rozeznat "*dvě základní tendence*", které u Peprníka stojí proti sobě "*les jako privilegovaný topos přírody, jako ráj Edenu, kde vládne hojnost a harmonie, a jako nebezpečné, temné místo, jež ohrožuje člověka na těle i na duchu*". I když tyto modely Peprník ve svém textu vztahuje na americkou kulturu v období romantismu, můžeme je aplikovat i do našich podmínek, neboť jde o stejný topos a stejnou ambivalenci - v prvním případě je les jako prostor, ve kterém se můžeme očistit nebo regenerovat (například v Röhrově interpretaci německé pohádky bratří Grimmů *Allerleirauh*, slouží les jako prostor pro načerpání nových sil a dutina stromu jako archetyp mateřského lůna) [Röhr 2014] a ve druhém les jako místo, kde se "*aktualizují mytologické iniciační struktury, které předpokládají konfrontaci s temnými stránkami a transcendentními aspekty lidské existence jako podmínkami přechodu do stavu dospělosti*". [Peprník 2006: 60 - 61] Jedná se jak o přechodové rituály, tak o religiozní aspekty.

Když si představíme ekoton louky a lesa, je těžké ubránit se představě lesa jako stavby - architektury. Podle Schama "*bylo nitro lesa obvykle pojímáno jako životní prostor, sál s klenbou*". [Schama (1995) 2007: 62] Chrám jako útočiště, hrad jako pevnost. Obě tyto archetypální stavby mohou být vnímány a obdivovány ve formě kultivovaných, lidmi vystavěných objektů (srov. přeměny lesa v rámci lesnického myšlení), přičemž lesnická práce "na lese" má poměrně dlouhou tradici a propracovanou metodologii (kde, co a jak sázet, aby to fungovalo, bylo užitečné a krásné) anebo podporovat ideu Tvůrce, kdy je výsledným předmětem obdivu romantická představa divoké přírody, která vytváří své stavby sama nebo za přispění Božského (podle toho jak je to navzájem vnímáno) - takové jsou pak esteticky nejhodnotnější, výsledky lidské snahy o (pře)stavbu lesa bývají někdy vnímány jako umělé napodobeniny zdaleka nedosahující přírodních kvalit, dokonce často postrádající jakékoli estetické kvality - neboť podle estetiky lorda Shaftesburyho "*příroda vzešla z rukou božích a člověk ji znásilňuje a kazí*". [Stibral 2005: 64] V obou těchto případech se může stát stavba

(les) ruinou, což zvyšuje její přitažlivost (otázka je, nakolik "ruinovitost" lesa zvyšuje zalíbení v hospodářském lese, kde je takový stav většinou likvidován - dřevo je zpracováno), jedná se tedy spíše o přírodě blízký les, kdy *"v pralese jsou stromy přítomny ve všech možných stádiích růstu a rozkladu, jejich svislé sloupy všude křížovány vodorovnými vyvrácenými kmeny a křivé, ohnuté větve připomínají obloukové portály vedoucí do nějaké velkolepé síně s klenbou. (...) Tato architektura často leží v troskách"*. [Schama (1995) 2007: 62]

Bud' se nacházíme vevnitř lesa, všechny paseky, cesty a jezírka jsou součástí jeho "království"⁴ nebo stojíme venku, vedle, mimo les. Království není použito jen tak, protože les neevokuje jen chrám, ale také hrad - tyčící se na přechodu mezi loukou a jím samým nebo za řekou se *"stromy formují do 'hradeb' a 'barikád', na vetřelce jsou namířeny palisády s bodci, za nimiž 'dlí vládci lesa, kanec a medvěd a vlk"*. [Mickiewicz citován in Schama (1995) 2007: 63] Je to prostor, kde žijí jiné bytosti, než venku, mající svou hierarchii, svůj vlastní řád, vzbuzující zvědavost a strach, protože kdo se schovává v lese? Uprchlíci, poustevníci, lapkové, milenci, partyzáni, zločinci i nevinní. Nabízí útočiště všem, kteří potřebují nebyť vidět nebo se vzdálit lidské společnosti, která v lese ve větším počtu často nesídlí, protože to dost dobře při jeho komplikované stavbě nejde. Les nejenže ukryje někoho, ale také něco. Za války se v něm ukrývali židovští uprchlíci z ghatt, les byl jejich základnou, ze které se vydávali shánět do okolí zásoby a zároveň hradem *"lesních bojovníků"*, ale také "kryl" zločinné praktiky, chodilo se tam *"spěšně vyřídít tu špinavou práci"* (probíhaly tam například hromadné popravy zajatců, vraždění nepohodlných svědků a podobně). [Schama (1995) 2007: 76 - 77] Les sloužil také jako *"vítaný úkryt před společenskými normami"* zejména milencům, [Gaži 2006: 45] kdy se naplňovala představa *"bezpečné náruče"*, *"místa zkoušky"*, ale i *"trudného očiště"* (ilustrováno na příběhu Tristana a Isoldy, kteří se v lese skrývají před hněvem krále Marka). Co se týče poustevnictví, nevydával se zbožný člověk do lesa pouze proto, aby se izoloval od společnosti, ale zejména z důvodů, že *"les a všechno, co s ním souvisí, si nese křesťanskou písemnou tradicí stigma nebezpečí a výrazného duchovního napětí"*, [Gaži 2006: 46] což opět odkazuje na les jako místo zkoušky, osvětlení nebo transformace, přičemž se jedná o místo, kde se člověk může mnohem více spojovat s božstvím. Pokud jsem mluvila o představě lesa jako království s hradbami, ve středověku se les obývaný démony a nestvůrami jevil jako *"prostředí odvrácené strany stvoření"* - království Ďábla, přičemž poustevníkovovo *"cílené usídlení se v místě maximálního nebezpečí"* bylo nejen aktem odvahy a duševní síly, ale středověký člověk je také vnímal jako *"práci"*

⁴ Slovy průvodce-lesníka Włodka je toto království *"můj stát, příroda. (...) Chápejte, přírodní stát"* [Schama (1995) 2007: 79].

navýsost potřebnou, neboť nebylo záhodno, aby si ďábel - nepřítel vytvářel zázemí pro výpady do vnitrozemí domácích duší". [Gaži 2006: 46] Co se týče ženských postav, které obývali les v naší starověké a středověké tradici, jednalo se především o čarodějnice nebo "*ženy spojené s pohanskou podstatou lesa*", [Gaži 2006: 50] přičemž rozdíl mezi mužem a ženou byl takový, že "*poustevník odcházel do lesa z vlastního rozhodnutí*", aby "*s pustinou zápasil a využíval ji k duchovní práci*", žena "*byla do lesa vyhnána a vydává se mu napospas*". [Gaži 2006: 51] Lapkové a loupežníci byli ve středověku ztotožňováni s temnými silami, sídlícími v lesích, zatracené duše, které jsou postaveny mimo společenství. Jako takoví se dostávali do sporů s poustevníky. Vzájemné interakce ústili jak v oloupení, umučení nebo zabití poustevníka, tak obrácení loupežníka na správnou cestu. Ke konci 18. století se ovšem díky preromantismu a romantismu (Goethe, Schiller) dostalo loupežníkům rehabilitace a ti se stali oblíbenými hrdiny žijící v "*prostředím mimo civilizaci*" oplývající "*paralelní mravností*". [Gaži 2006: 53] Časté jsou případy lidové slovesnosti, ve kterých je osoba postavená mimo zákon hlavní postavou "*hrdinských písní, s tendencí k ospravedlnění zbojníka*". [Gaži 2006: 54]

Jak jsem zmínila výše, do lesa se projikují kolektivní představy, například Schama ve své knize *Krajina a Paměť* rozebírá jakým způsobem byly s lesem spjaty určité kultury v průběhu času - oblast Pobaltí (Bělověžský prales), Germány (Hercynský hvozd), anglické lesy (Nový les), americké (sekvojové) lesy a symboliku lesa a stromů v rámci křesťanství (přechod mezi pohanstvím a křesťastvím [Schama (1995) 2007: 23 - 263]. Jeho vyprávění je velmi inspirativní, neboť obsahuje zárodky různých přístupů k lesu, přičemž se domnívám, že střet těchto koncepcí v dnešní době zapříčiňuje spory o managementu lesů. Ve stručnosti se pokusím vypíchnout některá klíčová témata.

Na smíšené pocity (prolínání odporu s posvátným obdivem) upozorňuje už u Římanů, přičemž les byl na jednu stranu místo "*mimo dosah zákona a moci*", ale také "*se i jejich mýty o prvopočátcích lidstva odehrávají v lesích*" (Romulus a Rémus - kojení vlčicí, apod.). [Schama (1995) 2007: 89] V jejich konfrontaci s germánskými kmeny, jejichž náboženství bylo vyloženě přírodní, s tím že "*vycházelo z přesvědčení, že je hanebné uzavírat bohoslužby mezi zděné stěny či zpodobňovat bohy s lidskými tvářemi*" a jejich bohové sídlili v "*přírodních fenoménech*". [Schama (1995) 2007: 90] Strom jako šibenice byl nejen trestným symbolem, ale také stromem sebeobětování a osvětlení germánského boha Odina [Schama (1995) 2007: 90 - 92] Římané viděli v Germánech zvířata - divochy, kteří žijí v lesích a jež je potřeba civilizovat [Schama (1995) 2007: 94]. Přerod nekulturního divocha v "urozeného divocha" ilustroval přeměnu divokých a nebezpečných hvozdů v kulturní krajinu. [Schama (1995) 2007: 103 - 104] V reakci na to se znovu objevuje motiv "*rozporu mezi 'lesy, jež příjemné*

jsou na múzám' a 'městem, básníky nenáviděným", přičemž řešením je "návrat do původního německého lesa, sídla ctnosti předků". Jak se měnily přístupy k divochovi a divočině, někdy v polovině 16. století už bylo obtížnější rozlišit mezi "upravenými divochy" a "různými přikrášlenými předky z Tacita", o nichž se "mínilo, že žili v lesní arkádii.", les se stal základem vlastenectví a sebeidentifikace národa. [Schama (1995) 2007: 105] Snaha vymezit se oproti italské městské kultuře vedla například německého malíře a grafika Altdorfera k tomu, že za "nositele této odlišnosti označil les samotný", přičemž tento proud (Schama jej nazývá vlasteneckým humanismem) si přirozeně proklestil cestu zejména do architektury a sochařství církevních staveb jižního Německa. [Schama (1995) 2007: 106] Les v tomto kontextu (počátek 17. století) přestává být místem, ale stává se samotným dějem. Do módy se dostává místo zobrazování člověka jako vládce lesa - člověk jako jeho obyvatel. [Schama (1995) 2007: 107] V polovině 18. století se počala formovat další generace vlastenců, pro která oslavovala kult Teutoburského lesa, přičemž byl například "dub Německa oslovován jako přibýtek bohů, přirozené zosobnění Otčiny - prapůvodní, silné a nezničitelné." Na konci 18. století se už objevují rituály v lese, přičemž se skupinky vydávají do dubových hájů, kde probouzí Otčinu svými druidskými zpěvy. [Schama (1995) 2007: 109 - 110] Dub jako symbol Germánie se prosadil v podobě doslova "posedlosti ve výtvarném umění a literatuře konce 18. a začátkem 19. století". [Schama (1995) 2007: 111 - 112] Německá mytologie zde nabývá podob jak v pohádkách bratří Grimmů (kde je les jak hrůzostrašným, tak spravedlivým místem), tak například v obrazech, kdy "krvavě rudý rozbřesk ozařuje mladý německý dub, zvedající se nad hrobkou a vysokou jedli, která pohřebiště kryje, tedy symboly národního a duchovního obrození." [Schama (1995) 2007: 114 - 115] Samozřejmě se také objevuje rozpor pole a les - "komercializovaného zemědělství a divočiny", které bylo výrazem kritiky vůči kapitalismu, materialismu a individualismu poloviny 19. století. Tady už se zmiňované netýká pouze německé kultury, ale vzhledem k podobnému vývoji na Šumavě (kdy zejména kvůli neustále se přesouvajícím sklárnám a neuvěřitelné spotřebě dřeva), se zvedá kritika vůči bezohlednému ničení lesů a honbě za ziskem. [Schama (1995) 2007: 122 - 123] Před 2. světovou válkou se téma lesa jako zdroje "německé rasové a národní jedinečnosti" objevovalo téměř v každé oblasti umění a politiky. [Schama (1995) 2007: 127] Zde se nabízí zajímavé srovnání mezi totalitní společností tehdejšího Německa (která na jednu stranu masově likvidovala miliony lidských životů a na druhé straně se nesmírně zasazovala o ekologii) a Ameriky, ve které byl les symbolem demokracie, což vyústilo ve vznik prvního národního parku.

Než se ale vydám do Ameriky, je potřeba se zastavit v Anglii, neboť na ní Schama hezky ilustruje konflikt mezi symbolickou dimenzí lesa a jeho tvrdým využíváním jako zdroje. Shama zde zmiňuje anglického estetika Gilpina, pro nějž byl "les podstatou Anglie" zosobněný jedním ze správců Nového lesa Hastingsem, který vykazoval na tehdejší poměry znaky naprosto volnomyšlenkářského způsobu života, nového divocha (přičemž bylo těžké rozeznat, jestli byl dříve divochem nebo kultivovaným člověkem), přičemž byl již za svého života opředen tolika mýty, že se po smrti stal *"neodmyslitelnou součástí jak historie, tak folkloru coby symbol anglické nevykořenitelnosti, tvrdošijné zemitosti se sklony k volnému smilstvu"* a také předlohou mnohých literárních postav. [Schama (1995) 2007: 146 - 147] V této idylické době vykreslené Gilpinem, kde *"podivínský správce lesa, statečný a vynalézavý pytlák a nevinní lesní zlodějčci"* symbolizovali *"anglickou svobodu, situovanou do té nejopravdovější" a nejmalebnější anglické krajiny - lesní krajiny* už se ale rozmáhal názor, že les v této podobě nebude mít dlouhého trvání, neboť se zvyšovala poptávka po dřevě na stavbu lodí. [Schama (1995) 2007: 148] Les nebyl vnímán jako děsivé a temné místo, nýbrž se (vykresleno Shakespearem) jednalo o velmi příjemné místo k žití, spravedlivé a prosté vši zkaženosti, kde se naopak člověk mohl očistit. V Anglii bylo běžné, že byl les obydlen, vedli skrze něj poměrně husté sítě cest a *"velká část lesa již v raném středověku sloužila svým obyvatelům jako jakési mikro hospodářství. Les tehdy nebyl žádnou imaginární utopií, ale živoucí fungující společností."* [Schama (1995) 2007: 152 - 155] Tyto pořádky byly narušeny stále více zasahující "státní" mocí (roztahování loveckých a lesnických revírů, regulace lovu a užívání dřeva, nemístné pokuty za dříve běžnou činnost), která se tak dostávala do konfliktů s obyvatelstvem, žijícím v lesích a omezení své činnosti vnímala jako narušení své svobody a vykořisťování vrchností: *"Lesní charta v letech 1217 a 1225 nebyla pouze záležitostí boje lesní svobody proti lesnímu despotismu, ale spíše jej můžeme považovat za boj mezi dvěma stranami, z nichž každá chtěla využívat lesy po svém."* [Schama (1995) 2007: 158 - 159] Z tohoto stavu logicky povstává osoba zbojníka Robina Hooda, v lidovém zpracování je tato postava vykreslována jako *"jakýsi anarchistický vládce lesní kontra-říše, ten kdo přináší očistný chaos."* [Schama (1995) 2007: 164] Nemůžu se zde ubránit srovnání se Šumavou, kde proti sobě brojí státní aparát reprezentovaný ochranou přírody, lesnická frakce motivovaná snahou využívat území a obce, které se nacházejí v národním parku a které jakékoli změny stavu ve smyslu omezování jejich pravomocí na jejich území vnímají jako velkou újmu. Mnohem blíže je jim lesnická praxe, která nějakým způsobem území využívá než ochrana přírody, která naopak směřuje k tomu území ponechat samovolnému vývoji.

Co se týče využívání lesa, postoj státní moci byl ambivalentní, *"král se na jedné straně vydával za ochránce starého, svobodného lesa a na straně druhé čile využíval jeho hospodářský potenciál."* [Schama (1995) 2007: 164] Vzhledem k tomu, že se britské námořnictvo rozmáhalo na moři a zvětšoval se význam Anglie jako impéria, spotřeba dřeva se zvětšovala a lesů ubývalo. V té době už panovalo mínění, že *"silná a rostoucí ekonomika" je základním předpokladem vojenského úspěchu*, čímž pádem byl *"král-lesník na vážkách, zda se více přiklonit k hospodářskému využití lesa či k jeho ochraně. Spory o skutečnou odpovědnost státního lesnictví se od té doby příliš nezměnily"*. [Schama (1995) 2007: 166] Spory o to, jestli přeměnit les na zemědělskou půdu anebo naopak chránit les jako zásobárnu dřeva pokračovaly dál. Situace se zhoršila také vlivem občanské války, kdy naplno propukla *"lesní anarchie"*, přičemž byly lesy plundrovány jak obyčejným lidem, tak vrchností v touze uchvátit co nejvíce, než bude režim zase zpřísněn. [Schama (1995) 2007: 171] V roce 1703 se do neutěšeného stavu lesů v Anglii vložila ještě vichřice, která na lese napáchala obrovské škody. Obrat ve vnímání lesa nastal znovu při válkách s Francií v 18. století a stromy *"začaly být oslavovány jako něco více než pouhý stavební materiál"*. [Schama (1995) 2007: 176] Stejně jako v Německu se i zde *"objevovaly analogie mezi povahou stromů a povahou národa"* a *"anglický dub byl nadále popisován jako naprosto jedinečný zjev říše stromů - tvrdošijný, nepoddajný, hrdý na svou nesouměrnost"*. [Schama (1995) 2007: 177] Nedostatek dříví ovšem trval vždy i v pozdějších letech, přičemž se střídala období reformace lesního hospodaření a dřevo se začalo ve velkém dovážet.

Posledním stěžejním Schamovým vyprávěním je vztah lidí a lesa v Americe, pro můj výzkum klíčová věc, neboť z něho povstává koncepce divočiny, která se u nás v současné době prosazuje v souvislosti s ochranou přírody. Velkým mezníkem bylo objevení obrovských sekvojí, které byli pro tehdejšího Evropana něčím naprosto fascinujícím: *"Na prvním místě se však 'mamutích stromů' nechopil kult starobylosti, nýbrž obchodnická lačnost po novotě"* [Schama (1995) 2007: 204] Sekvoje sloužily v 19. století jako atrakce, přičemž na nich kvetl turistický průmysl. Souběžně s tím se vytvářel jiný proud, vedený duchovním Kingem, pro kterého byly sekvoje obrovské *"zkrátka posvátné - tvořily přírodní chrám Ameriky."* [Schama (1995) 2007: 205] V rámci tohoto uvažování bylo se stromy zacházeno jako s křesťanskými symboly, přičemž se uchytila také *"zbožná představa, že sekvoje obrovské jsou v jistém smyslu současníky Ježíše Krista"*. Vzhledem k víře v jejich dlouhověkost převládla představa, že jsou nesmrtelné, přičemž jediné, čím schází je *"nebeský oheň v podobě blesku či sekry dřevorubeckých bezvěrců"* [Schama (1995) 2007: 206] Symbolem nade všechny se stala mysteriózní sekvoj, která byla pojmenována *"Obří Grizzly"*

a která i přes poškození bleskem stále přežívala a tyčila se k nebi *"jako dokonalý symbol americké republiky na pokraji občanské války."* Sekvoje se tedy staly nábožensko-politickým symbolem Nového světa a podle Shamy stojí jejich posvátná obliba také za vznikem prvního, Yosemitekého národního parku, přičemž je kuriózní, že zákon, který jej zřizoval, byl prezidentem Lincolnem podepsán během občanské války. Navázala na to první zpráva členů Yosemiteké komise, která *"dosud nejjasněji definuje veřejnou, federální odpovědnost za to, aby oblasti takové přírodní krásy nepadly za oběť soukromému podnikání."* [Schama (1995) 2007: 207] Ačkoli v Americe předtím probíhalo mýcení divočiny a divochů (jak jsem uváděla u hercynského lesa), dravě postupovala kolonizace, zkulturnování prostředí a les byl pojmán jako nepřítel plný nebezpečí - jakmile začalo být jasné, že stav lesů je v ohrožení, na rozdíl od Anglie, kde trvají koncepční spory dodnes, tady se zvedla mohutná vlna odporu, kdy se z objevení amerických lesů stalo zázračné *"znamení Boží shovívavosti, druhá šance pro Ameriku, aby pochopila božskou podstatu, již byla obdařena její krajina."* Sekvoje se zde stávají nejen *"ztělesněním národní velikosti"* (jako to byly duby u Němců a Angličanů), ale také *"ztělesněním duchovního vykoupení"* (což bylo v evropském kontextu mnohem komplikovanější, neboť napřed spolu pohanské kultury a křesťanství soupeřily, přičemž nakonec ten druhý prvního pohltil a asimiloval). [Schama (1995) 2007: 209 - 210] Pokud si vzpomeneme na představu stromu jako ruiny, tak "Obří Grizzly" byl nejen připomínkou starých věků a nezdolné síly či mohutnosti, ale na rozdíl od "mrtvých" kamenných památek byl *"stále živý a vyrážely z něj bujné zelené výhonky nového věku."* Vyloučené nejsou rozhodně inspirace a vlivy německé romantiky ve vnímání stromů, přičemž se hovoří, že američtí umělci *"jevili extrémní sklony k jistému vizuálnímu transcendentalismu."* [Schama (1995) 2007: 212 - 213] Případy, kdy Američané odcházejí žít do lesů (Muir, Thoreau) a prožívají tento akt jako *"návrat domů"*, přestože se jedná o prastarý domov původních Američanů (indiánů). [Schama (1995) 2007: 214] V nové americké kultuře tedy došlo k nevídané transformaci od temného, rouhačského, nepřátelského lesa, který je potřeba zkulturnit a civilizovat k *"zaslíbené zemi, kde je zjevně hustý les, nikoli strašidelný či plný pohanských hrůz, ale svatyně v pravém slova smyslu, poskytující posvátné útočiště."* Divočina je zde tedy nejen spojována se svobodou v podobě *"symbolu opravdové přírodní ústavy svobodné Ameriky, vedle níž byla člověkem sepsaná listina pouhým filozofickým výhonkem"*, ale také posvátnou skutečností, kdy se skrze přírodní fenomény jeví božství a představa přírody jako *"klenutého průchodu k božské podstatě"*, jejíž ničení se rovná trestuhodnému rouhání a hanobení svobody a demokratických principů. [Schama (1995) 2007: 217 - 218]

2.1.5. Estetická dimenze lesa

V této kapitole stručně nastíním vnímání lesa a vnímání přírody podle svého vývoje, tak jak to odpovídá vztahu lesa a přírody se všemi nejasnostmi. Různé kultivovanější formy lesa byly podle Bednařikové a Kysučana předmětem zájmu už od starověku, [Bednařiková, Kysučan 2006: 18 - 25] ale dlouhou dobu se nejednalo o nějaké systematické uvažování o lese jako zdroji krásy. V renesanci dochází k uvědomění si "*přírody jako objektu*" (podle Biese došlo k "*objevení individualismu*" a důsledek povstání přírody jako objektu je paralela s tímto), začíná prosazovat "*potěšení z krajiny*." [Stibral 2005: 40] Následkem i příčinou toho je nové "*jednotné*" vnímání prostoru [Stibral 2005: 41]. Již v 15. století se objevují lesní scenérie, zobrazení "*temných, nedotčených pralesů, vytvářejících potěšení (nejen) z hrůzy*". Stibral tento typ zobrazované krajiny nazývá krajinou "fantastickou", ovšem polemizuje s tím, na kolik byla tato krajina nereálná⁵ [Stibral 2005: 43] Dalším rozlišovaným typem je krajina "ideální", přičemž se nevyznačuje prvky temnoty a hrůzostrašnosti, ale naopak idyličnosti a jednoduché harmonie s přírodou, v této krajině je "*dostatek vody a hojné zvířectvo v podobě stád*." [Stibral 2005: 44] Objevné cesty v 15. století byly zároveň objevné i pro estetiku, protože krása určitých míst je popisována bez ohledu na funkčnost nebo užitečnost [Stibral 2005: 47 - 48], což můžeme následně porovnat i s nábožnou fascinací krásami přírody, o kterých mluví Schama a které jsem zmiňovala v předchozí kapitole. V rámci anglické estetiky 18. století se objevuje fascinace přírodou volnou a divokou, protipólem tradiční představy přírody nečisté, pochmurné, děsivé je postavena představa přírody jako Božího díla, krásného a dokonalého i v důkazech svých temnějších aspektů (jedovatí hadi). Zformuje se posun ve vnímání přírody, která je vnímána jako dokonalý celek (bez ohledu na to, že může obsahovat nedokonalé jednotlivosti) a ustavuje se počátek vnímání krajiny jako estetického objektu. [Stibral 2005: 62 - 63] V 18. století se tedy les a zejména (vele)hory staly předmětem estetického zájmu, přičemž do té doby se jednalo většinou o zálibu v člověkem pozměněných krajinách (háje, pole, louky). [Stibral 2010: 35 - 36] Les byl "*líčen jako chmurný, strašný, opuštěný, jako sídlo lupičů, tlup dezertérů a zlých sil. Jednoduše nic esteticky hodnotného, a to hluboko do 18., ba dokonce do 19. století*". [Stibral 2011: 17] Rozhodně nebyl v oblibě divoký les jako v současné době. Lesy začaly být esteticky oceňovány s nástupem romantismu, přičemž se domnívám, že se tak stalo možná za přispění estetické kategorie vznešena, [Burke (1757) 1981] která dokáže obsáhnout i negativní pocity (jako například strach nebo napětí), které les ze své povahy v člověku vzbuzuje. V tomto

⁵ Srov. Schama v předchozí kapitole o Německu a lese.

pojetí "člověk svým uměním přírodu nezušlechťuje, (...) naopak příroda ve svém původním stavu, krajina divoká, je nejlepším příkladem moudré ruky Stvořitele." [Shaftesbury In Stibral 2005: 65] Divočina tím pádem nenabízí jen "děs a hrůzu", ale "současně i potěšení z pohledu na přírodu." Stibral zde zdůrazňuje potřebu pokročilé kultury a duchovního vnímání, nejprve vzhledem k reflektování jejích krás, později k náročnosti romantického reflektování ambivalencí přírody. Vnímání krásy není automatické, vyžaduje podle Shaftesburyho "kultivaci - práci, studium a čas", i když u něho se ještě jedná pouze o harmonickou přírodu, i když jde o divočinu. Zdůrazňuje nutnost "překonání běžného způsobu vnímání", neboť je to nezbytné abychom mohli "uvidět" přírodu v její kráse. [Shaftesbury In Stibral 2005: 66] Tato "myšlenková operace" bude mít později klíčový význam pro vnímání vznešena, které ve skutečnosti vzniká právě "promýšlení a užívání pojmů a kategorií, které rozšiřovali schopnost popisovat estetické hodnoty v přírodě." [Stibral 2011: 17] Vztáhnu-li to obecněji na estetické vnímání nějakého objektu, důraz je kladen zejména na subjektivní obsahy, slovy Jana Mukařovského: "Jen estetická funkce dovede udržovat člověku vůči univerzu postavení cizince, jenž vždy znovu přichází do krajů neznámých s pozorností neotřelou a nastraženou, jenž vždy nanovo uvědomuje si sebe tím, že se promítá do okolní skutečnosti, a okolní skutečnost tím, že ji měří sebou." [Mukařovský (1966) 2000: 68] Emocionalita a sebereflexe je tedy bezpodmínečně nutná a vyžaduje jistou dávku cviku.

Stručně se pokusím popsat estetickou kategorii vznešena. První zmínky o něm nalezneme již v antice, kde se tímto pojmem v souvislosti s uměním zabývá Pseudo-Longinos (1. stol.), později v díle Nicolase Boileaua (1674) nebo Johna Dennise (1704). [Stibral 2005: 68] Klíčovým spisem je Burkeho *Filozofické zkoumání původu našich idejí vznešeného a krásného* (1757). Kantova *Kritika soudnosti* (1790) je podle Michaloviče a Zusky nejvýznamější dílo "dějin estetiky o vznešenu" (zejména ve vztahu k estetice přírody) [Michalovič, Zuska 2009: 313], více se mu také věnoval například Lyotard (1991) a další. Vznešeno se v člověku⁶ objevuje na místech, kde je přítomna posvátná úcta k pozorovanému v kombinaci se strachem a odpovídající distance⁷. To vše se snoubí s hluboko v člověku zakořeněným vnímáním lesa jako obrazu nevědomí, prastarými, archetypálními představami a magickým myšlením [Librová 2007: 8 - 14] (srov. Schama v předchozích kapitolách). Udržováním fyzické a psychické distance a zároveň jejich narušováním, kdy člověk není

⁶ "Pro krásu přírody musíme hledat důvod mimo nás, ale pro vznešenost pouze v nás a ve způsobu myšlení, který do představy přírody vnáší vznešenost." [Kant (1913) 1975: 82]

⁷ Musí být splněny následující podmínky - fyzická distance, tj. to, co pozorujeme nebo prostředí, v jakém se při tom nacházíme, nás nesmí přímo ohrožovat na životě, ovšem za předpokladu, že by jinak mohlo. A jistá psychická distance (problematizovaná) - transformace našeho vědomí do stavu, kdy je naše vlastní já zasahováno rozmanitějšími způsoby, než za normálního stavu. [Bullough (1912) 1995]

bezprostředně ohrožován jevy, které vnímá, přičemž je s nimi neustále konfrontován, generuje zajímavé a často protichůdné pocity. Podle Michaloviče a Zusky mluví "*paragraf 27 Kritiky soudnosti (...) o emoci, kterou lze zejména na počátku prožitku přirovnat k šoku, k třasu, způsobovanému rychlým střídáním nebo dokonce simultaneitou přitažlivosti a odpudivosti. Jde o přitažlivost/odpudivost téhož objektu, o 'double bind' (pojem jinak známý z teorií schizofrenie). Tento exces tahu je otvíračem propasti, před kterou imaginace couvá, neboť se obává, že se v ní ztratí.*" [Michalovič, Zuska 2009: 316] Toto přesně odpovídá estetické hodnocení přírody v Schamově popisu Ameriky 19. století, ve kterém kolosální, vysoké sekvoje ukryté v divočině Nového Světa dokážou generovat posvátnou úctu natolik, že díky nim vyhlásí Lincoln první národní park: "*Vznešené pro Kanta, v Derridově extrapolující interpretaci (...) přesahuje velikost vůbec a dobrou míru neboli není proporcionální s člověkem a jeho určeními. Kolosální (...) proto náleží ke vznešenu a toto vznešeno lze nalézt pouze v jisté přírodě (hrubé, či divoké, dodejme natura naturata), nikoli v umění. Podstatou vznešena je být kolosální, nezměřitelné, vyšší nežli vysoké.*" [Michalovič, Zuska 2009: 314]

2.1.6. Vnímání lesa z hlediska lesnické praxe u nás

Ještě se zastavím u dvou estetických prací našich lesníků, kteří se této problematice věnovali: Strachota přiznává lesu v první řadě funkční aspekty (stavební dřevo nebo palivo) nebo "*blahodárnou součinnost meteorologickou*", ale lesy mají "*mimo užitek hmotný a veliký také neocenitelný význam estetický*" [Strachota 1914: 2] Vnímá les jako "*místo plné hlubokých dojmů a milých vzpomínek! Velebný chrám přírody, útulek míru a klidu*" [Strachota 1914: 10], přičemž nejlepším ochráncem lesa je pro něho "*uvědomělý, vzdělaný, názorů vytríbených a ušlechtilých - lesník. Ten jistě mezi všemi stavy přičiniti se musí, aby zbytky původní přírody, lesy, ochrana krásna i dobra, byly co nejpečlivěji pěstěny, chráněny, doplňovány, zdobeny i zachovávány.*" [Strachota 1914: 10] V kontextu ochrany přírody před 1. světovou válkou to není nic divného a je velmi zajímavé, že se snaží vzbudit zájem o les hlavně z estetického hlediska. Ve své knize kromě obsáhlého exkurzu do světa jehličnatých i listnatých stromů, zahrnující obšírný popis jejich druhu, životního způsobu. Stejným způsobem reflektuje kvality lesa, kdy je například krásný "*porost ve tvaru toulavém, racionelně obhospodařovaném, setkáváme se stromy každého stáří, výše a síly, roztroušenými po lese bez ladu a skladu, (...) setkáváme se při svém obhospodařování s nemalými obtížemi.*" [Strachota 1914: 60]. Naráží zde třeba na malý výnos lesa - kdy zde převládá estetická funkce

nad ekonomickou, a podobné. Rozebírá funkci vody v lese, stejně tak jako lesních staveb. Zajímavé je, jak vnímá zvěř, jako "okrasu lesů", přičemž zvířata (i ptáky a hmyz) esteticky hodnotí stejně jako předtím stromy. [Strachota 1914: 122 - 134] Na závěr obsahuje kniha kapitolu o "přírodních památkách a jejich zachování", čímž se myslí prales, který je "les Tvůrcem - přírodou zasazený, šlechtěný, ošetřovaný, jehož počátek a vznik leží mimo obor lidské paměti." [Strachota 1914: 155] Je to místo duchovní (Strachota mluví o svatyni) "ušetřené hrabivosti moderního shonu a života". Zajímavý je popis přirovnávající přírodu ke štědré bohyni, která si zaslouží mít místo, kde bude sama svojí paní a kde nebude "vměšování se rovnováhu její tolik porušujícího tvora, jenž zove se pyšně jejím 'pánem'". Oceňuje krásu a přirozenost pralesa, ale také proměny života a smrti, diverzitu.

Jurčova kniha je méně poetická (také napsaná už za minulého režimu), ale zato více odborná (navozuje dojem učebnice). Na začátku nabízí zajímavé srovnání lesa a společnosti, přičemž má za to, že les "je jednou z trvalých a nezbytných podmínek rozvoje lidské společnosti, působil na její vývoj." Zároveň však argumentuje tím, že z hlediska odlišného času lesa a času lidského není působení člověka určujícím, ale přesto byl "vliv lidské společnosti na utváření lesa výraznější, než vliv lesa na lidskou společnost." [Jurča 1966: 4] Stručně shrnuje jaký měl vztah člověk k lesu v průběhu dějin. Zdůrazňuje, že člověk svými zásahy do lesa nepříznivě ovlivňoval klima (podle Jurči už například odlesněním ve středověku). [Jurča 1966: 8 - 9] Co je asi nejpodstatnější, pojednává o estetickém vlivu na zdraví člověka a bez pozitivních estetických účinků se neobejde ani úsilí socialistického člověka o dlouhověkost [Jurča 1966: 13 - 15] Největší část knihy věnuje lesnímu pěstění, dřevinám a dalším odborným problémům. K estetice lesa se dostává na konci, kdy k přírodě přistupuje jako k umění, přičemž lidská tvořivost se nemusí omezovat jen na muzeum, ale naopak vysvětluje, že "usilovat o krásu" by se mělo i v lese. Podle něho se "estetické prvky vyskytují již v nejzákladnějších principech a zvláštěnostech lesní výroby". Upozorňuje, že "lesník netvoří v lese jen podle potřeby momentální obživy, avšak tvoří univerzálně se zřetelem na řadu souvislostí a vztahů, které existují v lese a přírodě vůbec." [Jurča 1966: 194 - 195] Estetické kvality lesa vnímá v pozitivních kategoriích - jedná se o to, co "v člověku schopném krásu lesa vnímat vyvolává pocity krásy, údivu, nadšení, uspokojení, štěstí, atd." [Jurča 1966: 196] Upozorňuje, že vnímání krásy lesa není jen "pasivně nazíravé, není to mrtvé zrcadlení, avšak aktivní vnímání, ovlivněné i zkušeností, neboť při pocitech krásy lesa hrají často úlohu i představy, vytvořené ve vědomí člověka pevným komplexem dřívějších počitků." Srovnává kapitalistické lesní hospodaření, kdy byla vnímaná jako krásná i smrková monokultura, vzhledem k tomu, že slibovala zvýšení zisku a ukazuje, že v socialistickém

systemu je možno mnohem více zapojit tvořivost a fantazii nezbytnou k vytvoření esteticky hodnotného lesa. [Jurča 1966: 197] Používá z estetiky obecně známé pojmy jako je estetické vnímání, prožitek, požitek, soud (vkus), estetická analýza. [Jurča 1966: 197] Dále je na tom podobně jako Strachota, avšak postupuje více "vědecky", přestože si všímá podobných věcí - hry světla a stínu, roli vody, rozebírá přítomnost staveb v lese nebo například estetického dopadu lesa jako celku na krajinu a také důležitou funkci lesního klimatu na zdraví člověka, přičemž i to je možno zahrnout do estetiky lesa).

2.2. Metodologie

Zde se pokusím popsat, proč jsem si zvolila kvalitativní strategii výzkumu a jakým způsobem jsem v jejím rámci postupovala. Vysvětlím, jak jsem vybírala respondenty k rozhovorům, zpracovávala a vyhodnocovala získaná data.

2.2.1. Metoda

Diskuze kolem Národního parku Šumava se v souvislosti s kůrovcovými kalamitami stala celospolečenskou záležitostí. Informace z jednání o budoucnost našeho největšího národního parku se k široké veřejnosti dostávají prostřednictvím médií, přičemž často dochází k inflaci výpovědí a manipulaci s výroky účastníků sporu. Celá situace se stala nepřehlednou pod tíhnu válečné rétoriky a vzájemného obviňování. Zajímalo mě, co si doopravdy myslí lidé, kteří se kolem Národního parku Šumava pohybují, jakým způsobem vnímají přírodu, její ochranu, do jaké míry v jejich uvažování a rozhodování hraje roli estetika lesa a jak jsou tato dvě hlediska navzájem propojená [Strauss, Corbin 1999: 10]. Spor byl vyhrocen na základě událostí, kdy došlo v prostoru šumavských horských smrčín vlivem vichřice ke kůrovcové gradaci mající za následek plošný rozpad lesů, které tím pádem dramaticky změnil svůj vzhled. Tento fakt měl kromě nevyjasněnosti ohledně managementu v národním parku také za následek debatu o tom, jaká podoba lesa je v současné době žádoucí a jak by se tohoto stavu mělo dosáhnout (zde mám na mysli například kampaň za "Zelenou Šumavu" nebo výzkum, který dělalo Hnutí DUHA na pramenech Vltavy, jehož součástí byly také esteticky laděné otázky typu "vadí vám pohled na suchý les")⁸. Tyto otázky nejsou lehce zjistitelné, neboť můžou být jednak nevědomé (respondent uvažuje o estetice, ale neví o tom), maskované za něco jiného, případně se respondentovi těžko jeho pocity popisují nebo o tom přemýšlí v průběhu rozhovoru a může měnit názor. Z těchto důvodů jsem se rozhodla pro kvalitativní strategii výzkumu, neboť mě zajímalo, co se ukrývá pod povrchem formálních sdělení prezentovaných médií a také jsem chtěla, aby měli respondenti možnost přemýšlet nad věcmi, které by třeba normálně neřešili nebo by (například v rámci dotazníku) nevěděli, co odpovědět, čímž bych se nedobrala žádných výsledků. Polostrukturované rozhovory se mi zdály nejlepší, protože problematika šumavských kůrovcových kalamit je skrze rozmanité interpretace nepřehledná a spor trvá už tak dlouho, že nutí neustále zpovídáné a proti sobě bojující účastníky zaujímat jasné pozice a hájit své postoje všemi prostředky, přičemž je pak těžko odhadnutelné, co si doopravdy myslí. Záchytné body v podobě otázek byly nutné,

⁸ Hnutí DUHA. 2010. *Anketa mezi návštěvníky Národního parku Šumava*. Brno: Hnutí DUHA. [online] Dostupné z: http://www.hnutiduha.cz/sites/default/files/publikace/2013/vystupy_anketa_sumava_2011.pdf

neboť měli účastníci sklon mluvit o tom samém, o čem běžně mluví do médií a bylo těžké je vytrhnout z jejich rámce a podpořit, aby se podívali na věc jinýma očima, což bylo třeba v otázce estetiky klíčové. V základě mi šlo tedy o to pochopit, jaký je hodnotový systém respondentů, kdy se podle Kaufmanna "*chápací přístup zakládá na přesvědčení, že lidé nejsou pouhými nositeli struktur, ale jsou aktivními tvůrci sociální, a tím strážci významného vědění, které je třeba pochopit zevnitř, prostřednictvím hodnotového systému jedinců; začíná tedy intropatií*" [Kaufmann 2010: 30].

2.2.2. Výběr vzorku, otázky

Základní vzorek jsem vybírala pomocí mediální analýzy, kdy jsem prostřednictvím databáze Anopress procházela 4 nejčtenější celostátní deníky: Právo, Hospodářské noviny, Lidové noviny a Mladou Frontu DNES, v rozmezí let 2007 až 2013⁹. Z vybraných, nejvíce se vyskytujících jmen, se mi podařilo kontaktovat 9 respondentů a domluvit si s nimi rozhovory. Další dotazované jsem získala metodou sněhové koule, odkázali mě na ně sami respondenti. Vzorek nakonec čítal celkem 13 lidí v zastoupení od bývalých ředitelů Národního parku Šumava, přes pracovníky Správy Národního parku Šumava a starosty obcí, které leží v národním parku. Také tam byli zařazeni zástupci z řad politiků, kteří se k problému v médiích vyjadřovali, s tím, že se mi nepodařilo zkontaktovat s jedním respondentem z tohoto okruhu. Dalšími byli ekologičtí aktivisté spolupracující s neziskovými organizacemi a zástupci vědecké obce (lesnického i přírodovědeckého zaměření)¹⁰.

Na rozhovory jsem měla připravenou základní sadu otázek¹¹, přičemž se mi v průběhu rozhovorů některé otázky více či méně proměnily nebo zpřesnily. Pokládala jsem je v různém pořadí podle situace, pokud bylo potřeba, ptala jsem se opakovaně na to samé, případně jsem se doptávala dalšími improvizovanými otázkami [Kaufmann 2010: 52 - 55]. Snažila jsem se pochopit respondenty a rozvíjet svou empatii, výsledkem čehož jsou místy emotivní a neformální výroky, které ale leccos odhalují, rozhovory jsem přepisovala v hovorové formě¹², upravovala jsem je pouze stylisticky do čitelnější podoby.

⁹ Tyto roky jsem zvolila proto, že v jejich rámci vrcholily spory o management území po kůrovcových kalamitách.

¹⁰ Tyto dvě skupiny specifikuji, protože se prokazují jako dva nejvýraznější proudy v debatě o Šumavu.

¹¹ Ustálenou sadu otázek přikládám v **příloze 1**.

¹² S výjimkou hovorových koncovek ("pijou"), které jsem hromadně nahrazovala lépe čitelnými hovorovými tvary ("pijí").

2.2.3. Rozhovory

Na začátku jsem do kvalitativního výzkumu vstupovala s představou, která se v průběhu ukázala jako zajímavý rámec, který se projevil jako nedostatečný - nejprve nevýrazně při rozhovorech, přičemž to signalizovala modifikace otázek [Disman 2002: 301], později při interpretaci, kdy jsem místo původních čtyřech rámců vztahování se člověka k přírodě (respondentů k přírodě na Šumavě, potažmo k ochraně přírody a národnímu parku) nakonec popsala dva proudy, ve kterých se ony čtyři rámce prolínají, ale některé skutečnosti jsou odsunuty na okraj, neboť jsem je shledala jako méně podstatné nebo naopak povstaly jiné, které mě předtím nenapadly. Nevyhýbala jsem se subjektivitě, neboť v estetickém vnímání je vztah recipient - objekt jednoznačně subjektivní, je zde potřeba vstoupit do tohoto vzájemného vztahu, přičemž u estetického vnímání přírody je to nezbytné. Další věcí je splývání estetické a magicko-náboženské funkce [Mukařovský (1966) 2000: 69], což je opět velice subjektivní a těžko popsitelná záležitost. Stejně tak je možné vnímat národní park jako sebe prezentaci společnosti (neboť je jejím produktem), tudíž subjektivní postoj jednotlivých účastníků diskuze k němu mohl odhalit společenské ladění i obecně. Kaufmannovými slovy vede *"dialektická představa o konstruování reality k úplně jinému pojetí. Norbert Elias (1991) ukazuje, jak lze jedince považovat za vzorek sociálního světa: lze v něm najít celou, zvláštním způsobem strukturovanou, společnost jeho doby. Což ostatně vysvětluje podivně rozporuplnou povahu lidské osobnosti (Douglas 1990, Elster 1985). Jsme nekonečně rozporuplní, protože jsou v nás obsaženy, přinejmenším potenciálně, veškeré rozpory společnosti. Tváří v tvář této vtělené různorodosti se jedinec může stát sám sebou jedině tak, že si vytváří svoji identitu: sprádá nit, která dává jeho životu smysl (Kaufmann, 2004). Neustále pracuje na významovém celku, který ho drží pohromadě, na sjednocování různých fragmentů. Reprezentace není tedy pouhým odrazem, ale představuje zásadní moment v dialektickém procesu konstruování reality. (...) Subjektivní není opakem objektivního, reálného, ale je momentem v konstruování reality, jediným momentem, který je poznamenán nutností výběru a touhou po jednotě"* [Kaufmann 2010: 69 - 70].

Rozhovory jsem přepisovala celé a následně je kódovala v programu Atlas, přičemž jsem tak získala tři hlavní skupiny (člověk a příroda, člověk a les, člověk a rozpadající se les), ve kterých jsem se vždy tázala po vztahu a šla jsem od obecného směrem ke konkrétnějšímu (vztah člověka k přírodě → lesu → rozpadajícímu se lesu), abych se mohla pokusit rozkrýt vazby mezi lidským a mimolidským světem. Chtěla jsem zjistit, jakým způsobem se k jiným světům vztahujeme a prozkoumat tak mentální operaci, jež se v nás může odehrávat, případně popsat, co nám v tom může bránit. V následující (praktické) části jsem se snažila co nejvíce

propojit množství materiálu s mými interpretacemi v podobě příběhu, přičemž jsem cílila na to, aby byl příběh vyprávěn samotnými účastníky a moje interpretace sloužily spíše jako pojivo celku a dovysvětlující prvek. Myslím, že se mi podařilo uvíznout někde mezi teorií a popisem, přičemž jsem doufala, že se mi z hlediska postupu a výsledků podařilo přiblížit se zpátky k zakotvené teorii, podle níž jsem se snažila postupovat a která *"je induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatím ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme teorii, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné"* [Strauss, Corbin 1999: 14].

V rámci anonymizace respondentů jsem pro větší přehlednost práce nezvolila změnu jmen, ale zavedla jsem zkratky - například (hon). Přestože se může zdát, že je to na škodu vyprávěného příběhu, který tak zdánlivě postrádá hlavní postavy, můžou na druhou stranu více vyniknout samotné promluvy respondentů a ztratí se dojem tendování k odhalování "kdo co říká". To mi přišlo zajímavé vzhledem k faktu, že lidé, se kterými jsem dělala rozhovory jsou z velké části veřejně známé osoby a nechtěla jsem, aby byl čtenář ovlivněný jejich mediálním obrazem, který se snaží sami konstruovat nebo jej vytváří někdo jiný. Rozhovory k práci nepřikládám, protože obsahují citlivé informace, které by mohly být zneužitelné, neboť spor o Šumavu je stále aktuální společenská otázka.

3. PRAKTICKÁ ČÁST

V této části diplomové práce budu analyzovat rozhovory a výsledky se potom pokusím dát v rámci diskuze (s přihlédnutím k výzkumným otázkám) do souvislostí.

3.1. Analýza rozhovorů

Přepsané rozhovory jsem kódovala v programu Atlas. Kódováním mi vznikly hlavní rámce, které jsou základem následujících kapitol a podkapitol:

ČLOVĚK A PŘÍRODA

ČLOVĚK A LES

ČLOVĚK A ROZPADAJÍCÍ SE LES

3.1.1. Člověk a příroda

Vycházela jsem z předpokladu, že z povahy věci člověk k přírodě nemůže nemít vztah. Většinou je člověk chápán jako součást přírody, alespoň kdysi na počátku, přičemž je kladen důraz na to, že se v průběhu svého vývoje od přírody oddělil, povětšinou tím, že ji začal přetvářet a využívat, aby si tak zajistil prostor a prostředky pro přežití - vlastní rozvoj. V tomto postupném oddělování lidského od mimolidského poznáváme kulturu, která je jak procesem, tak produktem vývoje člověka. Další podkapitoly pojednávají o tom, jak respondenti vnímají přírodu (**Vnímání přírody**), jak nahlíží její využívání (**Příroda a kultura**) a jak se dívají na její ochranu, přičemž je kladen důraz na jejich vztah k Národnímu parku Šumava (**Ochrana přírody**). V našich středoevropských končinách se nově objevuje konfrontace s konceptem divočiny a bezzásahovou formou managementu (**Divočina a bezzásahovost**). Projevuje se také, jakým způsobem vnímá člověk duchovní rozměry mimolidského a čas v přírodním prostředí (**Religiozita a vnímání času**).

3.1.1.1. Vnímání přírody

Respondentů jsem se ptala, jakým způsobem vnímají obecně člověka a přírodu. V zásadě o tom uvažují všichni, ale každý na to jde jinak.

Pro většinu dotazovaných člověk byl a je součástí přírody, ať už je jeho další vývoj jakkoli komplikovaný. Tento vztah je charakterizován slovy jako "*člověk je integrální součástí přírody, dyť z ní vyrostl*" (ant) nebo "*člověk jako tvor z přírody vlastně vzniklý, je její součástí pořád*" (loj). U jednoho z respondentů panuje v rámci těchto úvah značná skepse. Představy většiny lidí o tom, co to je příroda, se mu zdají naivní a nepravdivé, přičemž za tímto

iluzorním odcizením stojí "neuvědomění si sama sebe, tak jak jsem říkal, nejenom v krajině, ale prostě jako součást přírody. To si myslím, že téměř nikdo nedělá, že o tom takhle nepřemýšlí. Proč byste o tom přemýšlela? Auto vás doveze kam chcete, autobus taky, máte všechno zajištěný, nakoupíte si, furt jste nějakým způsobem holedbaná (ted' to přeháním) a furt vás někde v peřinkách poponáší, ale je to prostě tak. Možná to je tím (a tím se nechci nad nikoho povyšovat), že já jsem samotář, občas se vydám někam do Kanady nebo na Kamčatku a to není žádná romantika" (lib). Prostřednictvím kultury dochází k odštěpení světa člověka od světa přírody, ze kterého vzešel: "Člověk je taky součástí přírody, ale ted' v jaký formě? V ty původní, nepozměněný, vývojem lidskýho mozku, s kůží na zadku anebo s mobilem na zadku?" (lib). Odštěpení je v tomto případě nevratné, ačkoli touha po opaku je značná: "Ne, součást určitě ne. Rád bych jí byl, ale myslím si, že to nejde. Všechno vás nutí, abyste nebyla součástí přírody" (lib). Kultura může být vnímána také v ostrém protikladu s přírodou, přičemž čím citlivěji se k ní konkrétní lidské společenství staví, tím větší je pravděpodobnost, že bude zničeno konkurenční společností, která k přírodě přistupuje méně citlivě: "Člověk je z jedné strany součástí přírody, ale na druhé straně tím, že si vytvořil kulturu (což si myslím, že je v tom pravém slova smyslu jediný živočišný druh, který jí má), tak se tou kulturou staví proti přírodě. Čili já si myslím, že lidská kultura v nejširším slova smyslu od vynálezu kola až po operu, je proti přírodě, protože je známo v historii, že zvítězily ty nejagresivnější kultury. Kultury, které se nějakým způsobem chovali k přírodě citlivě (zase se vrátím třeba k tomu Tibetu), tak byly převálcovány jinou, agresivnější kulturou, v tomto případě čínskou. Kultury Indiánů, které se stavěli k přírodě citlivě, byly převálcovány euro-americkou kulturou, která byla a je velmi agresivní vůči přírodě. Člověk se vlastně svojí kulturou staví proti přírodě"(moj). Návrat k přírodě je zde možný opět jen prostřednictvím kultury, kdy se její ochrana povýší na jednu z důležitých hodnot, která je známkou jejího vlastního rozvoje.

Pro jiného respondenta se tento vztah může obnovit, přičemž tento proces obnovy je otázkou osobní volby člověka. Důležité je, jakým způsobem pojímá sám sebe v jejím rámci: "Člověk je toho součástí do té míry, do jaké si to sám připustí. Pakliže jdete do té přírody, je relativně na vás, zda si připustíte, že jste součástí toho celku nebo do jaké míry se vnímáte mimo, díky té odtrženosti. Ten pocit jednoty, začlenění člověka do toho, je mnohem intenzivnější u přírodních národů. Naše civilizace si ty vazby přesekala, což je podle mně asi klíčový problém. Ztratili jsme nějaký zpětný vazby a to soucítění se s tím co nás obklopuje" (jar). Většinou se jako individuální jednotky vztahujeme k přírodě jako celku, který nás obklopuje. Což je zajímavé vzhledem k tomu, že většina lidí žije ve městech, o kterých by řekli, že mají s přírodou pramálo společného. Pokud se nějakým způsobem řeší zeleň ve

městech, je často pojímána jako přírodní prvek v kulturním celku. Důležité v rámci tohoto rozvažování je zřejmě to, kde trávíme většinu našeho času (od toho se pak odvíjí konstruování ideální přírody, jejíž předpoklad je důležitý pro posuzování přírody reálné). Jak můžeme vidět na příkladu s přírodními národy, které žijí v přírodním prostředí a proto se cítí mnohem více jako její součást, než lidé, žijící ve městech a v kulturní krajině.

V kulturní krajině je problém s vnímáním toho, co příroda je a co už není. *"Ve většině případů máme kulturní krajinu. I ta Šumava, která je asi nejzachovalejší, pokud jde o les, tak je víceméně kulturní. Plus mínus kulturní, protože tady ten člověk proběhl a změnil to. Ale prostě to je příroda. Pro někoho je příroda i pole nebo louka. To určitě, ale je to kulturní příroda. To bysme zase museli potom vzít, co je to příroda? Je to příroda původní, nezničená? Je to prales, les původní nebo les kulturní? Ale v podstatě je to (pozn. les) nejvyšší forma ekosystému u nás. Jestli je kulturní nebo ne... Většina jich je kulturních"* (hon). V rovině reálné, v našich podmínkách, nahlížíme většinu nezastavěného prostředí jako přírodu, ať už je člověkem ovlivňována nebo ne. Součástí přírody je tak i kulturní krajina - pole, hospodářský les nebo třeba park¹³. Jak již bylo řečeno, ve světě našich představ konstruujeme ideální krajiny, které jsou tím víc přírodou, čím méně jsou ovlivněny člověkem (o tom budu pojednávat ještě později). Čím ideálnější obraz přírody máme, tím ideálnější se jeví i další věci, spojené s daným prostředím, například charakter místních obyvatel. Na moji otázku, proč respondent z Vysočiny přesídlil na Šumavu, odpověděl: *"Protože jsem měl takový naivní představy, klasika. To je furt stejný, že jo, Šumava - uau! Tady je všechno supr, jiný svět, jiný lidi a srdečný lidi. Všichni se mají rádi, tady to je takový. To nej jako!"* (lib).

3.1.1.2. Příroda a kultura

V této podkapitole se více zaměřím na vliv člověka v přírodě, jakým způsobem přírodu pojímá z hlediska jejího využívání (s výjimkou estetické funkce, k té se dostanu později), která jsou argumentovány zásahy do přírody a její přetváření.

Příroda je vnímána ambivalentně. Na jednu stranu poskytuje prostředí a zdroje, nezbytné pro naše přežití, na straně druhé předvádí svou nezměrnou sílu a dynamičnost, která náš život ohrožuje. I když se všichni respondenti shodnou na tom, že mají přírodu rádi, zároveň z ní mají respekt. Někteří zdůrazňují potřebu jí kontrolovat, ovlivňovat, řídit, bránit se jí a být ostražití: *"Člověk zase nemůže říkat - ta příroda je bezvadná a když jí úplně nechám, tak ona mi nikde neublíží. Zmínili jsme (tak nějak okrajově) bobry a těch vlivů může*

¹³ Zde mám na mysli park v "anglickém stylu", který evokuje "přírodu" více než park ve stylu francouzském, kde je míra zásahů do zeleně a kultivace prostředí vyšší.

být velmi mnoho. Člověk musí být ostražitý, protože má vědomí, on o tom ví, ví souvislosti. Chudáci zvířata mají své instinkty, vědí odkud mají utéct, ale nemají schopnost nějaký koncepte něco změnit. To je na člověku a člověk by se toho neměl vzdávat. Ne tím, že bude exploatovat pro svůj prospěch, ale že bude exploatovat pro udržení té rovnováhy a i on pro ní musí něco udělat. Nejen ta příroda" (jan). Pro jiné je řešením přijetí její druhé, nebezpečné stránky a smíření se s tím, přičemž dalším stupněm může být domyšlení prospěšnosti či nutnosti přírodních procesů, které v lidském měřítku nabývají rozměrů katastrof: "No jistě, bez katastrof to bohužel nejde. Protože když nebudou katastrofy, tak to dojde do takových katastrof, jako byla kůrovcová kalamita. Kdyby byl ten les ovlivňovaný katastrofama od mláďí, nebude tak hustý, tak zapojený, ty smrky nebudou blízko sebe. Bude mít hluboký koruny, větve až k zemi, což znamená, že ten kůrovec na něj nebude tolik moct a nebude to prostě tak hustý les, na jaký jsme zvyklí. Byl by to mezernatý les s hlubokýma korunama, takže by se tohle ani nestalo" (lib). Může to být vnímáno jako otázka naší volby - jestli převáží strach z ničivých sil přírody a potřeba jí řídit anebo touha jí poznat a pochopit, jak funguje navzdory nebezpečí, které pro nás může znamenat: "Tam asi hrají roli dvě věci - skutečnost, že prostě dáme šanci přírodě, aby na nás působila přímo, a za druhé jde o to, jak se sami tomu kontaktu bráníme" (jar).

Z výzkumu vyplývá, že něco jiného je ovlivňovat podobu přírody ve formě krajiny nebo krajinných prvků a snažit se nějakým způsobem zasahovat nebo řídit přírodní procesy, například v atmosféře. Z výpovědi tohoto respondenta zaznívá dokonce přesvědčení, že se tyto snahy mohou člověka vymstít: "To opravdu neovládáme. Tam naopak můžeme dosáhnout toho, že tím budeme potrestáni. My to dokážeme v tom malém. Pokácet lesy, zorat půdu, narovnat řeky. V tomhle malém to dokážeme, v tom planetárním smyslu to nedokážeme" (jak), což se volně doplňuje s výrokiem jiného dotazovaného, který přiznává, že lidský vliv v rámci planety může ovlivnit chování přírody zpět směrem k člověku: "Člověk prostě vytváří vnější prostředí na planetě, podílí se na jeho přetváření a to zpětně ovlivňuje vývoj přírody. Člověk je toho součástí, mění prostředí, mění zemi" (jar).

Příroda (zejména pokud o ní uvažujeme jako o "zásobárně") je často označována pojmem životní prostředí, neboť se bez ní neobejdeme. Poskytuje množství zdrojů, na kterých jsme závislí a vzhledem k tomu, že se globálně zvyšují nároky společnosti jak materiálně, tak kapacitně, zvyšuje se i její exploatace. Většina respondentů se shoduje, že je to problém a za důsledek pokládají lidské tendování k ochraně přírody: "Je to těžká otázka v dnešní době, kdy skutečně (jako lidi) děláme spousty kroků, který vedou k tomu, že přírodu ničíme. Mám na mysli to, jak všechno vybetonujeme, jak necitlivě pronikáme do přírody a přitom se musíme

vyrovnat s tím, že za mého života (to jsem na světě dost dlouho a nejsem žádný pra-stařec), se počet lidí na planetě víc než zdvojnásobil. To je nepředstavitelný, lidi si to neuvědomují, když se takhle u piva povídá. Každý ví, že lidí přibývá, ale že to přibývá takovouhle rychlostí? Takže tady přece vzniká otázka vztahu člověka a okolní přírody s vysokou naléhavostí a já chápu, že tím pádem sílí hnutí ochrany přírody. Já mu v tomto smyslu rozumím, že to není možný brát tak, že příroda je nekonečná, já jí můžu exploatovat jak chci a pořád pro toho člověka zůstává dost velký prostor. Uznává se to jedině u nerostného bohatství. Tam cítíme, že ubývá. Ale on ubývá prostor přírody. Přírody je čím dál méně, protože my dobře cítíme, že příroda začíná až za asfaltem, nebo až za betonem, nebo až za místem, kde projde míň lidí než deset za hodinu. To je prostě příroda, nepochybně jí ubývá, neboli ten vztah se velmi komplikuje. Jestli člověk mohl vzniknout (my o vzniku člověka víme houby), prostě se vyvinout tak, že neustále exploatoval tu přírodu, protože věděl, že jí má dost a protože věděl, že jedině tou exploatací se může zachránit, tak dneska vzniká otázka, jestli se v tomhle dá pokračovat? Jestli je možný stavět se jako vládce přírody, který má nekonečný království a cokoli udělá, tak jaksi přírodu neničí - tu ničí, ale vlastně ničí i toho člověka, protože se obrátí proti němu. Vztah člověka a přírody je něco, co bude naplňovat nejbližší generace strašně moc, především tím kvantem. Tou lidskou představou, že všechno musí neustále růst a ačkoli pořád sníme jenom tři rohlíky, tak potřebujeme, aby růst celé ekonomiky byl daleko větší a potřebovali bysme daleko víc elektřiny, daleko víc vody, atd. To všechno budou nové otázky. Nebo to bude v nejbližších letech velmi intenzivní hledání odpovědí na tyhle otázky, který předtím člověka vůbec nenapadaly" (Jan). Toto tvrzení můžeme doložit na vyjádření jiného dotazovaného, který popisuje, jakým způsobem využívali Šumavu její obyvatelé v minulých letech, z čehož vyplývá, že v rámci boje o přežití a získávání zdrojů se s okolní přírodou zrovna "nemazali". Oblasti, které zůstaly ušetřeny, jsou dnes přísně chráněny. Povětšinou to tak bylo proto, že se jednalo o těžko přístupný terén a jeho využívání bylo příliš náročné: "Další takový vodítko je, že čím výš jsme od toho kanálu, čím jsme na větším kopci, kamenitým, neprostupným, nebo dál od kanálu, tak to nestačili zpracovat. Chtěl jsem říct zdevastovat, ale řeknu zkolonizovat. A proto se tady zachovaly tyhle porosty, který byly vzdálený od kanálu, protože bylo nejjednodušší dřevo zpracovat kolem toho kanálu. Ale semhle už se moc necpali - ty kamenný moře, suťový vrcholy. Proto tady tohle zůstalo. Dneska je ten problém zase trošičku jiný. Dneska už by se na to nemělo pohlížet tak, jakože ten dnešní moderní člověk dřevo potřebuje ke svému živobytí. Samozřejmě, je to obnovitelná dřevina, je to bohublá věc nebo věc, která by se měla zpracovávat a využívat, ale na to máme devadesát procent hospodářských lesů v celé republice. Tohle (pozn. Šumava) by bylo asi jedno nebo dvě procenta z rozlohy našich

lesů, kde by se to jakoby nechalo přírodě, abysme mohli pozorovat ty procesy. Tohle se ale těžko v regionu stravuje, těžko se s tím srovnávají, protože to vždycky bylo takhle. Vždycky ti "domorodci" (to nejsou žádný domorodci tady, to jsou všechno lidi, kteří sem přišli po válce) byli zvyklí, že tady dostali práci. Oni tu práci dostat museli, ale jak už jí prováděli, to bylo jedno. Za komunistů musela být prostě úplná zaměstnanost a nějakým způsobem se tady takhle žilo" (lud).

Strašák v podobě zvyšující se populace a větší náročnosti na čerpání zdrojů, abychom byli schopni zabezpečit životní standard, kterému jsme uvykli, je všem respondentům společný a tento stav je vnímaný kolektivně jako problém. Řešení je v zásadě dvojí. Buď se snažit nějakým způsobem snižovat náročnost získávání zdrojů pomocí technologií šetrnějších k přírodě a respektovat limity životního prostředí díky aplikace environmentálního způsobu hospodaření. *"Pokud bych se na to díval z globálního pohledu, což znamená z pohledu toho, že jsme nějaká lidská společnost, která potřebuje na planetě žít a potřebuje tady mít nějaký zdroje a využívat je, aby přežila, tak z tohoto pohledu mi ponechávání lesů bez zásahu přijde trošku luxusní nebo nadbytečný. (...) Les je opravdu z toho, co nám z přírody zbylo, to, co je přírodě nejbližší. A navíc i může a poskytuje trvale obnovitelnou surovinu. (...) A my bez pochyby potřebujeme surovinu a potřebujeme energie, abysme mohli nějakým způsobem přežít. Každá surovina nebo energie se musí někde vyprodukovat nebo vydobýt na úkor ty, která by se mohla získat z lesa, který zůstane samovolnému vývoji. Zkrátka tu bezzásahovost v lese musíme kompenzovat nějakým mnohem méně k přírodě šetrným způsobem, jak si ty suroviny nebo energie opatřit. Strašně se mi nelíbí kampaně - kupte si umělý vánoční stromeček, zachráníte naše lesy nebo - nekupujte papírový pytlíky, zachráníte naše lesy. To jsou argumenty, který jsou úplně zvrácené, protože pakliže si koupím stromeček, který je živý, tak ve většině případů v tom lese přebývá. Jenom když srovnám to, jak škodlivá je výroba umělého stromečku pro životní prostředí - někde musím vydobýt ropu, někde z toho udělám nějaký "jánevímco", udělám z toho plast a potom to budu muset zlikvidovat. Kdežto stromeček, který roste v lese a já ho uříznu, pak ho někde spálím, nemám s ním nikde žádný problémy a navíc v tom lese ani nechybí. Jsou to prostě obnovitelné suroviny, obnovitelný zdroje, který my, když necháme napospas a nebudeme je využívat, tak je musíme substituovat - nahradit něčím jiným. Když nebudu mít dřevěnou židli, tak jí budu mít plastovou. Ona sice bude mnohem levnější, protože dneska už jsou ty výroby plastů prostě šílený, tak pásový nebo tak sofistikovaný, že to je levný, ale výroba těch strojů, likvidace těch odpadů - to je všechno mnohem víc zatěžující pro životní prostředí, než to, když pokácím někde strom" (hon).* Nečerpání obnovitelných zdrojů z přírody se pro tohoto respondenta rovná poškozování

životního prostředí, neboť všechny produkty nebo energie, které bychom mohli získat z obnovitelných zdrojů a neděláme to (například v přísně chráněných lokalitách, jako jsou bezzásahové zóny v národních parcích), musíme díky našim nárokům na spotřebu a vysokému životnímu stylu nahrazovat ekologicky nešetrnými postupy a surovinami, zejména získávanými mimo naše území. Tento způsob podporuje bludný kruh nadspotřeby a vykořisťování, zejména v zemích "třetího světa". Bez odbytišť v jiných zemích, které zavalujeme našimi produkty, bychom naši životní úroveň těžko mohli udržet. Dotazovaný se obává globální (nejen) ekologické krize: *"Zdroje jsou nějaký, jsou omezený a my, abychom přežili v početnosti, v jaké teď jsme, už asi nemáme šanci. Stejně někdy dojde k tomu, že se početnost lidský populace výrazně sníží. Záleží na tom, jak to bude. Čím to bude. Jestli se tady vyvraždíme nějakýma válkama, nebo jestli přijde nějaká energetická krize. (...) Takže už jsme asi za tím bodem zvratu, jak to někdo nazývá, že už není cesty zpátky. Ale v principu by nám tyto věci, toto šetrné využívání zdrojů mohlo pomoci v oddálení těchto krizí. My teď, protože někde nepřirozeně vyděláváme, nebo někde máme zdroje, na kterých jsme závislí. Na tom, že někde máme odbytiště. My se sami o sobě nedokážeme uživit. Při té životní úrovni, jakou máme, se potřebujeme uživit tak, že okupujeme mnohem větší odbytiště našeho zboží, než je naše republika. Kdybychom se měli žít tím, co vyprodukuje my tady, tak určitě nebudeme mít takovou životní úroveň, jakou máme. (...) V týhle souvislosti to je právě to, že my někde vyděláme peníze a řekneme si - no, my přece budeme chránit ten les, protože my ho drancujeme, nepřiměřeně těžíme - jenže to je argumentace, která platí někde v rovníkové Africe, nebo v Jižní Americe, kde opravdu ti lidi, aby získali vyšší životní úroveň, tak mýtí lesy, začínají tam dělat pastviny a chovají tam hovězí pro McDonaldu. Tam opravdu ty lesy ubývají. Zatímco u nás lesy neubývají. (...) Z toho celkového pohledu si myslím, že je to zvrácený. Protože bychom měli využívat ty zdroje, který nám poskytuje planeta, měly bysme je využívat šetrně a udržitelně"* (hon). To, co lidé vnímají jako drancování přírody, je ve skutečnosti iluze způsobená odštěpením světa člověka od světa přírody, neboť k jejímu poškozování dochází mnohem více tím, že se nevyužívají obnovitelné zdroje, které nám může poskytnout. V blažené nevědomosti jsou nahrazovány neobnovitelnými zdroji a nešetrnými postupy, které ji v důsledku ničí mnohem více: *"Dneska jsme nastavený tak, že lidi bydlí ve městech, ve velkých městech a nechápou, že když se pokácí strom, není nic strašného. Tím, že se lidi přesouvají víc do měst, tak jim to využívání přírody přijde jako její drancování. Čím dál víc, protože si koupí něco v obchodě a vůbec neví, jak to vzniklo. Neví, že když si koupí plastovou židli, plastová hodnota má ekologickou stopu nevím jakou, kdežto dřevěná židle*

bude mít ekologickou stopu mnohem menší, protože tam minimálně není energie na to, aby se to přetavilo a podobně. Takže z tohoto pohledu si myslím, že to není dobře" (hon).

Nebo můžeme vykročit směrem ke snížení spotřeby, eliminování konzumního způsobu života a přeorientování se na jiné hodnoty, které nám může prostředí poskytovat a jež mohou uspokojit naše potřeby. Výpověď dalšího respondenta je vlastně protiargumentem předchozímu odstavci: *"Zajímavý to je, pokud se neřekne to B. A to B může spočívat v tom, že pokud já to vezmu tak, že tady mám šedesát tisíc hektarů lesa, který má takový přírůst a to se dá zpeněžit tak a tak, tak to vypadá, že to někde bude chybět, že to nikdo nemůže vyprodukovat. Ale ono to úplně takhle nefunguje. (...) Jenže ono to může fungovat (a funguje) tak, že nepotřebujeme jít do spotřeby, do konzumu. Já pokud omezím svoji spotřebu, tak najednou zjistím, že toho mám strašně moc. A stejným způsobem jsme měli před třiceti lety za reálného socialismu nedostatek potravin, furt se muselo přihnojovat, vyšší výnosy, všechno - země nás prostě skoro neuživila. Zemědělský půdy bylo skoro o nějakých deset procent víc, než v současné době. Dneska jí mámě míň a potraviny máme taky. Prostě je to o spotřebě a nějakým vyšším standardu" (hon).* V podstatě se jedná o společenský problém, jehož jedním z podstatných východisek je ochrana přírody, počítající s hodnotami, které nejsou převoditelné na peníze a jež jsou podle některých respondentů společností nedoceňované, přehlížené, případně banalizované: *"Vždyť je to stejný jako ve společnosti. Vezměte si, jaká je vyváženost. Dneska podvědomě (a děláme to každý) - já pokud nebudu ekonomicky úspěšný, tak začnu vnímat to okolo jako stres, že nejsem schopen zabezpečit další potomky, atd. Tím se to dá takto stresovat a pokud je stresovaná celá společnost, tak je jasný, že ta ekonomika nebo ten (v podstatě) vyšší standard, který nemusí být tím vyšším standardem teprve až když člověk zjistí, co k tomu životu vlastně potřebuje, k tomu, aby žil nějakým způsobem spokojeně. Nepotřebuje tu nadspotřebu. To je o výchově v celé společnosti a taky o nějakým tom politickým uvědomění" (loj).* Změna způsobu života je i přes určité snahy zatím v širším měřítku nedostatečná, protože je v rámci současného nastavení společenského systému odsouzena být alternativou, neboť jí tento systém dostatečně nepodporuje. Vymanit se z tohoto nastavení je obtížné, objevují se konflikty s ochranou přírody: *"Společnost na to není připravená. A nevidím jediný důvod, proč by tohle (pozn. národní park) měli zničit, vzhledem k tomu, že to nedohlídnou. Je to o tom, že jsme víc orientovaní na konzum než duchovně" (loj).*

Jako další překážka environmentálně zaměřenému uvažování se na základě výzkumu jeví přílišná "důvěra" v regenerační schopnosti přírody, která může brzdit snahy o její ochranu, protože vlastně "není potřeba, neboť příroda si poradí sama, ať s ní děláme, co chceme": *"Tak příroda vždycky vyhraje. O tom není pochyb, ať s ní uděláte cokoli,*

vybetonujete letiště a když ho opustíte, tak tam stejně nakonec bude nějaká příroda. Ten beton popraská, budou tam stromy. Je to akorát otázka času. Takže příroda vždycky vyhraje a to je napsané v těch učebnicích. Což je fakt, je to prostě pravda, bez ohledu na to, jestli člověk tady bude nebo nebude, tak nějaká příroda tady vždycky bude. Ona si poradí s čímkoli. Ale prostě v té sociální sféře, je tady zkrátka člověk, trošku si tu přírodu upravuje, prostě tady žije a musí tady žít, dokud ho nenahradí nějaký jiný predátor. Tak si tu přírodu trošku uzpůsobuje k obrazu svému" (jir). Tento typ myšlení, orientovaný na nekonečný rozvoj a zisk, argumentovaný bojem o přežití člověka ve světě přírody, může být v rámci environmentálního proudu považován za alibismus, neboť například nepočítá s limity, které životní prostředí, potažmo příroda, jako uzavřený cyklus nepochybně má. Podle některých respondentů jsou tyto tendence motivované "ziskem, ano. Rozvoj, chceme toho víc a víc - jenže tohle je slepý a naivní. Nic nejde (a to ani ty mšice nemůžou jít) pořád exponenciálně nahoru. Najednou na něco narazí a pak jdou zase dolů. A lidi, pokud budou uvažovat, že se pořád budeme rozvíjet - tak taky jednou zákonitě narazíme. Prostě nemůžeme. Oni věří, že se najdou nové naftové pole, a tak dále. Ne, tomuhle já nevěřím. Jsou tady prostě limity" (pav).

3.1.1.3. Ochrana přírody

Přírodu je potřeba chránit. Na tom se ještě větší část lidí shodne, pokud zrovna neupřednostňují názor, že si v každé situaci poradí příroda sama, ovšem i tak je ctnostné ji chránit, neboť to ještě stále "tak nějak" patří k dobrým mravům. Tím ale shoda končí, neboť domluvit se, jakým způsobem ji budeme chránit už je složitější. O nic jednodušší není ani otázka co z ní budeme chránit (ekosystémy či procesy?). Člověku to příroda neusnadňuje ani z hlediska své proměnlivosti, neboť velkým problémem je, jaký stav přírody chceme chránit, případně jak daleko do minulosti se při pátrání po její původnosti a tedy výchozím bodu ochrany (který je často zakletý pod neuchopitelným pojmem přirozenosti¹⁴) budeme v našem zkoumání pouštět. V současné době není ochrana přírody v nejlepší pozici, neboť to, co bylo dříve výrazem osvíceného konání a nabývalo například v minulém režimu podoby vzpoury proti režimu, je často dnes vnímáno jako omezující a naivní počínání, které může ohrožovat jak ekonomický rozvoj, tak dokonce přírodu samotnou (neodhadnutelné experimenty s určitým územím - obavy vzbuzuje zejména bezzásahový management). Tyto otázky budu ilustrovat často na konkrétních případech z Národního parku Šumava, neboť to je výsledek aplikované, státem řízené ochrany přírody, v praxi a vyžaduje konsenzus mnoha hlasů.

¹⁴ Tématu přirozenosti se budu věnovat zejména v souvislosti s lesem v kapitole **Člověk a les**.

Co se týče existence národního parku, většinou se mi dostalo odpovědí, že tato podoba ochrany přírody je žádoucí z mnoha důvodů, neboť národní park plní různé funkce důležité pro člověka i pro přírodu, kdy se soudí, že by bylo zajímavé mít k dispozici místo, které bude méně ovlivněné člověkem a více přírodou: "*Člověk přírodu využívá, dramaticky jí využívá - čím dál tím víc jí ve skutečnosti využívá. Takže to má, za prvé, nějaký limity, ale o těch se teďka nebudeme bavit, to je nějaká úplně jiná diskuze. Já bych to řekl takhle - už jsme dost bohatý na to, abysme kus přírody, zase proboha nechali být. Malinkatý. Vždyť to je zanedbatelný ostrůvek v moři kulturní krajiny, kterou bičujeme, co nám síly stačí. I když se to možná na první pohled nezdá. Ponechat ten malý kousek, proboha, ať to samo existuje*" (jak).

Zajímavé je ptát se, kdy si můžeme dovolit ochranu přírody? Když jsme na to dostatečně bohatí anebo dost osvícení? "*Že je ochrana přírody šlehačka na dortu, můžeme si to dovolit až si na to vyděláme a podobné nesmysly, které vytvářejí dojem, že ochrana přírody je jakási zbytečnost, kterou si můžeme dovolit, až když budeme hodně bohatí. (...) Já si myslím, že to je úplně nesmysl. Například Indie při ochraně tygra, v době, kdy byla ještě mnohem chudší než je dneska, dokázala obrovský věci - zachránit vymírající populaci. V okamžiku, kdy zbohatla, tak na ochranu tygra rezignovala a tygr se opět ocitl na okraji vyhubení díky nedbalosti ředitelů těch národních parků. Ochrana přírody opravdu nesouvisí s bohatstvím národa, souvisí s tím, jak si národ dá prioritu. Jestli je pro něho prioritnější bohatství, kultura anebo ochrana přírody. Když se podíváte třeba do Tibetu nebo do Nepálu, to jsou velmi chudý země, Tibet navíc pod dlouholetou okupací komunistické Číny. U nich je ochrana přírody na vysokém místě, protože je to součást jejich dědictví. Jsou to lidé, kteří by se svým příjmem byli na nejspodnějším žebříčku společnosti a přesto považují ochranu přírody za velmi důležitou, i když to zároveň znamená, že se musí uskromnit*" (moj). Tento výrok je v kontrastu s míněním jiného respondenta, kde je ochrana přírody kulturní složkou dané společnosti a je možná až v případě, že je na ní v rámci systému dostatek peněz: "*Souvisí to s kulturou. Nechá se říct, že čím je společnost ekonomicky vyspělejší, tím víc si může dovolit terciární sféry a tudíž si může dovolit víc kultury a ochrany přírody, protože je vyspělá. Ale ta vyspělost je opravdu hodně v uvozovkách, protože je daná tím, že omezují nebo devastují nějakou přírodu někde úplně jinde. Že jo, my jsme tady v republice, chráníme si tady naši Šumavu, naše národní parky, ale kdybysme byli v Japonsku, tak ty nám řeknou - jděte do prčic s ochranou přírody, nás je tady spousta a my se tady neujívíme, tady žádná ochrana přírody nebude. To jsem četl někde v National Geographic. (...) Je to opravdu složitá problematika a já nemám schopnost argumentovat to nějak úderně, ale v tomto principu si myslím, že to tak je*" (hon). V tomto případě je zajímavé srovnání, že za minulého režimu

spadala ochrana přírody v rámci správy spolu s ochranou památek pod krajské národní výbory (KNV), nebyla (mimo Českého ústavu ochrany přírody) samostatným celkem (například v podobě ministerstva) jako po roce 1989: "... *tehdy se to jmenovalo Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody*" (moj). To znamená, že jak ochrana památek - tj. statků či artefaktů vytvořených člověkem v průběhu dějin považovaných za kulturní dědictví, tak ochrana přírody - tj. životní prostředí vytvořené mimo-lidským působením, o kterém je často uvažováno též jako o přírodním dědictví, zejména v souvislosti zachování určitých hodnot pro další generace. V některých společenských systémech tyto dvě sféry hodnotově splývají v jednu oblast. Což může generovat již uváděný druh problému, který považuje jak ochranu přírody, tak ochranu památek za určitý luxus, který si může společnost dovolit, až pokud je dostatečně bohatá. Tato úvaha může být nebezpečná z toho důvodu, že hází dvě si podobné, ovšem zároveň odlišné věci do jednoho pytle. Jak příroda, tak kultura má pro člověka vysokou hodnotu a je nezbytná pro jeho přežití. Bohužel v rámci tohoto rozvažování je někdy těžké si uvědomit, že přírodní hodnoty jsou důležité pro naše primární přežití, na rozdíl od hodnot kulturních, které jsou pro nás sice existenciálně důležité, ovšem ve smyslu identifikace člověka v jeho vlastním lidském světě. Člověk jako živá bytost dokáže přežít v přírodním prostředí bez vlivu kultury (případy dětí, které žily se zvířaty mimo lidská společenství), ale mnohem hůře si lze představit, jak by přežíval v prostředí, které ztratilo základní funkce vhodné pro život? "*Já si myslím, že ochrana přírody je důležitá složka lidské činnosti. Tak jako člověk chrání třeba památky, měl by se věnovat i ochraně přírody, to je taková ta složka konzervační. Pak je samozřejmě ochrana přírody součástí i celkové snahy o zachování životního prostředí člověka, kam samozřejmě svojí určitou částí i zapadá, takže to má tu úlohu jednak zachování nějaké lidské a přírodní historie a jednak vůbec zachování životního prostředí pro člověka. Čili já si myslím, že ochrana přírody je velice důležitá lidská činnost a je bohužel na okraji zájmu, což vidím jako chybu a snažím se tomu věnovat právě proto, že si myslím, že to je důležitá činnost*" (moj). Z tohoto pohledu se ochrana přírody jeví jako nezbytná součást lidského přístupu k mimolidskému, kterou je možné do lidského přístupu ke světu lépe integrovat jako výsledek jeho vlastní kultury: "*Obecně by to měla společnost vnímat tak, že je to neoddělitelná součást kulturního dědictví, ale i myšlení. Ta společnost by měla mít takovýhle atributy, jako jsou památky, tak i příroda a vztah k ní. To utváří každou civilizaci, že jo*" (loj).

Jakou podobu přírody ale chránit? Zde se v rámci výzkumu vytvořili dva proudy především v souvislosti s existencí bezzásahových 1. zón¹⁵ v rámci národního parku, kde byly smrkové lesy napadeny lýkožroutem smrkovým neboli "kůrovcem" a plošně změnil svůj vzhled, přičemž došlo i k určité proměně ekosystému a organismů na něj navázaných. To představuje pro některé dotazované velký problém, který může vyústit až v touhu národní park zrušit: *"Ochrana přírody je prostě zachování nebo vylepšení současného stavu. Bud' zachovat nebo nezhoršovat a vylepšit. A ještě jednou - Šumavu jsme v roce 1990 zakládali proto, že to byla zelená střecha Evropy. Přeci je rozdíl mezi zeleným hlubokým lesem a tímhle tím. To je přeci rozdíl. (...) Úžasný prostředí - prostě tak, jak jsme ho (pozn. národní park) založili, ho udržme. Včetně toho krajinného rázu. (...) Díky politické korektnosti nemůžu říct, že bych ho chtěl zrušit. Ale to by vyřešilo všechny problémy. (...) Když už tam je, tak ho neumíme zrušit, no. (...) Dokud to národní park nebyl, tak to byla krásná Šumava. Teď, když je to národní park, tak jsou s tím takovýhle problémy. Teď se do nich opět vracíme. Takže ano, národní park, ale v podstatě si uvědomuju, že kdyby to nebyl národní park, tak je Šumava zachráněná a žádný ty problémy, který tam dneska máme, prostě nemáme"* (tom). Současný stav je v tomto případě odvozován od historie území, které bylo zhruba od počátku 12. století kolonizované člověkem s tím, že již do určité míry měnil jeho podobu. Intenzivní proměny šumavské přírody vlivem člověka očima jednoho z respondentů *"takže tím to na Šumavě začalo, to intenzivnější využívání, je to tak 250 let, dejme tomu, maximálně 300 let"* (hon) se datují do čtvrt století zpátky. Z hlediska proměnlivé povahy přírody je tato představa zachování určitého vybraného stavu velmi komplikovaná a vyžaduje zásahy člověka, neboť i ty patří k historii území a jsou jeho součástí. Národní park tedy podle jiného názoru *"musí chránit historickou podstatu Šumavy. Nejzákladnější princip je získávání toho poznání a moudra na základě těch historických skutečností. To znamená, byla-li tady tisíc let stará obchodní cesta přes Modravu, 650 let stará obchodní cesta, tak tady máme nějakou gotickou stavbu. Všude jinde se ke gotické stavbě budou chovat jako k největší vzácnosti, kterou tady máme. My se tak nechováme. Chováme se úplně jinak"* (ant). Takové vyjádření může odkazovat k tomu, co jsem nastínila výše - dochází ke splývání ochrany přírody s ochranou památek. Problém je s tím, že jak je "kulturní památka" statická, tak je "přírodní památka" dynamická.

To je v naprostém rozporu s druhým proudem, který zásahy ve vybraných územích odmítá a chce je chránit jako celky, ať už se sami vyvíjejí jakkoli, neboť předpokládá

¹⁵ Téma bezzásahovosti a divočiny budu podrobněji rozebírat v následující podkapitole **Divočina a bezzásahovost**.

proměnlivost stavu těchto celků: *"Proč by tam měl furt někde někdo něco dělat? A i v lese! To není důvod, jako. Přeci to, že tam člověk něco dělal dřív, tak není důvod, aby to tam dělal i dál. (...) A že tam vždycky někdo dřív hospodařil, než byl vojenský prostor, do roku 1952. A ty prostě nepřipouštíš myšlenku, že by nějaký území mohlo ležet ladem. (...) Krajina v jakýmkoli stádiu poznamenání člověkem může být opět zpátky vzata přírodou. To je jenom náš výmysl, že národní parky mají být pouze území, který jsou minimálně dotčeny člověkem. Já si naopak myslím, že zrovna a konkrétně v Evropě by tohle nemělo být žádnou bariérou. To, co někde lidi osídlovali a pak užívali 500 000 let, no tak proč by to mělo být svatým právem, aby to bylo takhle navždy? Naopak!"* (lib), řečeno jinými slovy: *"V těch národních parcích jde o to, abysme viděli, jak se ta příroda mění, jak se mění vnější podmínky, které jsou měněné. Z části člověkem, z části vývojem planety nikoli prostřednictvím člověka"* (jar). Dalším nejasným bodem mimo zásahy při péči o krajinu za účelem ochrany určitého stavu prostředí je otázka, jaký je tento stav? Kam se vracet, od čeho jej odvozovat? Odkud daný stav konzervovat a je to vůbec možné? Poněkud ironicky to svými otázkami vyjadřuje jeden z dotazovaných: *"No, chcete jít za zubry? Třeba do roku 1300? Nebo jí (pozn. Šumavu) chcete, když se tady začaly stavět sklárny? Budeme tady mydlit buky, abysme měli co do skláren? (...) To nám v podstatě vypovídá o tom, že jsou nějaký 3 principy a že nějaký úplně konzervační princip nemůže dlouhodobě fungovat"* (loj). Současné schizma v prostoru ochrany přírody, jestli chránit určitý stav nebo procesy, hezky shrnul jiný respondent, přičemž možným řešením je koncepčnost: *"Takže je lepší, od začátku si definovat čeho chce člověk v tom území dosáhnout - jestli chce dosáhnout procesní ochrany (kdy procesní ochrana znamená, že se něco zanechá samovolnému vývoji, kdy do toho člověk nezasahuje a chrání se ty přírodní procesy) nebo jestli chce spíš někdo inklinovat k nějaký ochraně toho současného stavu, který se třeba preferoval dříve. Ochrana přírody dříve, i v nějakých přírodních rezervacích před tím, než vzniknul národní park spočívala v tom, že se preventivně zpracovávaly kůrovcový stromy, polomy nebo vývraty tak, aby se tam nerozmnožil kůrovec a aby se ty zbytky těch relativně zachovalých lesů nerozpadly. Kdežto s tím příchodem procesní ochrany se to úplně změnilo. Největší riziko, nebo největší slabina je ta nevyjasněnost a ta neexistence dlouhodobý vize, nebo koncepce, která by měla být dodržovaná"* (hon).

Nepopularita ochrany přírody, dovedená do krajnosti spory o její koncepci v rámci národního parku Šumava, pramení ze základního nepochopení toho, co to je národní park v mezinárodním měřítku (vyhlašovaný podle kategorií Mezinárodního svazu ochrany přírody - IUCN), přičemž se zde dostávají do střetu určité zájmové skupiny, z nichž každá má jinou vizi, jak by se s daným územím mělo nakládat. Pro ilustraci: *"To je složitý, jako co chápeme*

národní park. Jestli to chápeme z hlediska kategorie IUCN, nebo jestli to chápeme, jak jsou ty národní parky vyhlášené u nás" (sta). Zastánci podoby národního parku vyhlášeného podle kategorizace IUCN si myslí, že "národní park je daný termín, IUCN definuje kategorii II. - Národní park. Respektive takhle - IUCN má několik kategorií ochrany a každá ta kategorie je pro něco. Čtyřka, to co oni (pozn. opozice) teď chtějí, tak to jsou maloplošné rezervace u nás typu Děkanec, Pašínovická louka nebo takhle - půlhektarová rezervace, ve které chráníte jeden druh, třeba orchidej. Většinou to potřebuje nějakou údržbu, třeba kosení, nějaký management. To je úkol těchto rezervací. Na velké plochy jsou v podstatě dva typy, když to trochu zjednoduším - národní parky a pětky, což jsou v podstatě naše chráněná krajinná oblast - CHKO. A rozdíl mezi těmito dvěma kategoriemi je v tom, že v CHKO se normálně hospodaří, ale je to omezený, snaží se prostě udržet to tradiční soužití člověka s přírodou. Zatímco národní park je velkoplošný, nějaká velká plocha, která je dodneska relativně zachovaná. Pod pojmem 'relativně zachovaná' míním to, že tam jsou ekosystémy a druhy, který by tam byly, kdyby nebyl člověk, kdyby nebyla lidská civilizace. Neříkám nějaký lovci a sběrači, ale prostě kdyby tam člověk nepřeměňoval přírodu. Čili je tam zhruba stejný druhový složení, jaký by tam bylo, kdyby tady nebyl člověk. A to je dneska vzácný, toho je strašně málo. V Republice máme 0,03 procenta takových ploch. A v podstatě všechno to je Šumava. Jinak jsou ty plochy menší a jediná velká je Šumava. No a úkolem národního parku je prostě tyto velkoplošné relativně zachovalé ekosystémy nějakým způsobem chránit. Ještě takhle - to, že jsou přirozené, neznamena, že do nich člověk nemohl zasahovat - třeba zasahoval, ale dneska už je to zase v tom stádiu jako by to bylo dřív - ona si ta příroda pomůže. Čili to je úkolem národního parku a úkolem národního parku (teď zrovna děláme připomínky k plánu péče) není to, co si teď oni (pozn. opozice) představují, že polovička plánu péče je vlastně - vyrobíme tady běžecké trasy, uděláme tady sjezdovku a rekreační střediska. To není úkolem národního parku, ten se stará o přírodu. Národní park by neměl škodit místním lidem, to je v pořádku, takže by se měl udělat nějaký rozumný kompromis, ale v žádném případě není úkolem národního parku, aby se o ty lidi staral" (pav). Strana, která je vůči této skupině v opozici si myslí, že v našich podmínkách se nemůže jednat o území tak vysoko v kategorizaci IUCN, právě z toho důvodu, že je území Šumavy dlouhodobě ovlivňované člověkem, přičemž nejenže množství obcí se národní park přímo dotýká (mají v jeho katastru své pozemky), nebo v něm dokonce leží a požaduje přeřazení do nižší kategorie: "Měla by tam být čtyřka IUCN, ne dvojka. (...) Dostáváme se tam do toho, jestli tomu budeme říkat dvojka nebo čtyřka IUCN. Protože fundamentalisti (pozn. ekologičtí aktivisté) vidí tu dvojku, kde musí být 75% divočiny a Šumava se obecně díky těm obcím, díky všemu, hodí lépe do té čtyřky. Máme v Evropě 170

parků, který jsou ve čtyřce IUCN a jsou národní parky" (tom). Názory, že se národní park na počátku 90. let vyhlásil tak nějak "na divoko", jeho podstata byla nedostatečně vysvětlena, případně špatně pochopena, nejsou rozhodně ojedinělé: "Ano, myslím si, že když se národní park vyhlášoval, tak tam byla vize, že se vlastně skoro nic nezmění, že to bude fungovat jako je to teďka. Byly tady lesy a využívaly se nějakým způsobem, tak se budou využívat dál a budou se využívat trochu šetrnějším způsobem, nebudou se dělat úmyslný holiny, ten les se bude přibližovat druhovou skladbou přírodě, ale bude to trvat dlouho. Tak to při tom začátku národního parku vypadalo. Tak to bylo deklarovaný. Ale potom, tím, že se z toho stal národní park a ten má nějaký atributy podle IUCN a ještě k tomu je vedle Národní park Bavorský les, který se už dlouho hlásí k tomu, že bude mít velkou část bezzásahovou, tak se ty principy začali aplikovat i na tu šumavskou část. Ačkoli to není úplně 100% přenositelný. Jenže k této změně došlo a myslím, že místní s tím určitě nepočítali. Ani ty obce, ty čekali úplně něco jiného. A proto si myslím, že je teď takový velký odpor z jejich strany, když by se měly rozšiřovat bezzásahových území" (hon). Někteří to dokonce mohou vnímat jako snahu ochrany přírody vytlačit místního člověka z území kde žije. Zdá se jim, že ochrana přírody upřednostňuje přírodu před člověkem, čím narušuje historickou podstatu Šumavy. Srovnávání současných tendencí s vysídlováním českého obyvatelstva žijícího na Šumavě před druhou světovou válkou a odsunem sudetoněmeckého obyvatelstva po válce je však ojedinělé: "Takže první, co musí ten orgán ochrany přírody říct je, že tohle bude to území, kde bude ochrana přírody nejenom ochrana nějaké bezzásahovosti, ale bude to top území, kde budou chráněny všechny složky životního prostředí a ten člověk. Je-li mnohasetletou součástí té krajiny, tak součástí té krajiny zůstane. Čili jak já to říkám vulgárně, v jednom příměru - když chtěli v Africe vyhlásit národní park, tak určitě nepřišli za tím bosonohým negramotným negroidním jedincem a neřekli - hele, tak tys tady tisíce let žral antilopu? Tak tady ode dneška budeš žrát turistický salám, jo a bylo by vůbec nejlepší, kdybys tady odsad' vypadl! Ale co se děje v kulturní Evropě? Tady se děje ten druhý extrém. (...) No, dobře, když to někdo napíše, (...) tak to holt musí být pravda, ale jsou to úplně naprostý hovadiny a používají to pro to, aby tady ten člověk nebyl. Tak to doopravdy nechápu. (...) Vnímáme to jako ohrožení historickýho vývoje Šumavy. Vnímáme to zrovna tak, jako ten princip, ten státní zájem, který tady byl třeba v roce 1938. Tak se tady ti, kteří sem expandovali z Německa (a tady žilo přeci české a německé obyvatelstvo ve vzájemný symbióze), muselo to české obyvatelstvo odsud odejít. Pak se to v roce 1945 obrátilo a muselo odejít to německé. Protože tady zase expandoval zájem jiného, ale to bylo na základě jakéhosi narovnění křivd a způsobilo to další křivdy" (ant). Ochrana přírody, jako státní zájem je zde v podstatě přirovnávána k praktikám totalitní moci -

v rámci vyšších zájmů dochází k násilnému přesídlování obyvatelstva, v důsledku čehož se narušuje kontinuita území a vztahy lidí k danému prostoru se narušují: *"Tahle část území si nezaslouží být tím věčným kolbištěm, ale má smůlu v tom, že to je veliký území a neexistuje tady kontinuita osídlení. A dneska ti, co to mohli říct, nebo nějaký vztah k tomu území měli, tak byli degradovaný na nepřítel státu, pak byli nepřátelé zřízení a dál. To vykořenění je prostě tak obrovský, že se to nedá zacelit a v podstatě to odnáší ten národní park"* (loj).

Vnímání ochrany přírody jako represe je další nezanedbatelný problém, zejména v zemi, jejíž obyvatelstvo bylo v minulosti negativně ovlivňováno totalitními praktikami. Ze své povahy (pokud nedoporučuje) je totiž vždy nějakým způsobem represivní: *"Já si myslím, že ochrana přírody je jakoby... Je to špatně fungující náhrada za špatný vztah lidí k přírodě. Ochrana přírody by měla vycházet z každého z nás. Neměla by být nějakými zákonnými normami směřována. Pokud to tak je, tak je to špatně. Já prostě ochranu přírody vnímám jako násilný prvek, který lidi k něčemu nutí nebo přesvědčuje a už z podstaty je to špatně, protože jakmile někoho k něčemu nutíte nebo přesvědčujete, tak je to nějaká represe. Pokud to nevychází z lidí samotných, že to nemají v sobě, tak je to konflikt"* (lib). Pokud omezení negativního vlivu člověka směrem k přírodě nevychází z jeho nitra, musí přijít zvenčí.

Náklonnost k ochraně přírody klesá také díky omezením, které z ní vyplývají a má za následek vznik fantastických představ (i odborné) veřejnosti o tom, jakým způsobem se bude dál národní park vyvíjet. Za prvé hrozí obava ze zákazů vstupu do určitých míst (zejména se to týká nejprísneji chráněných lokalit, kde je zřejmě ukrývána "ta nejpřírodovětejší příroda" u nás a všichni jí chtějí vidět): *"Pro mě je spor, že ochrana přírody nemůže jít tak daleko, aby bránila člověku, který tam žije a nemůže jít tak daleko, aby zcela omezila turisty, kteří jí (pozn. Šumavu) chtějí navštívit. S oběma těmito věcmi se tady neustále přeme"* (jan). Protistrana tuto obavu komentuje jako nepodloženou s tím, že je potřeba najít kompromis - místo zákazu aplikovat omezení: *"A nikdo tam nebude smět, všechno to zavřou, aby tam nikdo nesměl - To jsou samozřejmě dvě věci. Jedna je, aby tam vedly nějaký turistický cesty, aby se tam lidi opravdu mohli podívat. Bez toho to fakt nejde. Nejde to hermeticky uzavřít, protože pak vznikne nenávist typu - oni tam můžou a my ne. Což si myslím, že je svým způsobem dost často hnacím problémem toho konfliktu. Dřív jsem si to tak neuvědomoval, teď už mi to jasný je. Ale je otázka míry - na kolik to takhle uměle zpřístupníme"* (jak). O tom, jestli to bude nějakým způsobem ku prospěchu věci, pochybuje jiný respondent, pro kterého je omezení vstupu do chráněných zón vlastně narušením podstaty přínosu národního parku, který pojímá spíše jako velkoplošnou zoologickou zahradu, kam měl v minulosti v rámci zákazu přístup: *"Jsem tady od patnácti let. Jako učeň na učilišti jsem měl propustku do hraničního pásma a*

mým nejmilejším prostorem bylo Luzenské údolí, kde bylo opravdu ticho, klid a pohoda a veliké množství tetřeva hlušce. Teď je tam nepřirozené ticho a žádný tetřev, tak se asi něco změnilo, co si říkám, že se změnilo k horšímu. Jestli tam radši neměl ten les zůstat a v tom lese ten tetřev, než že ten tetřev je v hajzlu, zrovna tak jako ten les a člověk ani nesmí to komorní drama tam vidět!" (ant). Problém respektovat omezení ochrany přírody zde nesouvisí pouze s tím, že dotyčný měl za minulého režimu speciální povolení ke vstupu do hraničního pásma, kam běžně lidé nesměli, ale i s nerespektováním životního způsobu ohroženého druhu, který má (odborníky doporučená) období, kdy potřebuje klid. Tento přístup je nebezpečný proto, že si dané omezení člověk vztáhne pouze na svou osobu, ovšem neuvažuje již o jeho prospěšnosti pro to, co je vlastně chráněno. Pokud by tímto způsobem uvažoval každý, množství návštěvníků by pravděpodobně mělo pro chráněné živočichy negativní dopad: *"Já to vím, že to tomu tetřevovi vadí. A nechci, aby vyhynul. Takže na sebe nějaký to omezení vezmu dobrovolně. Zatímco ti lidé to neudělají. Nedá se jim to dost dobře vysvětlit. Nepřijmou to. Špatně jim to vysvětlujeme, špatně je rodiče vychovali, já prostě nevím. Asi nejspíš obojí. Když to porovnávám se Skandinávce, tak to je úplně jiný level v tom, jak ti lidé chápou svojí roli ve společnosti. Oni jí chápou dost jinak, než jí chápeme my. (...) Oni chápou, že jsou na ně kladený nějaký požadavky, aby třeba něco nedělali, ale současně chápou, že z toho mají sami nějaký benefit. Zatímco u nás všichni mají dojem, že když někdo někoho omezuje, tak je to útok na jeho osobnost a s tím se nesmíří"* (jak).

Za druhé panuje obava z "neřízených vědeckých experimentů" s nepředvídatelnými důsledky pro celou společnost: *"Já vidím dost podstatné plochy v Národním parku Bavorský les, kde se ten les ani po 30 letech neobnovil. A z toho mám obavu, protože další moje obava, kterou na Šumavě mám, z toho jak se střídá počasí a že je na Šumavě hodně suťových lokalit, mám obavu z intro-skeletové eroze, která by tady mohla (ne masivně, ale na podstatných plochách) nastat. A to je ta odpovědnost toho vědce (opravdového vědce) upozornit na rizika, vzešlá z nezodpovědných experimentů na obrovských plochách. (...) Jistě! Oni (pozn. nejmenovaní vědci) by chtěli 52% Šumavy! Tak dobře, musí k tomu někoho přesvědčit. To je o tom, že těmi svými nápady můžou zlikvidovat jedno - na Šumavě může jednou trošku víc zapršet, vyplaví to Prahu a začne být národní tlak na zrušení národního parku"* (ant). Vědecký výzkum je jednou z velmi důležitých funkcí národního parku: *"No, národní park je tu od toho, abysme (v podstatě) nechali přírodu na velkých plochách dělat, co umí a dívali se na to. Měli pak z toho informace jednak vědecký, materiální a jednak prožitky"* (jar). Pokud vědecký výzkum překročí doporučený rozsah či je vnímán kontroverzně, jedná se o experiment: *"Ale*

tento obrovský rozsah, tento experiment, jak říká rád pan hejtman Zahradník, je prostě nepřiměřený, protože to je opravdu experiment" (jan).

Zajímavý je spor o podobu ochrany přírody mezi dvěma skupinami, které se pohybují ve společném poli jménem národní park, přičemž obě mají stejný nárok aktivně se podílet na managementu¹⁶ daného území. Jedná se o laiky i odborníky v přírodovědné a lesnické oblasti. Diskuze je vedena především o plochy vyžadující nějaký typ managementu, jako jsou lesnaté plochy nebo louky. Rašeliniště (vrchoviště) jsou těchto dohadů ušetřeny. Jak přírodovědná, tak lesnická oblast vyžaduje ochranu přírody, ovšem zásadně se liší koncepčně v oblasti managementu, přičemž vzájemné antipatie se táhnou jako červená nit všemi směry. Originální vysvětlení podal jeden z respondentů: *"No, já si myslím, že to vzniklo z toho, že ti lesníci s tím lesem a s tou přírodou byli v podstatě furt, nebo jí ovlivňovali a sami o sobě některý části přírody vyčleňovali k ochraně (třeba Boubínský prales - lesní ho navrhl svému nadřízenému, člověku pro kterýho pracoval, aby ho vyčlenil, aby se tam mohlo něco sledovat - jakým způsobem se vyvíjí les a aby právě mohl na základě toho, jak se ten les vyvíjí, aplikovat nějaký zásahy v tom lese, který se využívá komerčně - tak vznikali chráněný území). Takže většinou lesníci, když byli sofistikovaní, vytvářeli i ten les, který byl i hodně blízký tomu, co tam dříve bylo. A teď jsme se zase dostali do té fáze, že my jsme u nás hodně svázaný nějakýma zákonama a ta ochrana přírody taky, vlastně my máme státní ochranu přírody a tím, že máme velkou většinu i lesů státních, tak se jim ta ochrana přírody dostala jakoby z rukou. Lesníci jsou ve většině případů státní, protože máme vysoký podíl státních lesů - jsou to Lesy ČR, nebo Vojenský lesy a statky nebo třeba národní parky. Ti ochránci přírody jsou taky státní, najednou začínají mít víc návrh. Někdy lesníkům nasazují psí hlavu, protože říkají - no, vy to tady těžíte, kácíte a my chceme, abyste to nekáceli... Nedokážu to úplně přesně specifikovat, ale dost často jsou ti lesníci pragmatictější, přemýšlí podle mě racionálnějším způsobem - mají nějaký přírodní statek, nějaký kus přírody, který využívají. A využívají ho tak, aby zůstal nejen zachovaný, ale aby z něj i něco bylo. Kdežto ti ochránci začínají dost často utahovat šrouby a začínají se stavět do toho - jo, vy jste naši odpůrci, vy lesníci, protože vy ten les kácíte, těžíte, chcete z něj mít dřevo a my chceme, aby se tam netěžilo, nekácelo a abyste to dělali tak, jak my chceme - pokud možno to nechali bez zásahu. Ty dvě skupiny si lezou do zelí" (hon).* S tímto výrokem přesně rezonuje názor, který zásahy na území národního parku v určitém vymezeném území odmítá s tím, že k zasahování zde máme tu velkou většinu hospodářských lesů. V národním parku jde přeci o něco úplně jiného: *"Já to vím. Plno lidí si*

¹⁶ Tuto problematiku podrobněji rozeberu v následující podkapitole **Divočina a bezzásahovost**.

myslí, že jde jenom o formu lesního závodu. Jako je lesní závod třeba Boubín, tak si myslí, že je národní park. A když se řekne Správa národního parku, tak že musí spravovat to území, že o něj musí pečovat. A to říkají všichni napříč Šumavou. Všichni. Že je tady od toho (pozn. Správa) pověřená státem a že musí to území spravovat. To je prostě těžký. Třeba teď se zpracovává nový plán péče pro národní park a když o tom přemýšlíte, tak by se to v důsledku mělo jmenovat plán nepéče. Už jenom ten název vzbuzuje v lidech ne naději, ale že si představují, že se má pečovat. A fakt, že to teda ta Správa parku pod vedením Mánka uchopila skutečně v plném významu toho slova" (lib). Vzájemné nepochopení je tak velké, že často nedovoluje spatřovat ani ty společné plochy, které jsou poměrně dobře viditelné. Například hledisko společného výzkumu, které je pak přenositelné jak do sféry přírodovědné, tak lesnické: "Jo. To je ještě tím vývojem, protože jsme ještě někdo nepochopili, k čemu by to mělo směřovat - národní park. Takže mít tu park střížený, zahradní park, to přeci nejde. Národní park by měl být od toho, aby tam část toho území byla nechaná přírodě, ať se tam děje, co se tam děje, abysme to mohli pozorovat, aby to mohli vidět návštěvníci, aby tam mohli vidět ty procesy. I ti výzkumníci, kteří z toho prostě můžou sbírat data, jakože je sbírají a potom z toho můžou některý věci aplikovat, dedukovat i na ty lesy, kde se s nima něco dělá" (lud).

Ochrana přírody se vyvíjí a klade na společnost stále větší nároky, nejen co se týče její vlastní reflexe (spory mezi odborníky, kteří se ochraně přírody věnují, ať už v přírodovědeckém nebo lesnickém směru), ale i toho, co od společnosti vyžaduje (od poznání a sebepoznání, přes dynamičnost v myšlení a schopnost učit se novým věcem, po různé formy disciplíny). Přesvědčení, že "na to nejsme mentálně připravený a druhá věc je legislativa" (loj) jdou spolu ruku v ruce. Environmentální uvažování s sebou nese určité nároky na společnost a stejně jak sílí, rostou i hlasy, které stojí na opačné straně barikády, v opozici. V současné době se téměř všem respondentům, kteří se řadí k environmentálnímu proudu zdá, že ochrana přírody je v krizi, která na ní naléhá jak zevnitř (spory o koncepci, problémy v praxi), tak zvenku (nedostatečná finanční podpora od státu, negativní obraz v médiích). Transformaci od společensky oceňované osobní iniciativy po ekologismy, fundamentalismy a další rozličné -ismy líčí jeden z dotazovaných. Na moji otázku, jaký má vztah k ochraně přírody, odpovídá: "No, já kladný. Já si myslím, že to je potřeba. Je to důležitý a v dnešní době je bohužel škoda, že se to překlátilo tak, že když se řekne ochrana přírody, tak je to sprostý slovo a stal se z toho environmentalismus. Bohužel to někteří naši politici takhle kdysi nastavili a dneska už je to hodně daleko. Myslím si, že s tím budou docela problémy, aby se to dalo zase do těch kolejí, jako to bylo. Před tím ta ochrana přírody byla dost vážená funkce

nebo věc, kdy na to i lidi slyšeli, ale dneska jak se ochrana přírody prezentuje, tak to je právě úplně někde mimo" (Iud). Pohled na stejnou věc trochu z jiného úhlu slovy respondenta, který nemá rád environmentální hnutí, přičemž jejich aktivity vykresluje "válečnou rétorikou" jako teroristické akce: "Ta jejich práce je velmi sofistikovaná, musím říct, ale už je to na hranici terorismu. Je to za hranicí toho, co je dobrý. Používají velmi sofistikovaný nástroje, je to armáda dobře a sofistikovaně řízených lidí. Vždycky jsou nějaký generálové, pak je mužstvo, který tomu naivně přitakává. Dneska je to sofistikovaný ekologický boj a to já jim zazlívám. Na to je celý školení - musím říct, že jsem některý absolvoval, když jsem byl na přírodovědě - jak se ovlivňuje politik, jakým způsobem se pracuje s médii a to oni mají všechno sofistikovaně zvládnuté - všechna čest, ale postrádá to ono raciono. Ochrana přírody je jakýsi dobro, ale v jejich rukou už je to prostě teroristický nástroj" (jir).

3.1.1.4. Divočina a bezzásahovost

V této podkapitole se dostáváme ke klíčovému problému a tím je koncept divočiny. Jedná se o ideu, která se objevila na začátku 19. století, přičemž na jeho konci byla přenesena do praxe založením prvního národního parku v Americe. V poslední době se začíná prosazovat i u nás. Úzce souvisí s bezzásahovým managementem a diskutovanými, nejpřísněji chráněnými 1. zónami Národního parku Šumava. Pokud se odrazíme od mediálně velmi zkráceného "kácet či nekácet", které je ve své podstatě opravdu to, o čem tu běží a o co se všichni přou - jestli v přísně chráněných lokalitách zasahovat nebo nezasahovat proti kůrovci. Pokud se vydáme směrem k obecnému (za předpokladu, že uznáme a budeme chtít zachovat existenci národního parku podle kategorizace IUCN, toho, co z daného statusu vyplývá a dodržování zákonů), dalo by se říci, že se nedaří dohodnout na tom, jaký typ managementu se bude volit v nejpřísněji chráněných územích v případě, že přijde disturbance takového rozsahu, že bude důvodné obávat se ohrožení přilehlých území, která jsou využívaná člověkem, zejména k hospodářským účelům. Jak vyplývá z úvodu podkapitoly, opět se dostáváme k tomu, že zde můžeme rozlišit dva proudy - zastánce a odpůrce divočiny, mezi nimiž se vyskytují určití "pochybovači", kteří na jednu stranu divočinu berou jako něco zajímavého nebo jsou ochotní ji tolerovat, ale na stranu druhou její existenci podmiňují způsobem, který ji z podstaty vylučuje.

Zastánci divočiny si myslí, že "je pravděpodobně rozdíl v tom, co dává člověku nějaká krajina, řekněme obhospodařovaná, a mezi tím, co dává člověku divočina" (jar). Jedná se o působení krajiny na člověka, respektive vlivů prostředí na člověka, přičemž se začíná prosazovat názor, že divočina (území, kde člověk nezasahuje a ponechává přírodu jejímu

vlastnímu vývoji) může mít na člověka vyloženě pozitivní vliv, případně se může uplatnit i při různých terapiích¹⁷. Velmi mě zajímal názor jednoho dotazovaného, který ačkoli je velkým zastáncem bezzásahovosti, nemá rád pojem divočina. Myslí si, že jde o stav mysli - jak na člověka dané prostředí působí a jak on jej zpětně pojímá. Pojmenovávat něco takového pro něho "není vůbec důležitý. Proto jsem říkal - já si myslím, že to je stav mysli. Pro mě je důležitý, aby se tam všichni cítili svobodní. Ale tím všichni mám na mysli všichni. Nejenom lidi. (...) Extrémní zážitek jakoby s přírodou můžu zažít kdekoli, ale ta bezzásahovost v národních parcích má z lidského pohledu pocitový význam. Jiný ne. Jiný význam ani mít nemůže. Bezzásahovost v národních parcích mimo lidských pocitů má význam proto, že tam mimo lidí můžou být i ostatní druhy. Žít svobodně. Ale pro člověka je to jenom pocit. Tam není důležitý, jestli někdo uřízne strom anebo se ten strom sám zhroutl. Z pohledu přírody už to není vůbec důležitý. Já nevím, jestli vám to dokážu vysvětlit. (...) Důležitý je, aby bylo někde území, do kterýho se ten člověk nebude cpát, to je to nejdůležitější. Aby tam skutečně ty ostatní a živočišný druhy mohli žít volně. Já to беру jako prostředek pro sebe, pro své příjemný pocity a přitom moje pocity vůbec nejsou důležité" (lib). Těmito slovy bylo vyjádřeno něco pro člověka velmi podstatného - prožitek svobody. Osobní svoboda jednotlivce nebo celého společenství je jednou z nejdůležitějších věcí v životě člověka, ať už se jedná o domorodý kmen z deštného lesa v Brazílii nebo evropský stát ležící na hranici východu se západem. Jakmile je svoboda ohrožena, pociťujeme to jako problém. Dávat svobodu z pozice člověka jiným lidem je možná méně problematické, než dělat to samé s přírodou, vzhledem k tomu, že s ní těžko uděláme smlouvu, která by nám demokraticky zaručovala, že "tam, kde končí svoboda jednotlivce, začíná svoboda druhého", jak známe od Johna Stuarta Milla. Na vnímání svobody v divočině se musíme vnitřně poněkud "nastavit", změnit své vnímání - slovy jednoho z respondentů se jedná o "uvědomění si umístění člověka v přírodě" (lib), jak už jsem napsala výše. Najednou můžeme vnímat vlastní svobodu v přírodních procesech, které necháme probíhat tím, že jim nebudeme v daném území bránit regulacemi: "Když přijdete do pralesa, tak se cítíte úplně jinak. Cítím se tam mnohem uvolněněji a svobodněji" (jar). Také v reflexi skutečnosti, že ostatní druhy, ať už rostliny nebo živočichové můžou existovat, rodit se a umírat podle vlastního nastavení: "A to je pak další věc, že je tam zachována většina těch tvorů, organismů, který tam mají být a taky, že to je v nějakým koloběhu života, smrti, energií, prvků, že to je vlastně jakoby jeden celek. Který nemá kus od sebe odtržený tím, že část stromů

¹⁷ Respondent se účastnil kongresu zaměřeného na problematiku divočiny ve španělské Salamance, který se konal 4 - 10. října 2013. Také vychází z výsledků výzkumů Jo Robertsové, která za pomoci terapie v divočině pomáhá problémové mládeži začlenit se do společnosti.

v určitým věku třeba odvezena pryč. Je to koloběh a je to určitá jednota. Hrozně zajímavý je třeba poukázání na to, že ta propojenost jednotlivých součástí je mnohem větší, než jsme si představovali. Jsou výzkumy, který ukazují komunikaci. Vzájemnou komunikaci, nejen mezi stromy, ale navázanost jednotlivých organismů na sebe. Jdou do řetězců, který zajišťují třeba přenos určitých informací mezi sebou" (jar). Vědomí jednoty s okolním mimolidským světem, které nemůžeme ve své hloubce získat v kulturním prostředí, ale podle některých názorů pouze v divočině. Prostedí, které se vyvíjí samo, je jedním z nejdůležitějších přínosů pro člověka. V tomto smyslu můžeme říct, že divočina slouží jako prostředek znovunalézání sebe sama v přírodním prostředí. Posvátný akt zahlazování stop po procesu odštěpení člověka prostřednictvím kultury od světa přírodního¹⁸.

Co vlastně termín "divočina" znamená a jakým způsobem se na něj dá nahlížet, případně jaké je riziko zneužití tohoto pojmu, líčí jiný respondent: "Co je divočina jinýho, než přirozený ekosystém? Jaký je v tom rozdíl? Dřív jsem říkal, že slovo divočina nemám moc rád, protože divočina se dá zneužít. To je jako ekolog. Ekolog jsem já, vědec a je člověk, který se přiváže ke stromu. To je ekologický aktivista. Já je neodsuzuju, naopak je mám rád, ale je to něco jinýho, než ekolog-vědec. A teď když to někdo sloučí dohromady, tak buď je pitomý a nezná ten rozdíl anebo to dělá úmyslně, aby toho ekologa znevážil - to je ten blázen s dredama, který se přiváže k tomu stromu. A totéž je s tou divočinou. Ta se dá taky znevážit tím, že divočina je jakýkoli ruderál s kopřivami. To je taky divočina, de facto. Ale ta 'wilderness', která se používá, tak ta divočina, když se to nezneužije, je vlastně ekosystém, který je ponechaný sám o sobě. Ať pokračuje v tom, co dělal už tisíciletí, je to ten maličký zbyteček, z ekosystémů, který tu byly všude. Všude už je to dneska změněný (kukuřičný pole, baráky, ...) a někde (malinko) je něco, co tady bylo po tisíciletí. My jí nechceme vytvořit, my jí chceme jenom udržet. To je právě ten základní problém, co oni nám tady vyčítají - že chceme z hospodářskýho lesa vytvořit divočinu. Prdlajs! V hospodářským lese ať si kácejí. Místní ať se tam živí tím, že budou kácet, dělat si dřevo a prodávat ho. Z těch spodních částí, který jsou umělý. Ale to co existuje, chceme my udržet, nikoli to vytvořit" (pav). Dochází tady k problematice vymezení pojmu divočina, zejména z toho důvodu, že v Americe, kde tento koncept vznikl, byla původní příroda na nesrovnatelně větších plochách než u nás: "V Americe, kde jsem byl před mnoha lety na stáži, je pro Američana koncept divočiny naprosto pochopitelný, protože celá historie Ameriky byla boj s divočinou, do který mimochodem patří i Indiáni. Oni chápou, že to, proti čemu bojovali, musí v nějaký podobě, aspoň v ostrůvcích

¹⁸ O této religiózní podstatě ochrany přírody nejen v podobě divočiny se více rozepíšu v následující kapitole **Religiozita a vnímání času.**

zůstat, protože to je součást jejich historie. Pro Američana je ochrana divočiny samozřejmost. I když třeba směšně malé, tak to chápou. U nás, když řeknete divočina, tak okamžitě lidem vyskočí - vždyť tady žádná není! Vždyť to je všechno nesmysl, my už tady žádnou divočinu nemáme, to musíte jet do Ameriky, do pralesa nebo takhle. Ono to není pravda. Divočina je v podstatě ten úsek přírody, pokud možno zachovalý, ale není to úplně podmínka, který necháváme svému vlastnímu vývoji. Takže vznikají divočiny na území opuštěných polí, nakonec - krásnou divočinu můžeme najít v opuštěných dolech, lomech, továrních areálech. Kus přírody, který se ponechává samovolnému vývoji a samozřejmě nelze očekávat náznaky nebo rysy divočiny do dvou let. Dokonce ani do deseti let, ale už od takových padesáti let se najednou začínají vytvářet procesy, které člověk neřídí a to je právě ta divočina" (moj). Proto je velmi těžké připustit, že se nejedná jen o stav přírody ve smyslu panenské původní přírody, ale že se také jedná o princip, kdy ponecháme-li nějaké území samovolnému vývoji, divočina tam může vzniknout a jedná se o ní právě z toho důvodu, že tam vzniká sama a bez zásahu člověka (příklady území, které bylo člověkem přeměněno, opuštěno a znovu osídlováno přírodou - neřízená sekundární sukcese): "Já si myslím, že to je bláznivina. Divočina se hodí pro Sibiř, pro Yellowstoneský park, což jsou území několiksetkrát větší než je Šumava, opravdu s původní, nedotčenou přírodou. My jdeme zakládat divočinu na území, který bylo kompletně přesázený smrkovými lesama. Tak to je ta bláznivina" (tom). Zcela opačný názor, kam divočina patří, má jiný dotázaný: "Nejsme sice na Aljašce, že bychom tu (pozn. v národním parku Šumava) měli podle kategorie jedničku, naprostou divočinu, ale místo pro divočinu tady je. Může nám vznikat spontánně, na opuštěných plochách, ať jsou to vojenský prostory, který byly nějakým způsobem léta využívány. Děly se tam nějaký procesy, oheň, disturbance, půda se obrátila - takhle to v přírodě funguje" (loj).

Důvody, proč bychom měli mít divočinu i u nás ve střední Evropě (kde je území hodně ovlivněno lidskou činností) jsou následující: "Právě proto, že tady nic takového nemáme. Ve střední Evropě. Tak abysme si to znova nechali vytvořit. Ne abysme to my lidi vytvořili. Tvářit se, že víme, jak vypadá divočina, je blbost. Lesníci se tváří, že to vědí, jak vypadá prales a že ho vypěstují. Jenže to nejde. Prales vypěstovat nejde. Prales se musí nechat vyvinout zcela samovolně. Jinak jste vyrobila zase jiný tvar kulturního lesa. A proto, že tady ve střední Evropě nic takového nemáme, tak Šumava je prakticky jediný místo, kde to lze, na nějakým dostatečně velkým území, nechat zpátky zdivočet" (jak). Jakmile něco zdivočí, je velmi pravděpodobné, že bude docházet k velkým disturbancím, které mohou velmi dynamicky proměnit tvář a povahu daného prostředí. Disturbance jsou podle některých dotázaných k vývoji divočiny nezbytně nutné, ochrana přírody musí dané prostředí "nejenom

zachovat, ale umožnit tak i tu disturbanci. Protože když udělám jedno a budu se tam snažit mít daný stav - prostě my tu chceme mít les, les a když tu nebude, tak ho budeme sázet - tak to jsme někde jinde. Když ale řeknu - ano, necháme tady probíhat nějaký proces, tak musím připustit, že to bude hořet, někdy tam přijde vítr, kůrovec nebo mniška. V Mongolsku jsou například desítky kilometrů sežraný od bekyně mnišky a taky to tam neřeší. Viděl jsem třeba džungarský Alatau, kde pět kilometrů sežral kůrovec a je to nádherná horská krajina. Nikdo tam ani nekýchnul" (loj). Pro jiné tyto disturbance představují nesmírné riziko z několika důvodů. Třeba proto, že v našich podmínkách, kdy je bezzásahový management na mnohem menších plochách, spatřují někteří velký problém v udržení divočiny ve vymezeném prostoru, který jí byl ponechán. "Ten ekosystém se dramaticky změní. Změna je příliš náhlá, příliš velká. To v národním parku nevádí - ať se nám to líbí nebo nelíbí, pojďme to tam sledovat, pusťme do toho lidi, ať se tam jdou podívat. Co je největší problém Šumavy, nebo český části Šumavy, je smrková monokultura, která je hluboko do vnitrozemí a jestliže stanovíme někde tomu kůrovci hranici, řekneme - tady jsme v osmém vegetačním stupni, který končí tisíc metrů nad mořem, tady to prostě nechme bezzásahový a odtud, za tou hranicí, ho už nepustíme dál" (jir). Jedná se především o proměny lesů v 1. zónách, které sousedí s lesy, jež jsou využívány k hospodářským účelům. Pokud v nich proběhne velká kůrovcová gradace, přirozeně se stávají ohniskem, ze kterého se může brouk šířit dál, mimo 1. zóny. V rámci ochranných opatření dochází ke kácení stromů a vzniku bezlesích ploch, případně škodám na majetku: "A to je ten největší problém, se kterým se já osobně neumím smířit. Protože tady všude jsou smrky až dolu do toho vnitrozemí, který tam přirozeně nebyly a on je napadá kůrovec, který se množí v bezzásahových zónách. Jediná obrana proti tomu kůrovci je, že jdu a tady ten strom pokácím. To znamená, že prostě vznikají obrovské plochy, který jsou bez lesa. (...) No, jsou tam třeba obce, mají tam některý obecní majetky, nebo je tam město Kašperské hory, které má veliký klín do národního parku. Pět tisíc hektarů a my samozřejmě nemůžeme ovlivňovat naším kůrovcem městský lesy nebo lesy, který nejsou státních vlastníků" (jir).

Bezzásahová zóna, pokud na ni nenavazuje smíšený les, vyžaduje, aby byl kolem ní zřízen ochranný pás, tzv. puфраční zóna. Toto nutné vykácení části lesa bývá někdy označováno jako "daň za bezzásahovost" se kterou se mnozí nechtějí smířit: "Někdo tomu říká, že to je daň za bezzásahovost, ale mě se to strašně nelíbí. Protože les bez lesa s pařezy, je prostě nejhorší stádium toho lesa, jaký může být" (jir). Panuje zde (v rámci moderního environmentálního lesního hospodaření) snaha minimalizovat holiny a upřednostňovat jako puфраční zóny les s přirozenou skladbou dřevin, v rámci Šumavy se do určité nadmořské výšky jedná (například) o smíšený les, který je potřeba vysadit. Na místech puфраčních zón

(pásy holin) se také mnohem obtížněji daří nastartovat proces obnovy lesa, přičemž les, který je po jakékoli disturbanci s přirozenou obnovou problému nemá: *"To je bohužel ten paradox, že les v národním parku by měl být rozdělený na území, který je ponechaný samovolnému vývoji a potom na území, který jednak slouží jako puфраční (což znamená, že je tam proto, aby se kůrovec nepřenesl) a zároveň by tam mělo docházet k přeměně druhové skladby. Ale tím, že se tam těží nahodile a vznikají tam ty holiny, tak se prostor pro tu přeměnu druhové skladby výrazně zmenšuje. Jak jsem říkal, na těch holinách se to dělá nejtěžším způsobem. Když vznikne holina, tak je drahý sázet tam něco jiného než smrk, navíc smrk se tam ve většině případů dostává. Jsou tam klimatické extrémy, který diskvalifikují cílové dřeviny, respektive buky a jedle proti smrku. Jsou tam zvířata, hlodavci, kteří to decimují. To je tedy asi hlavní negativum bezzásahovosti. Ten les samotný, který je bez zásahu, ten se bezpochyby obnoví. O tom není pochyb"* (hon). Zajímavá je myšlenka, že puфраční zóny by mohly sloužit některým zájmovým skupinám jako "biologická zbraň". Vzhledem k tomu, že v 1. zónách je velmi pravděpodobná disturbance v podobě kombinace vichřice a kůrovcové gradace, přičemž se dá očekávat šíření za hranice bezzásahových zón. Na puфраční zóny bude tím pádem potřeba pokácet velké množství stromů, které mají kvalitní dřevo a jsou velkým zdrojem peněz: *"Jakmile se ten kůrovec zase pustí a toho se tady všichni bojíme, tak za pět let zase přijde někdo a bude muset kácet ty lesy, který budou zasažené a to bude to dřevo. My jsme přeci nevykáceli - já jsem vykácel kolik, skoro dva miliony stromů nebo kolem milionu pro radost, ale protože to bylo nutné, aby to nesežralo ty jiný tři miliony stromů. Až zase nastane situace, že toho kůrovce tady namnožíme, tak znovu vznikne otázka, že se bude muset těžít, protože se nesmí pustit ke Klatovům"* (jan).

Výhrady proti disturbancím jsou i z důvodu obavy, že příroda nemůže být předána sama sobě ze dne na den. Ačkoli je bezzásahovost a snaha nechat přírodu vyvíjet se samovolně přijímána kladně, nedoporučuje se činit tak bez předchozí podpory daného prostředí, neboť by samo o sobě neobstálo právě při různých disturbancích. Ilustruje to například tento výrok: *"Já myslím, že z filozofických důvodů má být svět pestrý. Takže má mít i divočinu. (...) Jde jaksí o to, nemazat si med kolem pusy a říct - chci-li tu přírodu nechat sobě samé, musím jí nejdřív uvést do stavu, který je nejbližší tomu, jak ona dovede sama hospodařit. A to se nám nepodařilo"* (jan). Rozhodně se nejedná o ojedinělý názor, slovy jiného dotazovaného: *"Samozřejmě, v každém národním parku v této kategorii, aby to byl národní park, musíme mít tím dlouhodobým cílem ponechání toho území samovolnému vývoji. To je jednoznačný cíl. Abychom toho ale mohli dosáhnout, musí splňovat nějaký ekologický kritéria. Z hlediska té ekologické stability, aby tam ty autoregulační procesy fungovali"* (sta).

V případě, že se objeví velká disturbance (jako například kůrovcová gradace) vlivem které odumře stromové patro lesa, ztrácí pro některé respondenty "*charakter lesního ekosystému*" (sta), proto je velmi ošemetné ponechávat nějaké území samovolnému vývoji jen tak, neboť by nemuselo vypadat podle očekávání, které za nejhodnotnější považuje co nejvíce přírodě blízké ekosystémy, přičemž je přirozené, že se k nim dopracujeme pomocí určitých postupů: "*Ochrana přírodních procesů - já jsem taky pro ni, ta je možná, ale vždycky musíme vycházet z míry přirozenosti těch porostů a míry autoregulace. Jak to funguje. A když je funkční, beze všeho jsem samozřejmě pro to, aby se to nechalo samovolnému vývoji, protože jsem třeba vymýšlel kritéria těch území ponechaných samovolnému vývoji v rámci dohody mezi Agenturou ochrany přírody a krajiny a Lesy ČR. Jak by se to mělo posuzovat, aby se to nechalo samovolnému vývoji. Pak samozřejmě můžeme nechat i smetiště samovolnému vývoji a čekat, až se tam vytvoří nějaká divočina. (...) Můžeme to nazývat divočina, ale v podstatě to má s charakterem přírodě blízkých ekosystémů mnohdy málo společného, nehledě na ty disturbance. (...) Když tam budou přetrvávat tyhle nepůvodní populace, tak bude pořád docházet k disturbancím*" (sta). Tento náhled vlastně popírá předchozí řádky, ve kterých se tvrdí, že se les v bezzásahové zóně bezpochyby obnoví a že bez disturbancí nemůžeme mít divočinu. Existuje zde podezření, že v daném prostoru sice k obnově dojde, ale ne směrem k přírodě blízkým ekosystémům, čím se zvětšuje pravděpodobnost disturbancí, které nejsou zcela žádoucí. Představa divočiny je v těchto případech totožná s představou panenské (původní, přirozené) přírody¹⁹, přičemž kde již jednou člověk zasáhl, nějak prostředí přeměnil, tak už je sporné, jestli tam divočina může být a je velmi nezodpovědné nechat přírodu "na holičkách" a nehosподаřit. Výstižně je to komentováno respondentem s úplně opačným názorem: "*Ta příroda, si myslím, že je obrovský mýtus, se kterým možná lidi, nebo politici a někteří vědci pracují úmyslně, nebo neúmyslně, já nevím, ale prostě... Krajina v jakýmkoli stádiu poznamenání člověkem může být opět zpátky vzata přírodou. To je jenom náš výmysl, že národní parky mají být pouze území, který jsou minimálně dotčený člověkem. Já si naopak myslím, že zrovna a konkrétně v Evropě by tohle nemělo být žádnou bariérou. To, co někde lidi osídlovali a pak užívali 500 000 let, no, tak proč by to mělo být svatým právem, aby to bylo takhle navždy? Naopak! (...) Nemůže to být pouze jedním pravidlem - ano, tady vkročil člověk a navždy to musí nějakým způsobem využívat. A oni prostě nepřipouštějí myšlenku, že by nějaký území mohlo ležet ladem*" (lib). Tento respondent má představu o dynamickém vývoji krajiny a divočiny, přičemž tato proměnlivost je pro něho jednou z jejích hlavních

¹⁹ Toto pojetí úzce souvisí s chápáním pojmu přirozenosti, kterému se budu věnovat v kapitole **Přirozenost a přirozená obnova lesa**.

hodnot. V opozici s tím je zajímavá myšlenka, kterou vyjádřil jiný dotazovaný, pro něhož je divočina stavem, kterého musíme postupně dosáhnout pomocí lidských zásahů. Jedná se o to, že příroda je vychýlena ze své rovnováhy zásahy člověka a nyní musíme pomoci obnovit tuto harmonii. Tohoto stavu, kdy se divočina reguluje sama a je dostatečně odolná disturbancím můžeme podle něho reálně dosáhnout: *"Jistě. Tak ono to hlídání divočiny, až by se skutečně vytvořila v divočině rovnováha - tak tam pak není co hlídat. To je třeba hlídat teď, když nemá ještě 50% smrků a 20% jedlí, tak jak vám to lesáci napsali do knížek, že to na té Šumavě bylo. Ona má ještě pořád 80% smrků, my děláme kroky, že jich bude mít 90%, když to tam necháme uzavřený. Neboli musíme hlídat to, jestli se dostáváme do stavu, že ta příroda je už samonosná (...) Teď je samozřejmě třeba hlídat tu hranici, protože něco musím obětovat!"* (jan). Na můj dotaz, jestli si respondent skutečně myslí, že se bude divočina v tomto ideálním rovnovážném stavu držet jednou sama v prostoru jí vymezeném člověkem (a nebude se například šířit v podobě kůrovce za své hranice, jsem dostala následující odpověď: *"Já si myslím, že ano, odborník by možná našel nějaký ojedinělý případy, kdy by se to mohlo nestát, ale ten kůrovcový problém, který teď máme by se tím určitě vyřešil. Protože ten smrk, když je zdravý a není jeden vedle druhého se dokáže tomu kůrovci docela ubránit"* (jan).

Kromě obavy z toho, že v bezzásahových zónách nebude docházet k obnově, panuje takto strach o biodiverzitu. Někdo si myslí, že v těchto místech po disturbancích biodiverzita stoupá, nejen z důvodu, že je tam klid: *"Zvěř zjistila, že tím, jak se tam hroutí ten dospělý smrkový mrtvý les, tak je to nepřístupný. Lidi tam tolik nemůžou lézt, takže se tam cítí bezpečná, je tam"* (lib). Dají se tam potkat vzácné druhy zvířat: *"Z hlediska funkce svého povolání chodím tam, kde opravdu nepotkám nikoho. Takže když tam někoho potkám, potkám tam jelena nebo tetřeva"* (lud). Nejlépe zvýšení biodiverzity popisuje případ, kdy jsou na těchto stanovištích pozorovány druhy, které jsou vzácné natolik, že v těchto oblastech nebyly pozorovány dlouhá léta a jejichž vývoj je vázán přímo na disturbance tohoto typu: *"Jeden takový rolls-royce mezi broukama se jmenuje trnoštítec horský. Teďka třeba na místech okolo Březníku, nebo na Roklanu (Roklanská nížina) byly poslední nálezy někdy v 30. letech"* (loj). Jiní jsou toho názoru, že biodiverzita klesá, veškerý život vymizel a funkce, zejména ta vodohospodářská byly narušeny: *"Tady nežijí ptáci. Všichni ptáci se odstěhovali. Jestliže kulíšek žije v korunách, dutinách stromů, tak bude kulíšek čekat osmdesát let, než nějaký strom vyrostе, aby tam mohl žít? Odtud se všichni ptáci odstěhovali. Já si myslím, že i většina zvěře. Zadržuje tohle území nějakou vodu? Vůbec"* (tom). Případně: *"Ptáci, který žijí v zapojeném lesním ekosystému, nebo rozvolněným, zkrátka odletí a velmi dlouhou dobu se nevrátí. A to se týká veškerý bioty, at' už kytek nebo fauny, tak ta změna je poměrně obrovská"*

a to nejhorší co se děje, což jsou ty změny ve vodních poměrech a i chemismu vod, které odtékají z toho ekosystému" (jir). Přestože je tento názor ojedinělý, rozpadající se les jako důsledek disturbancí v bezzásahových zónách může být zvířatům podle jednoho z respondentů vyloženě nebezpečný (toto vyjádření ostře kontrastuje s tím, že tetřev je v tomto typu lesa k vidění): *"Podívejte se, ten tetřev není debil a potřebuje mít nějaký svoje stromy, který obsazuje v rámci svého života. Potřebuje nějaký strom, na kterém potřebuje tokat, tetřeví slepice potřebuje mít nějaký kryt a když to tam není a je tam nebezpečí, že jí na tu hlavu z nebe naopak všechno spadne a rozbije její hnízdo... Potom, když to popadá a někdo řekne - ale teď tam má ta slepice ideální kryt pro své žití! No, ale co v tom okamžiku, kdy to z toho nebe padalo? Když ty miliony stromů začaly na ty slepice z nebe padat?"* (ant). Také by se dalo říct, že na půl koresponduje s tvrzením "ptáci odletí", ovšem s tou výjimkou, že již není dořečeno, že se stejně tak můžou vrátit, případně se na takovém stanovišti mohou zabydlet jiné druhy, kterým dané prostředí vyhovuje. Nejasnosti ohledně toho, jestli les po disturbanci ztrácí se svým stromovým patrem třeba i vodohospodářskou funkci, panují mezi odborníky dál, navzdory výsledkům jejich výzkumů. Větší obavy panují na straně odborníků z lesnické části, jak jsem uvedla výše. Druhá strana (zejména přírodovědecká část) si myslí, že i přes disturbanci začne les fungovat normálně a o své funkce nepřichází: *"V podstatě tam to zmlazení máte, to už čeká jenom na světlo. Máte tam toulavý stín, máte tam nějakou ochranu - ten režim se velice rychle srovná. Vyrovnaná bilance tam funguje a nedochází k obrovským výkyvům teplot, což je podstatný, protože to nezabije edafon a většina tady těch horských věcí funguje, ať jsou to stromy - smrky fungují částečně taky mykorhizně. (...) Když se měřilo na rašeliništi pod Plechým - Rakouská louka, měřilo se v takzvaně mrtvém lese a měřilo se na osázený straně v Rakousku. V Rakousku máte 53 °C, na rašeliništi bylo 13° C a v lese bylo 12 - 13 až 11 °C. Nejmiň bylo právě v tom lese. I na tom rašeliništi bylo víc, tam povrchová vrstva taky prosychá, protože je to otevřený"* (loj).

Jako u ochrany přírody, i v otázce divočiny není ojedinělé přesvědčení, že abychom si jí mohli dovolit, musíme si na ni nejprve vydělat, přestože se nám daná idea líbí, protože se pro ni společnost rozhodla (respondent sám by se pro ní ve skutečnosti pravděpodobně nerozhodl): *"Já proti tomu opravdu nic nemám, mě se to líbí v tom, že pokud se ta společnost opravdu rozhodne, že to je pro ní dobrý a že je to pro ní lepší, než kdyby tady byl les, který se bude využívat, jakože (dejme tomu) už se k tomu rozhodla tím, že se tady vyhlásil národní park, i když to ještě nevěděla. (...) Já si myslím, že to je pro společnost opravdu luxus. Když společnost tohle dělá, tak to znamená, že je ekonomicky natolik bohatá, že si to může dovolit. Ale bohužel je natolik bohatá proto, že využívá nebo drancuje přírodu úplně někde jinde"*

(hon). Problematika určování hodnoty přírody leží podle jiného dotazovaného v neschopnosti společnosti vidět potenciál, který je v divočině ukrytý. Tento typ prostředí může fungovat jako netušená zásobárna. Jak zdrojů, nezbytných pro přežití, tak informací, které můžeme jako lidstvo využít: *"Jsou tam ty praktický složky, protože my dneska nevíme, co budeme potřebovat za 5 - 10 let. Ta divočina může fungovat třeba jako zdroj pitný vody, kvalitní. Může nám fungovat jako zdroj genových typů. Pořád tam můžeme nacházet věci, který jsou i pro poučení. Dneska hledáme pořád nějaký nový technologie, hledáme pořád nějaký procesy a přitom řada těch věcí je okoukaná vyloženě od bioty, jakým způsobem funguje. (...) Pokud já bych to zúžil a nechal pořád jen kulturní krajinu - pochopitelně, že tam budou fungovat nějaký ekosystémový vazby, budou tam mezidruhový, ale ty vazby budou zúžený a bude jich tam o desítky, stovky, tisíce rádů míň. Bude to velice zjednodušený v tý pestrosti, plasticitě - v tom je ta budoucnost! Protože i ta země prodělává nějaký období, pokud nepřijde zrovna katastrofa, že nám sem spadne nějaká kometa nebo nevypukne atomová válka, tak to vždycky budeme nějak potřebovat, bude to nějak fungovat, bude to nějak temperovat a urovnávat takový ty výkyvy. Dneska máme rozházený počasí a pokud budou ty výkyvy větší, tak co jediný to dokáže ztemperovat - pochopitelně lesnatý oblasti. Pole to neudělá. Ta kulturní krajina, nějaký zpevněný plochy, satelity nebo velkoměsta. Tak proč nemít nějaký poslední zbytek lesa, který může fungovat jako ta poslední pojistka"* (loj).

Hodnota tohoto potenciálu je mnohem vyšší, než kdybychom se snažili divočinu vyčíslit ihned, případně převádět na peníze. Pro ilustraci nepochopení tohoto principu uvádím názor opozice - odpůrců divočiny v jejím původním slova smyslu: *"Podívejte se, ta divočina v každým případě něco přinese. Přinese určitě nějaké poznání a má určitě nějakou hodnotu, ale jaký má výdělek? Výdělek je ten, že to nějakou hodnotu korun vytvoří. Ale jakou hodnotu korun, když je to výdělek? Že vydělá, tak jakou hodnotu vytvoří? Vytvoří to pouze tu hodnotu, že něco (nějaká část populace) sem přijde a ty peníze tady nechá. Nebo co to jinak vytvoří?"* (ant). Představa, že na takový přístup k přírodě není společnost připravená, protože jinak bychom k takové prozřetelnosti nepotřebovali národní parky, koresponduje s dalším výrokem: *"I kdyby tu nebyl národní park, tak by třeba vznikl rezervoár, na tu pitnou vodu, jo? Že potlačíme nějaký funkce, že nám nestojí za to tady těžít ročně 100 kubiků dřeva, protože ta voda bude za deset let cennější. (...) Ale ta společnost na to není nastavená, ta je na okamžitý efekt!"* (loj). Zástupci obcí si často stěžují, že jim byla při zakládání národního parku nerealisticky nastíněna vize, která počítala s tím, že přísun peněz pro obce a jejich obyvatele bude plynout z území, které bývalo jejich majetkem. S tím rozdílem, že se peníze získané těžbou dřeva nahradí penězi získanými z návštěvníků, kteří přijíždějí do národního parku

pozorovat divočinu. Představa nevyčíslitelné hodnoty divočiny se v tomto případě stírá, neboť je zde požadavek na to, aby přinesla okamžitý zisk a byla vyčíslena: *"Ale s tím já souhlasím, že to je nevyčíslitelná hodnota. Ale tady to bylo postaveno jinak - každý rok vydělá (pozn. divočina) 42 miliard korun! (...) My bysme si tady za dva roky mohli žrát - já nevím. Kuvajt by byl naprosto chudinská země! Každý rok, když nebudeme nikdo dělat nic, když to všechno necháme (tu přírodu) jak je, tak to každý rok vydělá v České republice 5 miliard korun. Nebo je to nesmyslný! To, co já respektuju, že příroda má nějakou určitou hodnotu a tu hodnotu je potřeba chránit. Ta hodnota by se neměla vyčíslit penězi, ale může to ty peníze přinést zrovna tak, jak je to v Bavorsku. Zrovna, jako ten proces přírody tam přináší peníze, protože tam přicházejí turisté, protože se můžou dívat na to drama přírody, protože tam jim k tomu staví ty atraktivity - staví jim stezku v korunách stromů, staví jim House of Wilderness. A tady to nesmí být? Proč oni to tam dělají jinak?"* (ant). Největším rozporem je zde fakt, že jedna strana chce chránit přírodu z toho důvodu, že může přinést peníze z turistického ruchu. Přeneseně řečeno - území, které se vymezilo k ochraně přírody, musí nějakým způsobem generovat určitý zisk - jedná se tedy znovu o potřebu nějak dané území využívat. Představa, že leží ladem (v tomto případě, že tam nesmí turisti) je nemyslitelná a naivní. Druhá strana ovšem tenduje k tomu, chránit přírodu pro ni samotnou, pro její nevyčíslitelnou hodnotu, případně potenciál, který ukrývá a my jej zatím nedokážeme domyslet. Nakonec by se tomu měl podřídit i turismus, přejít z tvrdých forem na měkké, přičemž cílem není "vyrežovat" na přírodě a lidech maximum, ale umožnit jim pokorně sledovat nevyčíslitelné hodnoty přírody, přičemž peníze, které toto počínání generuje, jsou podstatné až jako vedlejší produkt: *"To by mělo být samozřejmostí, ochrana přírody a těch procesů, který k tomu vedou. Ta ochrana, to už je samo o sobě protimluv. Dřív se říkalo, že nejvyšší stádium všeho a toho lesa je klimax. Ale nešlo se za to dál, protože ten se vždycky zboří. Nemůže trvat věčně. Takže tam není jenom struktura, ale i ta procesní stránka ochrany přírody a biodiverzity. Umožňovat přežívání druhů, jejich vývoj dál. Ale zároveň, protože se z toho nedokážeme vyčlenit, tak musíme umožnit nám i našim dětem poznání toho. Ale ne v té těžké formě - mám ledovcový jezero, tak tam nebudou jezdit motorový lodičky. Ale abysme tam chodili a pokorně se dívali. Ta pokora v procesech a územích chybí. To je další takový aspekt - my to vnímáme, že dřevo stojí tolik, silnice stojí tolik, hotel nám bude stát tolik, ubytování. Ale že existuje něco, co si za to nekoupím - pohled nad odpařující se rašelinou loukou nebo nějaký kus lesa někde, kde odchází mlha nebo hučí vítr v suchých pahýlech stromů..."* (loj). Měkké formy turismu někdy označované jako "romantické", ale podle dalšího respondenta nejsou schopny území uživit a i kdyby byly, musí se vycházet vstříc návštěvníkům, kteří si žádají určitý preferovanou podobu

přírody, což je na Šumavě zejména les (živý, nikoli rozpadající se): *"Protože ta infrastruktura moderní společnosti - nežijeme v době Máchy, já bych byl hrozně rád a mám Máchu rád, že může chodit, nejsou tam žádný koupaliště a on obdivuje původnost přírody. Na to dneska tolik romantiků není, aby se Šumava uživila těmito romantiky (...) Když to nebude (pozn. určitá lákadla podporující tvrdší formy turismu), tak nepřijedou, tak ta krajina přestane mít ten rekreační charakter. Samozřejmě, ale nesmíme zakrýt, že těm starostům vadí, že naše diskuze, co teď vedeme o lese, většina lidí vykládá tak, že jestli ta Modrava ještě ztratí kus lesa, tak už tam nepojedou. Proto na Modravě tak moc bojujeme. Celý ten boj na Ztraceném s těma aktivistama byl o to, zabránit tomu, aby se ten kůrovec dostal až těsně k té Modravě, kde už je, poněvadž jakmile z Modravy z okna nebude vidět les, tak tam turisté nebudou"* (jan).

Zaštit'ovat se nevyužitým potenciálem území lze i v případě vymezení ploch pro divočinu, kdy se s daným prostorem může počítat jako s další plochou, kam se bude rozšiřovat přemnožená populace člověka: *"Základní moje filozofie je, že není možný trpět, že každých deset let přibude miliarda lidí a přitom za deset let uzavřeme další 2% prostoru, kam člověk nemůže nebo je to divočina, kam už nepůjde nikdy těžít zlato, což je teď v Čechách diskusní otázka, atd. To já si myslím, že je nepromyšlený přístup a že budeme muset daleko promyšleněji mluvit i o těch divočinách"* (jan). Divočina se může stát také útočištěm přemnožené vysoké zvěře, která stejně jako brouk ničí naše lesy. Podstata bezzásahové zóny se týká i sběru hub nebo zákazu lovu zvěře, což je pro některé respondenty velmi podivná představa: *"A zrovna tak, když nebudete střílet jeleny, sežerou vám celý les. Tak jsme v divočině nebo nejsme? (...) Bezzásahový management znamená, že to území necháme naprosto bez lidského dotyku. A já se ptám - budeme tam dál střílet jeleny?"* (tom). Oproti tomu: *"Ještě nikdy nikdo nezkusil (od té doby, co osídlili Šumavu) nelovit zvěř. Takže nikdo ani neví, jak to funguje. (...) Samozřejmě, když ten predátor není, tak se musí lovit. Takže z mého pohledu by se teda neměla lovit aspoň v bezzásahových zónách. To je alfa a omega všeho. Je to bezzásahový, takže by se tam nemělo ani lovit. Je mnoho příležitostí, kde jinde tu zvěř nalovit"* (lib). Vzhledem k tomu, že houbaření a myslivost by se daly (bez nadsázky) označit za česká kulturní specifika a představa, že se někde tyto činnosti provozovat nesmí, je velmi těžce obhajitelná, zejména ve venkovské tradici: *"Houby - nemůžu tam na houby, protože se tam nedá ani projít. Nemůžu tam lovit, protože to je moje vášeň. To je jeden z obrovských problémů, ta myslivost. Tak když si někdo myslí, že jeho životním koníčkem je myslivost, no tak se asi těžko bude smířovat s tím, že v bezzásahovce nebude moct lovit. To je úděsný alibismus. Já to říkám, protože jsem si tím prošel, já jsem si tohle taky dřív myslel. (...) Ono to má taky plno širších souvislostí. Za komunismu byla daná možnost, že obyčejný lidi*

mohli střílet - byla lidová myslivost. V dnešní době po tom pořád lidi volají, myslí si, že to je jejich svatý právo jít si a zastřelit si. Tohle si pořád myslí hodně lidí i na Šumavě - právo jít si a zastřelit si, že je pořád tomu člověku dáno. A najít si ten důvod, to je to poslední. Já jsem ohledně plánu péče kvůli té myslivosti měl spoustu diskuzí a skončí to tím, že lovit je potřeba, protože ta zvěř škodí a hlavně, že tady nejsou velcí predátoři. Takže si člověk hraje na predátora" (lib)

Jakým způsobem se zajistí ona výše zmíněná "poznávací" funkce divočiny pro širokou veřejnost je rovněž záhadou, neboť pohybovat se v prostředí pralesa je velmi obtížné: *"To, že někde (když se jako společnost dohodneme) necháme celou Šumavu (dejme tomu) bez zásahu, tak co. Tak bude bez zásahu, akorát budeme mít problém se tam pohybovat, budeme mít problém s bezpečností. To bude prostě prales, to nikdo neprojde. Dneska jsme zvyklí se všude dostat, protože všude jsou cesty. Jenže po každém polomu se ta cesta musí prořezat, aby se tam člověk dostal. Ale stačí jeden rok, kdy se to neprořeže a člověk už se tam nikdy nedostane. Ani pěšky, ani na kole, ani na běžkách a i když tam půjde pěšky, bude to pro něj velice složitý, protože to je fyzicky namáhavý, nebezpečný. Spadne tam na něj větev, napíchne se na větev na suchým stromě" (hon). Romantické představy o divočině zde dostávají bolestně přes prsty, neboť představy o pralesě, jako vstřícném hýčkájícím lůně Matky přírody, jsou z hlediska její povahy mylné. Není se čemu divit - kolik průměrných Evropanů něco takového kdy navštívilo? Podobně romantické představy má o disciplinovanosti a soudnosti návštěvníků jiný respondent: *"Mě přijde, že je nesmysl ty lesy tam nějak udržovat, nějakou průchodnost toho terénu. Protože to prostě není atributem toho lesa. Běžným. Naopak atributem přírodního lesa je, že to je prostě neprůchodná džungle. V jisté fázi vývoje. Oni tam pak můžou nastat fáze vývoje lesa, kdy to svým způsobem tak nějak trochu průchodný je. Když se ten les dostane do stádia dospělosti, a vyrostou tam pak už ty vysoký stromy a dlouho před tím už tam nic nepadalo, on i ten přírodní les bude nějakým způsobem relativně průchozí. Ale pak prostě přijde ta vichřice, která obvykle způsobí to, že se horský lesy zlámou a začne v nich zuřit kůrovec - to bývá ve střední Evropě z 90% vichřice, která to iniciuje, která to pokácí. Tak je to tam potom padesát let prakticky neprůchodný" (jak). Jak vyplývá z předchozího komentáře, otázka bezpečnosti tíží zejména Správu národního parku Šumava, což je pochopitelné, neboť na edukační složku divočiny nejsme připraveni zejména z hlediska legislativy a proto by bylo nejlepší, nechodit tam vůbec nebo s doprovodem, jako je to dosud: *"To jsou potom problémy - v současné době řešíme nějaký připomínky k plánu péče, který jsme sestavovali a tam jsou zrovna věci - dneska je do první zóny zákaz vstupu a je to jednak proto, aby se tam nerušilo to území, aby tam nedocházelo k nějakým zásahům, ale je to podle***

mě i částečně z pohledu bezpečnosti. Protože pokud se tam nezasahuje, jsou tam souše, padlý kmeny a tak dále. Je to nepřehledný terén, lidi se tam špatně hledají, kdyby se něco stalo a ta pravděpodobnost, že se tam někde zraní je mnohem vyšší. Ted' je třeba vize, že se změní zákon a že se do prvních zón bude moct vstupovat. To si myslím, že je strašně nebezpečný. (...) To vůbec není vyřešený, protože jsou sice nějaký obecný formulace o tom, že vstup do lesa je na vlastní nebezpečí, (...) ale ta otázka bezpečnosti je hodně ožehavá. Já sám osobně se dost obávám toho, kdyby se někomu něco stalo, nevím, jak by z toho Správa vyvázla, kdyby za to měla nést odpovědnost. Neví se, jestli by jí nesla." (hon). Z tohoto výroku vyplývá, že zákaz vstupu do bezzásahových zón není ustanoven jen pro dobro a klid zvíře, která tam žije, ale i Správy národního parku a návštěvníků, kteří by se tam rozhodli vstoupit.

Jak jsem uvedla, problémy s divočinou jsou obrovské. Shoda nepanuje navzdory odborným výzkumům v tom, jakým způsobem se bezzásahové území chová, jak "uhlídat" danou část přírody, která se stává divočinou s disturbancemi, jež se šíří za její hranice, jaké povahy budou pufrační zóny. V oblasti ideové je problém vysvětlit, co to vlastně divočina je a jaký je její smysl, případně obhájit důležitost nezasahovat na určitých plochách, hospodařit tak, že hospodařit přestanu a budu jen pozorovatelem. Souvztažnost těchto nejasností může vygradovat až do popisování divočiny jako opozita kulturní historie člověka. Na moji otázku po výměře divočiny se mi dostalo odpovědi, že jí *"na Šumavě nemůže být žádné vysoké procento a to proto, že všude na Šumavě šlapeme po hrobech svých předků a není tady tolik míst, které by si i z kulturního hlediska zasloužily, abysme na svou minulost zapomněli a udělali z toho divočinu"* (jan). Proces, kdy člověk přetváří přírodu v kulturní krajinu, je pohyb směrem kupředu, pokrok, který tvoří dějiny. Jejich zapomínání způsobem, kdy se tento proces otočí a vlivem rozhodnutí společnosti v místech, kde mohla být (nebo byla) lidská sídla převzata zpátky přírodou, může být některými vnímáno jako nekulturní, neuctivé a barbarské.

3.1.1.5. Religiozita a vnímání času

Budu-li pokračovat ve zkoumání vztahu člověka a přírody, od kterého jsem se ve své podstatě nevzdálila ani na chvíli, narazím vždy na přítomnost něčeho, co je všude, ačkoli to není vidět a přímo o tom skoro nikdo nemluví. Často jsem se ptala nepřímými otázkami, když to průběh rozhovoru dovolil. Pokusím se doložit, jakými různými způsoby "to něco" respondenti popisují, případně prožívají. Společně s tím jsem si uvědomila, že je zajímavé pozorovat, jakým způsobem vnímají čas v přírodě, přičemž si myslím, že právě to velmi ovlivňuje, jakým způsobem o ní uvažují a z jakého úhlu potom přistupují k problémům kolem Národního parku Šumava.

Přítomnost "něčeho duchovního" napřed uvedu na komentáři jednoho z dotazovaných, který se k těmto otázkám staví pragmatickým, ale přesto chápacím způsobem: *"Ano, ano, to je ono. To souvisí jedno s druhým. Divočina je prostě to, co tady samo nějak žije, mimo mě - náboženství a tak. Já to беру zase jako matematik - kdybyste si vzala dvojrozměrný prostor, tak ten další rozměr může být nějaký duchovno, který se občas takhle dotkne toho našeho prostoru, který my můžeme vnímat - koukat, čichat, slyšet. A to duchovno někde být může, já to nemůžu dokázat, nemůžu to vyvrátit, ale něco takovýho může takhle být"* (pav).

Co člověka (z pocitového hlediska) fascinuje na divočině můžeme vidět v odpovědích dvou respondentů, které vyjadřují podobnou věc - propojení a složitost celku, které cítíme, ovšem nemůžeme obsáhnout - přítomnost tajemství: *"Tam je právě strašná ta kombinace těch vztahů a těch energií. Něco roste, potřebuje to nějakou energii, výživu, všechno. Něco zase umírá, takže jí zase uvolňuje. A už jen tohle navozuje - je to jako takový pidi-vesmír. Komplikovanost vztahů, nekonečný možnosti. Ten člověk to nemá šanci obsáhnout"* (loj) a *"Je pak další věc, že je tam zachována většina těch tvorů, organismů, kteří tam mají být a taky, že to je v nějakém koloběhu života, smrti, energií, prvků, že to je vlastně jakoby jeden celek. Který nemá kus od sebe odtržený tím, že část stromů v určitém věku byla třeba odvezena pryč. Je to koloběh a je to určitá jednota. (...) Hrozně zajímavý je třeba poukázání na to, že ta propojenost jednotlivých součástí je mnohem větší, než jsme si představovali. (...) Je to zkrátka jakýsi jeden celek"* (jar). V těchto komentářích bytostně zaznívá, jak jsou oba respondenti v přírodě propojeni s živým prostředím, které je obklopuje. Zastávají názor, že člověk může určitými způsoby komunikovat s mimolidskými entitami v rámci složitého živého systému. I díky vědeckému zkoumání se prokazuje námi rozpomínaný vztah: *"Jsou výzkumy, který ukazují komunikaci. Vzájemnou komunikaci, nejen mezi stromy, ale navázanost jednotlivých organismů na sebe. Jdou do řetězců, který zajišťují třeba přenos určitých informací mezi sebou. Například jelen, když jde na pastvu a začne se pást. Rostliny začnou vylučovat nějaký (jakoby) repelenty, který způsobí to, že ten jelen jde za chvíli zase jinam. Ale oni si tu informaci předají, takže ty repelentní látky nevylučují jenom rostliny, který on aktuálně žere, ale všechny rostliny v tom místě, v bezprostředním okolí. Při těžbě na jedné straně lesa byl dokumentovaný přenos informace na stromy na druhé straně lesa. V podstatě jsou kořeny stromů propojeny vlákny hub mezi sebou a když se podílejí na přenosu informace, tak se tam ztrácí úplně rozdíl mezi jednotlivými druhy a organismy. Je to zkrátka jakýsi jeden celek"* (jar). Je důvodné se domnívat, že tento posun ve vnímání přírody, který není vrozený, může být zapříčiněn nějakým silným momentem, který se člověku přihodí přímo v ní samotné. Jako u jednoho respondenta, který byl náhodným svědkem hry světla při slunovratu

na místě, kde stojí pohanské kameny: *"Říká se, že se podle toho určoval slunovrat nebo rovnodennost. (...) Je to zajímavý a bylo mi to dopřáno teprve po 30 letech, kdy jsem konečně viděl, v podstatě proč tam je ještě jeden kámen dole a viděl jsem, jak funguje to světlo, který prochází těma kamenama. (...) Nešel jsem tam cíleně a celý den bylo zataženo. Takže to člověk ani neočekával. Ale bylo nějakých osm minut, kdy se to stalo. (...) Když už jsem tam byl, tak jsem si říkal, že se podívám. Nejednou vidím prostě ten fialový paprsek a přistál mi do toho. Říkám si, tak teď se mi rozsvítilo, po těch 30 letech, kdy jsem nevěděl, proč ten kámen dole je. Když ten paprsek přišel sem, tak bylo potřeba sít, tak už jsme na té rovnodennosti, kdyby to bylo o dva tři centimetry vedle. Prostě takhle fialový paprsek"* (loj). Pokud si vzpomeneme na názor respondenta z předchozí kapitoly, pro kterého je podporování divočiny na místech, kde byla krajina osídlena předchozími obyvateli, na úrovni nekulturního pošlapávání naší historie, vyznívá v tomto kontrastu přítomnost rozličných prastarých pohanských kamenů jako zajímavý doklad toho, jak je v některých případech historie nezničitelná: *"Existují starý skalní útvary, podobný takový na Šumavě taky je, za Strážným, jmenuje se to Homolka. Říká se tomu taky Slunečný nebo pohanský kameny a vždycky bylo zajímavý, že každá totalitní moc s tím měla problém. Když přišel Wehrmacht a obsadili Sudety, tak pochopitelně kameny shodili. Ač vyhledávali starý věci, který se týkali mystiky. Potom zase kameny postavili, aby byly. Jak přišel únor 1948, tak kameny zase ležely"* (loj). V současné době jsou opět téměř postaveny.

Zkušenosti tohoto typu ovšem může člověk načerpat i jinak - například prostřednictvím poznání, které často posun ve vnímání přírody doprovází. To pak může nahrazovat zkušenosti magické či náboženské povahy, neboť stejně jako ony obsahuje prožitky jako je úžas nebo pokora. Na otázku, zdali je respondent věřící mi odpověděl: *"Ne, nejsem věřící. (...) No, já mám místo toho asi to poznání. To možná jo, mám svého boha v té vědě, v tom poznání"* (jak). Jakkoli odlišně od náboženství přistupuje věda k přírodě, je faktem, že i přes svůj složitý vztah k ní, ovlivněný zejména jejím mechanistickým pojetím, může ve svých stoupeních probouzet podobné pocity. Ozývá se zde jak reflexe pohanského pojetí světa, zejména v jeho sepletí s přírodou, ale také vědomí převahy člověka nad přírodou v důsledku zkulturnění krajiny v našich podmínkách: *"Tak ty starý náboženství z toho vycházejí, z uctívání přírody v její síle a moci. Jenže dneska ta příroda vůči nám není silná a mocná, není. Dneska spíš my ovládáme jí. Tady ten aspekt, aspoň tady u nás trochu zmizel. My na ní nejsme odkázáni, my jí nemusíme uctívat a prosit o nějaký milosrdenství. To my dneska nemusíme. My jsme daleko nad ní. Myslím si, že tento aspekt není úplně správný, ale já si myslím, že je v ní to hrozný poučení"* (jak). Poučení je zde označeno za "hrozný", což

odkazuje na jakýsi "karmický" model uvažování, totiž že s přírodou nakládáme určitým způsobem, který není dobrý a můžeme očekávat, že nás toto chování vytréstá. Poznání v tomto případě může sloužit také jako prostředek uvědomění si nemožnosti přírodu obsáhnout: *"No, ono ale tím, že to dost poznáte, tak se dostanete do fáze pokory. Každopádně vím dobře, že o těch přírodních procesech nevíme zdaleka všechno. (...) My to dokážeme v tom malým. Pokácet lesy, zorat půdu, narovnat řeky. (...) V tomhle malým to dokážeme, v tom planetárním smyslu to nedokážeme. (...) To opravdu jako neovládáme. Tam naopak můžeme dosáhnout toho, že tím budeme potrestáni"* (jak).

Dalším způsobem může být neidentifikovatelná změna, kdy se dotyčný doslova "obráť". Tohle jsem mohla pozorovat u jednoho respondenta, který vyrostl v prostředí, kde byl formován lesnickou a mysliveckou školou - jak v rodině, tak na studiích, pracoval jako lesní dělník a hajný. Navzdory tradicím, které mají ve zvyku kořenit v tomto ohledu velmi hluboko, je nyní velkým zastáncem bezzásahovosti, tráví (nejen z pracovních důvodů) většinu času venku, přísně chráněné zóny a disturbancemi ovlivněná místa považuje za velmi cenná území. Nepodařilo se mi zjistit, co bylo spouštěčem takové radikální proměny přístupu ke světu, ačkoli to daná osoba velmi zajímavým způsobem reflektuje.: *"Asi stejně jako většina. Já si spíš myslím, že mi to bylo jedno. Já se s hrůzou snažím vzpomínat, co jsem cítil před dvaceti, třiceti rokama a úplně mě děsí to, že jsem byl jak když* (pozn. zde nebylo nahrávce rozumět, ale jednalo se o určitou postavu) *vzal a řekl - jste jako malé děti, máte otevřené oči a nic nevidíte. To mě děsí, že jsem takový byl. Ale já nevím, čím se to iniciovalo, ale je to o tom, že jsem se na to díval prostě - zelený, suchý, mrtvý les, mrtvý strom. A byl jsem jeden z těch, který mají jen svůj cíl. Skácet strom, nebo jít tam na houby, nebo jít tam poslouchat jelení říji, troubící jeleny (...) Hlavně jsem byl tvrdý materialista. Co nejvíc postrílet zvěře, co nejvíc skácet smrků, fakt! To myslím upřímně"* (lib). Je důvodné se domnívat, že za touto změnou myšlení a přístupu ke světu může pozorování proměn přírody (a teď nemám na mysli vědecké). Takový člověk vyráží do přírody sám, spoléhá na sebe a musí se také bezpodmínečně spoléhat i na své okolí - není výjimkou, že tento typ zkušenosti vyhledává v zahraničí, právě ve velkoplošných rezervacích s bezzásahovými zónami: *"To je stejný jako v třeba tý Kanadě - když tam jdete sama, když se podíváte na tu krajinu, tak nikde nikdo. Stovky kilometrů nikde nikdo. A teď stres, teď to na vás padne, úděsnost toho, že jste tam sama a průšvih - medvědi třeba, ale musíte se podívat na zem a vnímat details. Tu niternost toho všeho. Najednou zjistíte, že tam žijí. Před vámi skáče nějaký sysel, nějaký burundu, člověk musí vnímat to bezprostřední okolí a svázat se s tím. Hledat právě ty details. Ty vám pomůžou v tom snést ten celek. Přežít v tom celku, který na vás takhle tlačí a snaží se vás úplně zatlačit.*

To jsou ale nepřenositelný pocity. Plno lidí si řekne - na Aljašku, wau! To ale vůbec není pravda. (...) Jako možná že jo, ve skupinách, když cestují, jsou zajištěný, tak to asi zažijí, ale jinak většina těchto cestovatelů vám řekne, že to příjemno přichází až za několik roků té cesty" (lib). O tomto typu myšlenkových operacích, kdy člověk mění své vědomí, aby mohlo překročit stereotypy vnímání, zejména v souvislosti s estetikou budu ještě pojednávat později²⁰.

Jako náboženský spor, ve kterém se spolu sváří různé "církve" o svá "dogmata" to vnímá i další dotázaný. Na moji otázku, co si vlastně myslí o povaze konfliktu, který na Šumavě probíhá, se mi dostalo odpovědi: *"Hrozně dělá problém ideologie. Jsme prostě v nějakým náboženství" (jir). Ideologie v tomto případě splývá s náboženstvím, neboť dále už dotyčný uvažuje pouze o ní, jako o nějaké představě, která není schopná navzdory vědeckým faktům připustit diskuzi, což by se (podle něj) dělo v případě odborného problému: "Vnímám to jako ideologický problém. Je to jenom ideologický problém. To je katastrofa. To nemá s odborným problémem nic společného. Tady přijde jedna strana odborníků, kteří mají tituly před jménem, za jménem a budou vám říkat, na základě těchto literárních údajů, těchto výsledků výzkumů - ty věci se mají dělat takhle a pak přijdou druhý lidi, který mají taky tituly před jménem za jménem a ti vám budou říkat zase úplně něco jiného. Úplně kontra proti sobě a doloží to vědeckými výzkumy. To nemá už s odborným problémem co dělat, to je prostě ideologický problém" (jir). Náboženství je zde zaměňováno za ideologii, přičemž ta vytlačuje vědecké pojetí problému: "Když ideologie potírá odbornost, hraničí to s mým vnímáním světa, tak jsem použil slovo náboženství. Kdy se pro víru vraždilo, zabíjelo, překrucovaly se fakta. Tak to se děje i tady na Šumavě" (jir). Je zajímavé, že ačkoli je ideologický problém doložen vědeckými výzkumy, není považován za odborný problém, vzhledem k tomu, že tady máme několik frakcí se svými vlastními výzkumy, které se nedokážou dohodnout. Na příkladu s křesťanstvím se mi tuto zdánlivou podivnost pokusil vyložit jiný dotázaný: "To mohu velmi snadno, protože se spolu bavíme o Velikonocích. Náboženství je součástí lidský kultury a součástí, řekněme lidských idejí, který jsou opřeny o to, že stoprocentně věřím tomu, co stoprocentně vím, že nevím. To je pro mě podstata náboženství. A teď nechci říkat, jestli ve tři hodiny vstane Ježíš z mrtvých nebo nevstane, já vím, že nemá cenu se s těma katolíkama přít, protože oni věří, že to tak bude, nehledají žádný vědecký názory, který by říkali - je to skoro nemožný, nebo je to možný jen tak, že tak úplně mrtvý nebyl, o tom jsou knížky. I o tom Kristovi. Jak to bylo, že nebyl úplně mrtvý, takže přišel k sobě a odešel. Ta základní myšlenka*

²⁰ Zejména v kapitole **Člověk a rozpadající se les**.

náboženství je, že něčemu nadměrně věřím, ačkoli to mám málo empiricky ověřený. Takových věcí je hodně, kterým věříme a nejsou empiricky ověřený, ale zároveň chci na té víře stavět. Ano, já chci na Šumavě 50% přírody, do který nebude zasahovat člověk, ačkoli jedna strana empiriků říká, že to bude mít takovýhle důsledky, druhá strana říká, že třeba menší, ale žádná strana nemůže říct, že to nebude mít negativní. A víra mi říká, tenhle spor já nechávám, to je jako spor o tom zmrtvýchvstání, prostě já jsem o tom přesvědčený, já tomu věřím, že si ta příroda pomůže sama a tuto myšlenku, která je obecná vztáhnou k tý Šumavě, o které vidím, že to není žádná příroda původní, na které to můžu doložit, poněvadž tam najdu zápis, že tady byla vesnice a tady bylo tohle, tady chodili lidi a tady měli ovocný stromy, atd. Já to dneska prohlašuju za území, které si samo poradí. To náboženství je tam, kde končí diskuze a polemika, kdy se s vámi ta druhá strana ani moc nebaví, protože ona je přesvědčená o tom, že se to má nechat přírodě" (jan).

Náboženstvím se v rámci takto komplikovaného sporu argumentuje vždy v případě, když se strany nemůžou dohodnout na dalším postupu. Nejprve se začnou nedorozumění a odlišné postoje označovat za ideologii, přičemž když se vyhocená situace stane ještě nepřehlednější, na scéně se objevuje náboženství, za které se dá schovat téměř vše - počínaje nejasnostmi ohledně schopností přírody ustát vlastní bezzásahovost, pochybnostmi v oblasti přirozené obnovy lesa a konče nadějí, že to všechno dobře dopadne, akorát nikdo neví jestli díky člověku nebo přírodě. Ojedinelé nejsou ani ne příliš optimistické vize, ve kterých se společnost nepřipravená na změnu zdá mocnější, než její obrácení se od novodobé iluze konzumu, která je orientovaná na okamžitý zisk a zpeněžitelné hodnoty prostřednictvím většinové politiky a byznysu: "Za prvý se tady nikdo nikdy nedohodne, protože tady je tolik těch skrytých zájmů, že to nemůže fungovat. Tady je jediná šance a to, že si to ta příroda udělá po svém. Tady není co řešit. Horský klimaxový, tam v podstatě spadlo co mohlo a obnovuje se. Tady může nastat problém jenom v tom, že se to rozprodá, že vzniknou nevratný změny, který budou spočívat v tom, že se rozprodají pozemky, někde se tam něco postaví, udělá, přestane to fungovat, přeruší se kontinuita těch velkých celků a není to vůbec o tom, že by turisti někde nemohli, klidně ať si chodí, kudy chtějí. Je to jenom o usměrňování návštěvníků. Můžeme se hádat o nějaký Modrý sloup, což je prostě nějaká politická prkotina, stejně jako před lety bylo přemostění Lipna, po tom už neštěkne ani pes. (...) Takovýhle zástupný problémy jsou vždycky, protože pořád je ještě co získat. Pořád je tady veliký státem vlastněný území, který je zdrojem nějakýho byznysu. Dneska, ať chceme, nebo nechceme, tak kšefty s pozemky jsou nejvýnosnější byznys na Šumavě" (loj).

Ještě se objevil jeden zajímavý pohled v rámci mého pátrání po religiozitě. Pokud člověk přírodu nevnímá jako celistvý organismus ve smyslu živoucí a nesmírně složitě fungující Gaii - pramatky Země, se kterou lidstvo svým vývojem přerušilo dávnou jednotu, personifikované skrz ženský pól bytí například takto: *"Šumava jako Gabreta, má takový ten ženský princip a určitě si to nezaslouží, takovýhle tahanice. Tahle část území si nezaslouží být takovým věčným kolbištěm, ale má smůlu v tom, že to je veliký území a neexistuje tady kontinuita osídlení. A dneska ti, co to mohli říct, nebo nějaký vztah k tomu území měli, tak byli degradovaní na nepřítel státu, pak byli nepřátelé zřízení a dál. To vykořenění je prostě tak obrovský, že se to nedá zacelit a v podstatě to odnáší ten národní park"* (loj), může ji zase vnímat jako okolní prostředí, které je zdrojem. V tomto případě ale odhlédněme od všech praktických funkcí, které pro nás příroda představuje a vypíchněme zde v rámci magicko-náboženské funkce jeden z aspektů, kterým je příroda jako stavba. Je to velmi podobné pojmání přírody jako kulisy, ovšem s tím rozdílem, že tady je příroda prostředím²¹, ve kterém se může jevit božství na zemi - chrámem: *"Když si vezmeme, že byli popsány různé kalamity, Klostermannem, Vrbou. Ale to, se děje i co se dělaly zásahy na Trojmezenským pralesi, nikdy to nedopadlo tak, aby najednou vlivem disturbance odumřel celý prales! Kůrovcovým žírným žírem ty nálety narostly (pozn. je mu tady špatně rozumět), ale nějaký predikce, za jak dlouho by se to tam mohlo vrátit, mít takovou prostorovou diverzitu - tak když to vypadá optimálně, když to bude všechno fungovat, tak za nějakých 750 let! Je to dlouhá doba. Pro mě to byl fantastický les, tam člověk šel jako do chrámu božského, když tam procházel, protože tam skutečně ta prostorová diverzita byla fantastická a dneska je to stromový patro odumřelý, popadaný, i v podstatě nějaký ty nárosty, nálety, co les převyšoval, kůrovec v rámci toho žíru likvidoval"* (sta).

V posledním výroku se zřetelně mísí religiozita s vnímáním času a ukazuje se jejich souvztažnost. Můžeme vidět, že navzdory názorům opačným, které říkají "vždyť odumřelo a zmizelo jenom stromové patro, za nějaký čas se pomocí přirozené obnovy lesa zase objeví" je pro některé respondenty stromové patro velmi důležitým stavebním prvkem chrámu, bez něhož pro ně les nemůže cele plnit své funkce. Přichází o svůj znak, o to, co z něho les dělá, co jej symbolizuje. Na moji otázku, jestli ten les bez stromového patra opravdu nemá funkci chrámu, dotazovaný odpovídá: *"Samozřejmě, že ne. Zejména ta prostorová diverzita má velký změny. Zas - ta příroda si pomůže, ale nedovedu odhadnout, jestli to bude za pět tisíc let nebo*

²¹ Zde je nutné rozlišit "příroda je prostředím, ve kterém se může jevit božství" - funkce stavby v podobě chrámu (ve kterém může člověk s božstvím navázat vztah) a "příroda je prostředím skrz které se jeví božství" - estetická funkce (ve které člověk přes vztah s přírodou navazuje vztah s božstvím), o které budu pojednávat v kapitole **Člověk a rozpadající se les**.

takhle. Když se rozhodneme, že to necháme samovolnému vývoji pro ten experiment zkoumání, sledování je to jako zajímavý. (...) Když si spočítáte, že přirozenou cestou se buk šíří metr za rok a aby se na některý ty lokality dostal, tak to bude trvat třeba pět tisíc let. Co bude za pět tisíc let? Tak kdyby se tam sem tam někde vnesl, tak už je šance, že za sto let se tam začne nějak zmlazovat a už se tý přírodě pomůže. Samozřejmě tam může nějakou bukvici donést sojka, je to taky možný, ale samozřejmě ty přírodní procesy všechno nezvládnou a je potřeba v tomhle se dívat z časovýho hlediska. Jo, já vždycky říkám, že můžeme si nějak predikovat, odhadnout po nějakých těch matematických modelech, co bude za 150 - 200 let. Ale když něco vychází, že příroda si pomůže za několik tisíc let!" (sta). Otázka času je v tomto případě klíčová, protože obnova lesa trvá velmi dlouhou dobu, přičemž mezitím je člověk na pochybách a v nejistotách, co z toho samo vyroste, případně v pokušení vypěstovat les sám s vědomím, že se vymodleného stádia nedožije stejně, jako v prvním případě: "Já už se toho třeba nedožiju, nebo lesák, který bude dospělý. Stejným způsobem na tom byl třeba můj praděda, který chodil na ten Plechý, kde byl odrůstající les, který začal fungovat teprve když on umřel" (loj).

V souvislosti s časem je také tíživá otázka odpovědnosti za rozhodnutí, která se udělají teď: "Oni chtějí do budoucna založit největší divočinu v Evropě, ovšem s tím horizontem porovnání 400 let, jestli se to povedlo nebo nepovedlo. (...) Já si myslím, že 400 let je dobrý, to se stejně nikdo nedoví, jak to dopadne. 400 let to je dobrá lumpárna!" (tom). Jde tedy o to, že nikdo nemůže nejen odhadnout, jak se bude území po daném rozhodnutí vyvíjet, ale nebude ani nikdo, kdo by to zkontroloval, případně nesl za své rozhodnutí odpovědnost. Nejrozčilenější z respondentů velmi emotivně nechává případný trest za nezodpovědnost na vyšší instanci a nezasahování proti kůrovci považuje za trestný čin: "Ano, já to považuju za zločin. A budou se smažit v pekle za zničení Šumavy, tam napište!" (tom). Neporovnatelnost lidského času a jeho plynutí v přírodě okomentoval jiný respondent slovy: "To není jenom v přírodě, to je i v životě. Všechno je jenom otázka času. Když hodíte veliký kámen do vody, tak je veliká bublina, stříká to a je to problém, no ale za chvíli problém pomine. Tak i v tom lese, který prochází nějakou změnou, je to problém, ale je dočasný. Akorát že ta dočasnost z pohledu lidskýho života je půl života" (jir).

Co se týče proměn lesa, respondenti se shodují na tom, že se dlouho nic neděje. Když se něco děje (například vlivem disturbance), jde to hodně rychle. Ve srovnání s vodou je to popsáno asi takhle: "Ta voda, má na druhou stranu, zase docela rychlý koloběh, zrovna proti stromům. Třeba na tý vodě se ty změny, nějaký antropogenní, projevují rychleji, než na tom lese. Les, pokud na něho zrovna nebudete dšít nějakou siru, jako to tady bylo ve 2. polovině

dvacátého století, kdy ty lesy uhynuly docela rychle, tak než se v nich něco stane, dlouho to trvá. Než se něco změní" (jak). Popis stavu po disturbanci (vichřice a kůrovcová gradace, horizont deseti - dvaceti let) je už o poznání dynamičtější: *"Takže to bylo takový... Ta rychlost! Protože když jsme v roce 2005 a 2006 zakládali nějaký plochy, že budeme sledovat - tak ten lýkožrout smrkový, to postoupilo a to jsme měli třeba pět set metrů, kilometr, kilometr a půl od té hlavní kůrovcové stěny v tom Bavorsku a ono to postupovalo výrazně rychleji, třeba pětkrát rychleji než byly zkušenosti s tou destrukcí vrcholových partií Jizerských hor, nebo Krkonoš. Tam to skutečně začaly imise a taky ten kůrovec, to odumírání. Tam zkušenosti s tím velkoplošným rozpadem byly, třeba v těch Jizerských horách, ke konci 70. let, ale přeci to nebyly takový plochy, šlo to výrazně pomaleji"* (sta). Shodují se na tom zástupci všech stran, kteří to můžou pozorovat v terénu: *"Teď je to v nějaký fázi, kdy ta změna je každý rok vidět. Což je typická fáze po kůrovcovém žíru, kdy ty stromy chcípnou, popadají, zlámou se a začne to znova růst. To jde rychle. A to jsem byl fakt kolikrát překvapený, jak rychle. Že bych to ani nečekal. Pak jsou tam ale taky místa, který budou takhle vypadat i za dvacet let, stejně jako dneska, a jako vypadaly i před sto lety"* (jak). U některých dotazovaných se přidává také určitá fascinace nad tím, jak rychle se mění zdánlivě neměnné, která ustavuje unikátnost jevu, který můžeme sledovat: *"Teď je to právě nejdynamičtější doba vývoje toho lesa. Já to vždycky říkám těm lidem, že můžeme být rádi, že jsme se toho dožili. Ono to potom bude znít možná trošičku blbě, když to takhle řeknu, ale teď je vidět ta největší - ten nejrychlejší vývoj toho nového lesa, té změny. Protože ono se to za chvíli zavře, za deset let to ještě poporoste o deset metrů, začne to být hustý, bude to neprůchodný, bude to všechno vypadat jako jednolitý a bude to trvat dalších sto až dvě stě let, než se to začne zase znovu diferencovat. A pak už to nebude vůbec zajímavý. Fakt jako. Jakoby z hlediska toho vývoje. Proto já už mám v týhle oblasti fakt starosti, kolikrát co dělat, abych našel místa, kde chci ještě vidět, jak to tam je v tom začátku. Už mě to tady vyhánil, jak jsem se o tom zminil, tady z těch spodních částí lesa do těch horních, kde se ještě dá trošičku projít a kde jsem ještě nad tím, od pasu výš to vidím, protože tady v těch místech je spousta ploch, kde člověk jde zavřeným, neprostupným houštím, ono se to tam samozřejmě bude muset vyeliminovat, ty nejsilnější vyrostou, ty druhý tam zůstanou ve stínu a uschnou, ale postupně to začne být míň zajímavý. Proto já říkám, že teď je to nejzajímavější fáze toho vývoje"* (lud).

Na závěr kapitoly uvedu pro srovnání dva výroky, které se týkají odlišného přístupu času v přírodě. První ilustruje smutek člověka nad vlastním životem, který je v porovnání s časem v přírodě krátký a křehký: *"Blbý je - na jedny straně hezký, na druhý blbý - že v tom lese to trvá všechno dlouho. Takže vy tam můžete přijít jako dítě v deseti letech a pak se*

půjdete podívat na tu velkou proměnu až třeba za dvacet, za třicet let" (jir). Z druhého zaznívá překvapené uvědomění si, jak zajímavým zážitkem je pozorovat v průběhu let vývoj lesa, když se člověk v plynoucím čase svého života vrací na stejné místo, které se mu pomalu proměňuje před očima život jiný: "Já si vždycky říkám (mě je asi padesát let), tak si říkám, no ty vole, jak dlouho ještě to tady budeš moct pozorovat? Tak dvacet let! Déle ne. A co se tady za těch dvacet let stane? Jsou místa, kde se nestane nic, kde to bude vypadat úplně stejně jako to vypadá dneska a jsou místa, který se za těch dvacet let změní dramaticky" (jak).

3.1.2. Člověk a les

Již jsem se zmínila o předobrazech přírody, které si každý z nás nosí ve svém nitru. Tato kapitola bude důležitá z hlediska toho, jaký vztah mají respondenti k přírodnímu/krajinnému/kulturnímu útvaru, jakým je les, přičemž tu vlastně nastíním základní rámec vnímání lesa (**Vztah k lesu**), od kterého se potom bude odrážet popis vnímání rozpadajícího se lesa v další kapitole. Vztah ke stromům, které jsou součástí lesa, ale také samostatnou jednotkou k vnímání bude předmětem další podkapitoly (**Stromy**). Zajímavostí, která ze zkoumání vyplývá je přirozenost lesa, kdy se budu zabývat lidským požadavkem původnosti, lesnickým ideálem přirozenosti a iluzí přirozenosti v souvislosti s lesem. Tato podkapitola bude také pojednávat o tématu, které již bylo zmíněno a to, jakým způsobem respondenti chápou přirozenou obnovu lesa - jestli jako očistnou regenerační podstatu přírody nebo obávané tajemné procesy s nejasným výsledkem (**Přirozenost a přirozená obnova lesa**).

3.1.2.1. Vztah k lesu

V této podkapitole se budu věnovat tomu, proč mají respondenti rádi les, v jakém lese se cítí nejlépe, jakým způsobem vnímají les mezi ostatními přírodními složkami nebo krajinnými útvary. Také mě bude zajímat, jak přistupují ke stromům, mají-li k nim nějaký zvláštní vztah anebo z jakého důvodu jej nemají. Všim tím směřuji k nastínění ideálního předobrazu lesa, který je podle mého soudu určující v rámci postoje k rozpadajícímu se lesu.

Na moji velmi prostou a možná až zdánlivě triviální otázku "proč má dotyčný rád les" se mi dostalo odpovědi úplně od všech, že les obecně rádi mají všichni. Na první úrovni je les oblíben jako ekosystém, jako téměř geniálně fungující systém: "Já to vnímám skutečně jako ekosystém. Smrk je pouze jedním z tisíce druhých, který tam žije, z desetitisíce. Odhaduje se, že na Šumavě žije asi devatenáct tisíc druhů organismů. Čili já tu oblast, lokalitu, vidím jako místo, kde žije tisíc, deset tisíc druhů a jedním z těch druhů je smrk" (pav). Pokud by se to

dalo takovým způsobem shrnout, je les v tomto případě vnímán jako určité prostředí, ve kterém se sdružují organismy určitých druhů, které jsou spolu nějakým způsobem provázány.

V dalším plánu je les oblíbený zejména díky svým funkcím, které jsou pro přírodu (tak jak ji známe) a život člověka na planetě nepostradatelné. Respondenti zmiňují zejména vodu, přičemž jeden z nich dal své výpovědi téměř mytologický náboj: *"To je naprosto diametrálně rozdílný oproti těm názorům některých vědců. Podívejte se, my tady pijeme tu nejživotadárnější tekutinu, která tady je. Les je zachráncem této tekutiny. To je prostě bojovník, který bojuje za práva vody proti člověku. Voda je krví přírody. První funkce lesa, kromě toho, že ten les dýchá, že má nějakou estetickou, krajínovornou funkci, že tam žijí další živočichové, další je, že bez toho lesa nebudeme mít vodu. A bez vody nebudeme žít. To je naprosto... Vodohospodářská funkce lesa. Les mění klima. Klima se mění jak? Množstvím vodních par. Vodohospodářská funkce lesa je nejzákladnější funkcí lesa, která je a tu musíme chránit."* (ant). Mezi nejdůležitější funkce lesa tedy patří ty, které se týkají našich nejzákladnějších životních potřeb - vody a vzduchu.

Když pomínu tyto "funkční" záležitosti, kterým se člověk učí už na základní škole, tak se mi v základu dostávalo těch nejjobecnějších popisů jako *"No, mám ho rád, protože tam je klid a proto, že tam je pěkně"* (hon). Za tímto zdánlivě nic neříkajícím vyjádřením se ukrývá spousta zajímavých lidských pocitů, kterými je člověk provázán s lesem. Za prvé byla zmíněna potřeba klidu, kterou může les poskytnout. Les může být v tomto kontextu vnímán jako útočiště pro člověka, hledajícího nejen duchovní zážitek, ke kterému je klid potřeba, ale také klid ve smyslu nepřítomnosti ostatních lidí v dnešním přelidněném světě: *"No, protože jsem samotář a nikoho tam nepotkávám. To je jednoduchý. Hlavně tohle to. Pro mě je to únik z lidský reality. Já jsem životní pesimista, těžko se vyrovnávám s lidskýma, špatnýma vlastnostma, snažím se je nějakým způsobem řešit. Ale jediná totální očista, nebo to, že se s tím dokážu vyrovnávat, je únik. Ale to není lesem - prostě únik tam, kde nejsou lidi"* (lib). Les v tomto případě slouží nejen jako jakási terapie vyrovnávání se s lidským světem pomocí osamění a klidu. Ačkoli respondent zmiňuje, že se nemusí jednat vždy o les, v našich podmínkách je to nejčastější forma úniku před lidmi. Na druhou stranu se skrze přírodní prostředí může člověk (vzdálený od přírody svou civilizací) v těchto končinách navracet zpět ke ztracené "přírozenosti" - očistit. Za druhé bylo řečeno, že je tam hezky. Zkoušela jsem se dopídit, co znamená ono "hezky" a zjistila jsem, že je to souvztažnost několika skutečností, respektive fakt, že v lesním prostředí jsou v procesu vnímání zapojeny všechny smysly, počínaje hmatem: *"Hlavně musíte vědět, potom když chodíte noční krajinou, aby vás větev v lepším případě nepraštila do hlavy a v horším případě nepropíchla. Člověk musí nastražit*

všechny smysly" (loj) či zrakem: "Třeba z jara, když člověk jde a potřebuje se vyvětrat, tak jde do rašící bučiny, protože to je příjemný na oči" (sta). Jeden z nejcitlivějších smyslů, které se v lese probouzejí, ale těžko jej postihnout, je čich, protože člověk "je zvyklý na to lesní klima, neopakovatelné klima, mikroklima - to má jenom zelený zapojený les. Ten příjemný pocit, co mi dává les, který těžko popisujeme - jsou tam nějaký atraktivní látky (ať už nějaký alkoholy, fenoly, mono-terpeny), který ten les emituje, což nám dělá dobře z hlediska zdraví (existuje spousta případů vzdušných lázní, který jsou vázaný na les)" (jir). Spolu se smysly je na plné obrátky zapojena i naše mysl, neboť musí zpracovávat velké množství vjemů z okolí: "Jinak se koukám, co tam někde roste, co kde leze, lítá..." (hon). Tyto souvztažnosti také vytvářejí mnohem mocnější prostorový dojem lesního útvaru: "Samozřejmě, že les má to pozitivum, že když je to živý les, tak to prostředí toho lesa vám dává dojem, že je větší, než ve skutečnosti je. Protože na tý malý ploše v prostředí lesa se toho odehrává víc. Vy ho i prostorově vnímáte větší, než ve skutečnosti je. Protože skrz něj nevidíte, máte pocit, že když skrze něj jdete kilometr, že jste ušla dva nebo tři kilometry, přitom to není pravda, ale tím, že musíte překonávat překážky, tak to prostě pocitově dává větší prostor" (lib). Tato skutečnost odpovídá představě lesa jako labyrintu, tj. jiného, uzavřeného světa, ve kterém platí vlastní zákonitosti. Nic nemusí být takové, jakým se zdá.

Zajímalo mě také, jakým způsobem vnímají respondenti les v souvislosti s přírodou. Jeden dotazovaný jej považuje za jednu z "fází" přírody. Reflektuje proměnu svého vnímání, kdy začal v rámci přírodního prostředí preferovat les: "To je ta nejzajímavější fáze, já už dneska - zase vám to řeknu takhle, protože už to hodnotím z jinýho pohledu. Jak jsem se zmínil, že jsem začal jezdit k sousedům, nejbližším, tady někde, trošku kopce, Alpy, tak je mám prochozený docela dobře. A když jsem byl mladší, tak jsem potřeboval mít zdolaný všechny ty vrchoły, tak jsem chodil na vrchol kopců a ty jsou většinou, tím, že jsou nad 2000 nad 3000 metrů, tak jsou většinou bezlesý, někde i pod ledem. A dneska už jsem zase v jiný fázi života, i když si samozřejmě taky rád dám ten kopec, abych měl dobrý pocit, ale zjistil jsem, že nejzajímavější úsek tý fáze toho výstupu a ty trasy je tam, kde procházím tím lesem, a kde se začíná ten les rozvolňovat a přecházet v tu alpinskou vegetaci" (lud). Životní fáze zde splývá s fází výstupu na horu, přičemž na cestě dojde respondent určitého typu poznání, kdy se přeorientuje z výkonnostní turistiky na vnímání svého okolí. V dalším případě je příroda s lesem totožná, protože je tím nejpůvodnějším a nejvyspělejším co u nás může být a je jedno, jestli je to prales nebo les kulturní: "Pro mě je v podstatě les synonymem přírody, bych řekl, protože u nás na většině míst les byl a pokud jde člověk do přírody, může jít někde do polí (taky je to pěkný chodit někde po poli nebo v krajině, která je zemědělská, kulturní krajina, je

to hezký), ale ten les je takový vyšší stupeň, je přírodnější, i když je kulturní, tak je přírodnější. Pro mě je prostě les (dejme tomu) synonymem přírody" (hon).

Nábožná úcta k lesu jako nejvyvinutějšímu přírodnímu systému souvisí nejen s tím, že za nejvyspělejší stádium vývoje byl dlouho považován klimax, čili že je les z odborného hlediska fascinující: *"Les je jeden z dobrých systémů, který je dost vyvinutý (tady na této planetě) a funguje tisíce a tisíce let. Vždycky mě na tom fascinuje, že je to proměnlivý - ta proměnlivost. Není hodina, aby to vypadalo stejně. Není den a nejenom v ročním období, ale vyloženě každá hodina je vždycky jiná. A tím, že se mu člověk snaží nějakým způsobem porozumět, umí si v tom číst, tak ho to strašně obohacuje. A je mi úplně jedno, jestli se dívám na rašelinný vzorky, který jsou starý 10 tis. let a koukám, jestli tam podle pilu byl nějaký les, anebo pět tisíc let zpátky anebo koukám do nějakýho současného. Vždycky jsem měl takový pěkný zážitky s tímto společenstvem a člověk si to uvědomí až teprve když je někde jinde nebo je delší dobu odloučený od toho prostředí, ve kterém od mala vyrůstal nebo ho nějakým způsobem obohacovalo. Byl jsem například v Pákistánu, taky v lese a teď jsem říkal - no, ale dyť tady to voní úplně jinak! To je jiný les. A já pořád cítím ten les, ten zrašelinělý třeba, tu rašelinnou půdu, která tam je a je to úplně o jiným prožitku, zážitku. Tam se mi to taky líbilo, mám tam spoustu vjemů, na který budu vzpomínat, ale vždycky jsem se vracel. A bylo jedno, jestli to bylo za totality - tam se mě lidi ptali, proč jsem nezůstal? Část rodiny byla česko-německá, tak po válce zůstali na druhý straně železný opony. A já jsem říkal - no, já si neumím představit, že bych to necítil. Vyrostl jsem v tom a vždycky jsem se vrátil, protože mi to hodně chybělo. Těžko bych se asi odhodlal"* (Ioj). Les je taky podstatnou součástí naší kultury, zejména s tím, že charakterizuje prostor naší vlasti, přičemž může být tak podstatnou součástí našeho obrazu domova (zejména pokud člověk vyrostl poblíž lesa a často se v něm pohyboval), že se bez něho nedokážeme obejít.

Podle mínění některých respondentů je právě tento les, ve kterém vyrůstali tím, který utváří onen předobraz: *"Já jsem se už od malička pohyboval, v podstatě jsem vyrůstal na statku a sami jsme měli les, takže od malička jsem se v tom pohyboval. Jako malý dítě jsem musel pracovat - povinnosti při výsadbě, ošetřování, vyžínání... Takže k tomu má člověk vztah od malička. Les mám rád víceméně jakýkoli, hlubší vztah mám k horským lesům obecně, protože tam jsem se nejvíce pohyboval, nejvíce výzkumu tam dělal, ale dneska v podstatě ty výzkumné plochy a různé výzkumy dělám ve všech lesních vegetačních stupních - zonálních v celém tom výškovém gradientu nejenom v naší republice, ale i na řadě plochách v zahraničí. Takže nemůžu říct, který les mám nejradši. Vztah obecně mám větší k těm horským lesům"* (sta). Ačkoli většina respondentů potvrdí, že existuje určitý typ lesa, ke kterému mají větší

vztah, vzápětí se dostaví popření a zobecnění. U dalšího dotazovaného je postup opačný - nejprve líčí nedůvěru k člověku, který by měl oblíbený určitý typ lesa, vzápětí se dobere toho, že to sám tak ve skutečnosti vlastně má: *"Ne, já bych řekl, že ne a že bych dokonce ani nesouhlasil s člověkem, který by říkal, že to tak moc oblíbený má. Přesto přiznám, za sebe, že v těch listnatých lesích se necítím tak doma, jako v těch jehličnatých, ale to může být jenom tím, že člověk to dětství prožil tady, kde jsou jehličnaté lesy. Když přijedu do těch Karpat, tak říkám - máte ten les taky hezký, ale je to nějaký trochu jiný les, kde jsou samý ty listnáče. Řekněme, takové ty lesy v Podyjí, atd. Ano, jehličnatý les je mi bližší, vyrostl jsem v lesích spíš borovicových než smrkových, kolem té Plzně, kde jsou spíš borovicové lesy, takže ty smrky považuju za takový jako posvátnější, protože jsou méně všední. Na Šumavě to neplatí, na Šumavě borovic tak moc není. A smrku bohužel už taky tak moc ne"* (jan). Osobně se domnívám, že je to z důvodu, aby nebyla ohrožena odbornost dotyčného, přičemž hrozí, že by byl nařčen z inklinování k určitému typu lesa a jeho protěžování v praxi, případně z ovlivnění sentimentálními vzpomínkami ze svého dětství: *"Já jsem vyrostl na Horský Kvildě, na Svatým Tomáši, to je pro mě osobně to 'doma'. Ale teď se na to vůbec nedívám profesně. Ani jako přírodovědec, ani jako lesák. Dívám se na to, jako ten člověk, který někde vyrostl. Někomu je příjemný Polabí, protože tam vyrostl a má rád nivy, má rád řeku. Já osobně jsem vyrostl ve smrkovém lese a nechtěl bych o něj přijít. Pokud se mě ptáte, co je pro mě ideálem smrkového lesa, nebo lesa, tak každý ten obraz a vjem má něco specifického, neopakovatelného a příroda je o nějaký diverzitu, pojďme si zachovat co největší diverzitu, abychom mohli nasávat tu atmosféru (ze mě se ještě stane estetik) toho různého lesa, takže je zajímavý každý"* (jir).

Velmi důležitá z hlediska vnímání je i zmíněná diverzita lesa. Jak jsme mohli vidět u předchozího výroku, diverzita lesa je spojena s jeho věkem, přičemž platí, že "čím starší, tím lepší": *"Ať už je to rašeliniště na Hraniční slati, kde jsou zakrslý smrky a je jim osmdesát let, protože víc zkrátka nevyrostly, nebo je zajímavý Boubínský prales, Trojmezenský prales je zajímavý - tam už je ta diverzita malého podrostu, i ty dospělé stromy tam jsou, jsou tam torza - fakt je to tam nádherný, je to výborný - pro tu diverzitu a vnímání nějaké estetiky úplně ideální. Já nevím. Možná je tam moc toho suchého, ale kdyby tam bylo toho zeleného jednou tolik, kdyby tam byla polovina suchého a polovina živého, v kombinaci s rašeliništěm, což je takový specifický pro tu Šumavu a ještě je to na podzim, kdy je to rašeliniště barevný a to borůvčí v lese je taky barevný, tak to je pro mě ideál lesa. Podzimní opar..."* (jir). Čím starší "zapojený" les, tím více je člověku příjemný - nejen z důvodu průchodnosti, přehlednosti a většího bezpečí: *"V tý monokultuře (pokud je to mladá monokultura), tak co bych tam lezl, protože mě tam bude jehličí padat za krk a budou mě píchat ty větve do očí, kromě toho, že*

tam teda možná najdu nějakou houbu, ale to zase nejsem tak šílený houbař, abych lezl do takových houštin. Takže do mladýho bych určitě nešel. Čím starší ten les, i monokulturní, tak tím víc se podobá tomu lesu tamtomu, co mám rád. Takže čím starší, tím ho mám radši. Když to bude les střední, třeba šedesátiletý, tak se po něm projdu rád, i když bude kulturní, protože tam můžu dobře chodit, vyvenčit tam psa, jít na houby, nebo s rodinou. Do mlaziny asi nepůjdu s malými dětmi, protože by se mi tam přizabily, protože by si tam vypíchaly ty oči. Takže i tohle tam hraje roli. Ale s dětmi nemůžu jít ani do toho lesa, který je přírodní, protože ty děti tam neprolezou, nepřelezou ty kmeny a tak" (hon). Les, který respondent nazval "tamten, co mám rád" je diverzifikovaný les, ve kterém jsou stromy různého stáří, od maličkých stromků až po věkovité velikány: "Mě se líbí les, když je smíšený. Líbí se mi, když je pestrý. Když se to tam mění. Když to není, že kam oko dohlédne, všude stejně starý stromy - někde jenom malý, někde jen střední, někde jenom velký. Takže se mi líbí, když se to prostě mění, když je les pestřejší. Když na menším prostoru máte možnost vnímat všechny ty prvky najednou. Když je někde paseka, je velká - vidím paseku. A vedle mám nějaký mladý les. Tam to člověk vnímá tak jako po částech. Ted' jsem v nějaký mlazině, tady mě píchne do oka něco, támhle mi spadne za krk jehličí. Kdežto když jsem v tom lese, který má všechny - starý i mladší stromy vedle sebe, tak to mám zase všechno najednou. Ale zase je pravda, že když se chci rozhlídnout, tak jdu tam, kde to je vykácený, abych viděl" (hon). Pestrost a rozmanitost lesa je velmi důležité kritérium, přičemž pokud si odmyslíme praktickou stránku věci - průchodnost, alespoň základní přehlednost a bezpečnost, je právě tohle důležité při vnímání divočiny a její oblíbenosti (znovu musím připomenout zajímavý proces - popření, že bych měl oblíbený les a vzápětí uvedení určitého typu lesa, který se mi líbí): "Nemám vyslovenou preferenci. Když už, tak skutečně takový ten divoký les, kdy je to tam všechno jedno přes druhý. Tam, kde není žádná cesta, kde se musíte nějak plazit, přeskakovat kmeny, a podobně. Jakože bych řekl smrk, nebo podobně" (pav).

Pokud se budu držet popisování oblíbenosti určitého typu lesa, dalším způsobem vztahování se k němu je kritérium přirozenosti: "Mám rád skladbu přirozenou. To znamená tady chodím rád do dubo-habrových lesů a na Šumavě do smrkových. Čili není to tak, že bych měl vysloveně rád třeba smrkový les a jezdil kvůli němu na Šumavu. Mám rád každý typ lesa, který je tam, kde má být a nemám rád typ lesa, který tam je úplně uměle. Například jako úplně extrém bych třeba řekl akátové háje. To je strom dovezený z Ameriky, který tady vůbec nemá co dělat. A v takových lesích, které jsou kolem Brna, jsou místy hojné. Jsou to i desítky hektarů. Tak tam se mi to nelíbí" (moj). Oblíbenost přirozeného lesa vyplývá nejen z přiblížení se k ideálnímu lesu, který je zároveň les přirozený (ten co nejvíc původní), protože

je to v našich podmínkách něco unikátního, vzhledem ke skutečnosti, že většina lesů byla přeměněna člověkem, ale také z pocitového hlediska, kdy jsou respondenti toho názoru, že se přirozenost lesa zkrátka pozná, má tam lepší pocit: *"Tak jako samozřejmě, v podstatě se člověk lepší cítí, vidí ty vazby v tom lese, když je s vysokým stupněm přirozenosti, protože člověk nad tím přemýšlí, když vidí, že je ten les funkční z hlediska druhový, věkový a prostorový struktury. Nemusí být v horských smrčínách, ale v tom celém gradientu výškových stupňů a samozřejmě ty kulturní smrčiny nebo monokulturní bory jsou dost jednotvárný. Myslím si, že na člověka, který se v tom pohybuje a trochu o tom něco ví, to působí depresivně"* (sta).

Obečně převládá názor, že smrkové monokultury (ve smyslu "plantáží na stromky") jsou neoblíbené: *"To bych řekl, že není nějak úplně vyhraněný, protože každý les má nějaký kouzlo. Teda, samozřejmě, nemají velký kouzlo ty smrkové monokultury, třeba v těch nižších polohách, kam evidentně nepatří. Na těch stromech je to vidět, že tam tak nějak jsou trochu cizí. Nejhezčí jsou ty lesy, které by na daném stanovišti rostly i samy od sebe. Třeba Křivoklátsko - Křivoklátsko je poloha lesů nižších nadmořských výšek, listnatých, s převažujícím dubem a bukem, tam je to moc pěkný. Na horách jsou pěkný ty horský lesy, smrkový lesy jsou hezký na těch horách. Zrovna jako v nížinách jsou pěkný ty nížinný lesy, dubový, bukový, lužní lesy... Já si myslím, že mám rád každý les, který tam správně patří"* (jak). Na moji otázku "jak se to na tom lese pozná", se mi dostávalo odpovědi: *"Oni ty lesy bývají takový smutnější. Takový chudší. Les je potřeba chápat nejenom jako ty stromy. Tak za prvé - jsou vždycky hezký starý lesy. Kde jsou ty obrovský stromy, kde je to už částečně zředěný, kde není jen tma, kde jsou ptáci, kde vidíte brouky, nějaký zvířata. Cítíte z toho pestrost. Tu sílu. (...) No, já nevím, jak se to dá popsat líp, než je ten les je takový smutný. Že se mi tam tak jako nelíbí. Že by ty stromy rostly možný radši někde jinde, zrovna tyhle. Než že je tam takhle zasázeli a oni tam teda rostou"* (jak). Tento popis stavu lesa, který je uměle vypěstovaný tam, kde by původně nerostl, rozhodně není ojedinělý: *"Když jste v přírodě, tak na vás působí nějakým dojmem a já na sobě cítím, že na mě úplně jinak působí třeba les obhospodařovaný, když to hodně vyhraním, tak ve smrkový monokultuře se necítím dobře. Necítím, že by ten les byl spokojený, ale když přijdete do pralesa, tak se cítíte úplně jinak. Cítím se tam mnohem uvolněněji a svobodněji. A pozoruju to i na lidech, který provázím"* (jar). Jeden z respondentů je toho názoru, že monokultura není krásná, ačkoli se snažil dlouhou dobu její krásu objevit: *"Nikdy se mi nepovedlo mladou smrkovou kulturu vyfotit jako krásnou. Ať byla zima, lítaly tam vločky - vždycky z toho prostě člověk cítí něco takového umělého, strojeného. Ten pocit není přirozený, vždycky tam budou nepřirozený, deformovaný"*

pocity. tam převažuje velká vložená lidská energie. A je to, pokud si zachováme nějakou soudnost jako bytosti, která má nějakým způsobem korelovat s přírodou, nejenom duchovně, ale i jí jako nezneužívat, tak potom je to taky znásilňování" (loj). Jako v dalším případě je takový les považovaný vyloženě za zničený, přičemž z estetického hlediska je (oproti obecnému přesvědčení) to dokonce horší, než rozpadající se klimaxová smrčina: *"To opravdu i ta klimaxová smrčina, která je na hraně svého přežívání, kdy už je v té poslední fázi, tak si myslím, že furt je to jakoby lepší pohled, než na tu smrkovou monokulturu, která dostává zabrat vlivama, kdy to tam nepatří a bylo o to špatně postaráno. (...) Na první pohled se to pozná, že to je opravdu jakoby přetvořený (chtěl jsem to říct jinak, ale prostě zničený les), že na to stanoviště patří úplně jiný les nebo dřeviny, než co tam je"* (lud). Je zde možná potřeba rozlišit určité druhy funkčnosti, neboť smrková monokultura je důležitým zdrojem surovin a přesto je méně oblíbená, než jiný typ lesa funkční z ostatních důvodů.

Oblíbenost lesa, který je funkční pro člověka, nemusí pramenit pouze z toho, že nám pomáhá zajišťovat ty nejdůležitější životní potřeby (vodu a vzduch), ale také: *"protože je pěkný, zadržuje vodu, dělá kyslík, žije tam zvěř, ptáci, cítím se v něm dobře, chodím do něho na houby, mám v lese dobrý pocit"* (tom) nebo: *"Pro mě les znamená příjemný klima, kam si jdu odpočinout. Já si chodím do lesa odpočinout. Ať už se jdu dívat na zvěř, nebo jdu na houby nebo tam chodím běhat. Jak v létě, tak v zimě. Když běháte a chodíte v přírodě, po loukách, což je taky příjemný, ale není tam to lesní mikroklima. Já si opravdu chodím do lesa odpočinout"* (jir). Les je mimo klidu (úniku od lidí), také zdrojem aktivního odpočinku ("respondentovy vzdušné lázně" či příjemné prostředí pro sport), přičemž ten může být zajištěn také myslivostí nebo houbařením, jak už jsem se o tom zmínila v jedné z předchozích podkapitol. Podle názoru jednoho z respondentů je škoda, že lidé chodí do lesa jenom "za něčím" a víc o něm nepřemýšlejí: *"Ale to je většina lidí! Jsou cílové skupiny, který tam jdou za něčím. Ale ty o tom právě moc nepřemýšlí. Ty mají cíl a za tím jdou"* (lib). Tito lidé, kteří nenavazují s lesem vztah (tj. nechodí do lesa kvůli němu samotnému, ale kvůli tomu, co jim může poskytnout, případně jen pracovně), pak neuvažují tak pružně o jeho jiném smyslu a podle mého názoru je pro ně pak těžší pochopit například koncept divočiny, který se odchyluje od lesa, kam se lidé vydávají "za něčím": *"Samozřejmě chodím do lesa občas i se vyvětrat, přemýšlet a na houby. Člověk to vždycky chápe z toho hlediska, za kterým tam jde. Aby se člověk úplně odreagoval od těch vazeb (pozn. profesních), to už skutečně neumím. Protože vždycky člověk sleduje některý ty aspekty, něco ho zarazí. Je fakt, že když do lesa jde na houby, tak zas vidí některý jiný aspekty, který, kdyby tam šel pracovně by neviděl"* (sta). Problém je v tom, že na houby chodíme do úplně jiného typu lesa, než je divočina, potažmo

rozpadající se les: "*V podstatě, když člověk jede na houby, tak aby nasbíral hodně hub, jede do těch doubrav. Do některých lokalit, kde jsou křoviny, kde roste krušina olšová, tam se potom vyskytují ty obří pýchavky. Když rodina potřebuje houby a říká - často jsi v lese a houby nepřineseš! Tak občas vyjedu a ukážu, že člověk dovede nasbírat. Ty pýchavky rostou spíš v takových křovinách. Ani to jako les nevypadá, ale jsou to takový silně zanedbaný formy lesa, kam bych jinak nešel, kdybych tam nešel za tou funkcí sbírání hub*" (sta). Sem zapadá také požadavek na "turisticky atraktivní typ lesa", který když nebude odpovídat žádoucí představě o lese, turisté nepřijedou a nepřivezou do regionu peníze: "*Tady je nám podsouváno, že by měla být tím největším přínosem rekreace. To poznávání. Tak jako do čeho se jde ten člověk podívat? Jde se podívat do lesa. Tak ten les tady musí být! Jako tady byl historicky. To znamená, že jestliže jsem jako člověk zodpovědný za obživu všech lidí, kteří tady žijí a ta obživa je už přes víc jak dvě stě let zaměřena na les. Dneska už se s ním tedy nesmí hospodařit, tak to musí být ten turismus, když to v roce 1991 řekli, tak tady musí být turisticky atraktivní les*" (ant).

3.1.2.2. Stromy

Moje zkoumání se také zaměřilo na to, jakým způsobem vnímají respondenti stromy, neboť co je les v nejprostším základu jiného, než soubor stromů? Jak se snažím v této práci ukázat, je les mnohem více, než jen skupina stromů pohromadě, ale tyto stavební kameny lesa, případně společenství organismů sdružující se do lesů, jsou jeho nedílnou součástí a proto jsem se rozhodla věnovat i jim, neboť odpovědi na jednoduchou otázku "máte nějaký oblíbený strom, případně jaký a proč" jsou přes svou prostotu poměrně bohaté na informace, na které bude možné navázat v další kapitole.

Obecně mají lidé rádi stromy a pokud o nich nijak více nepřemýšlejí, může odpověď na tuto otázku znít například takto: "*Ted' o víkendu jsem dělal na chalupě deset kubiků dubu. Musel jsem si najmout chlapa s motorovou pilou, štípačku, dva brigádníky a řezali jsme dub. Ted' bych řekl, že nemám rád dub, protože jsem zmožený. Nemůže ale říct, který strom mám nejraději*" (tom). I když se mu líbí všechny stromy, respondent přesto vnímá nějaké oblíbené charakteristiky, které stromům přisuzuje a je věrný subjektivnímu pojetí krásy: "*Každý strom má svojí krásu. To se přeci takto nedá říct. Lípa je krásná, rozkvetlá jabloň je krásná, ořech, co mi stojí na dvoře je krásný, rozsochatý. Když stojí někde rozsochatý smrk, je krásný, borovice na skále. Nemůžu říct, že bych měl nějaký strom. Nemám žádný strom, který bych měl nejradši, to nemám. Všechny stromy jsou krásný. Nemám s tím problém*" (tom).

V jiných případech se u jednotlivých stromů cení jejich zvláštnosti: *"Vždycky je pěkný, ať přijдете kam přijдете, vždycky je zajímavější ten, který tam není běžný. Který tam není ten nejvíc zastoupený"* (jak). Může se jednat o jedinečnost ve výskytu (srov. oblíbenost přirozeného lesa vs. atraktivní jedinci v prostředí, kde by normálně nebyli) nebo zajímavosti na stavbě stromu: *"V území národního parku jsou třeba stromy, který jsou strašně specifický svým habitem. Jsou fotogenický, takže si je člověk jde vyfotit a často se k nim vrací. Takový stromy mám na území národního parku. Není jich moc. Třeba v Trojmezenském pralese je několik stromů, který mají takovýhle tvar (pozn. něco kreslí). Je to neuvěřitelný, není to čarovník, ty větvičky jsou prostě krátký, hustý a je to takový stožár, který je třeba deset metrů velký"* (jir). Na moji otázku, co jej na tom tak fascinuje, odpověděl: *"To, že jsou jiný. Jsou prostě jiný. Mají nějaký zvláštní kořenový náběhy. Ten strom má nějaký tři kořeny a pak teprve začne růst strom"* (jir). Také jsou ceněné stromy s příběhem, který se k danému stromu váže (památné stromy svázané s kulturou nebo historií člověka). Dá se říct, že právě s památnými stromy dokáže člověk navázat nějakou formu vztahu: *"Takhle - některý vám můžou být bližší, protože se o ně staráte, že s nima vycházíte. V době, kdy jsme měli na starosti, tenkrát na odboru kultury, pak na ONV, třeba 130 památných stromů. Někakým způsobem jsme se o ně starali, ošetřovali je, aby v nich třeba nebyla hniloba, dělali jim zastřešení, tak svým způsobem ty stromy byly jako kamarádi. Člověk se na ně rád přijel podívat, i dneska, když je vidím, tak si to nějakým způsobem promítnu. Vloni jsem třeba dělal takový malý posudek, protože jeden - byl to jilm, ve Stožci, na Novém údolí umřel na grafiózu, zahynul. Tak vlastně i to torzo by mělo sloužit jako nějaká připomínka něčeho a vlastně ono poslouží dalším věcem na tom jilmu. A zároveň vyhovět tomu, protože je to vedle frekventovaný cyklo-cesty, aby to na někoho nespadlo. Takže tam jsem nějaký názor vyslovil. Jinak první řešení bylo odhlásit to a podříznout úplně. Ale i to má hodnotu. Takže to jsou takový ty oblíbenější"* (loj). Zajímavé je zde antropomorfní použití výrazů "umřel" nebo "zahynul", strom najednou nabývá mnohem více na životě, stává se přítelem, jak zmínil respondent. Jiný dotazovaný zmiňuje narůstání oblíbenosti stromů mezi veřejností a vztah ke "svému" památnému stromu popisuje takto: *"Já myslím, že dneska patří stromy do kategorie, který si lidi všímají, myslím, že to je bezvadný, že se tolik rozšiřují památný stromy. Lidi si právě ty solitéry uvědomují, protože i za mého života (a teď nemluvíme o zásahu člověka, ale přírody), těch solitérů, když si vezmu Mysletínskou lípu třeba, tak těch solitérů zaniklo hodně. Já mám jako vzor tady tu lípu, kterou uvidíte, až vyjdete, je veliká, u kostela a udělal jsem všechno proto, podařilo se to, že to je chráněný strom, když tady sousedi začali říkat - musíme jí porazit, protože je ve špatném zdravotním stavu a spadla by nám na barák. Tady se*

sousedem jsme šli opačnou cestou - ten strom se vyhlásil památným, byl celý rekonstruován. To znamená, že byl opraven tak, aby se to nebezpečí snížilo a má jedinou vadu, protože všechny větry vanou sem, tak musím sklízet listí z této zahrady. Jinak jsem rád, že ten solitér tady je a je to pro mě nejbližší solitér, který mám" (jan). Vztah k památným stromům je umocněn péčí, která je jim věnována, přičemž jsou to vlastně jediné stromy, jejichž zachování do pozdního věku je žádoucí, jejich produkční funkce se nevyužívá, oproti jiným stromům, které jsou v raně dospělém věku skáceny a využity jako surovina. Památné stromy jsou vnímané jako individuální bytosti, mají výsadní postavení, je o ně pečováno, je zde patrná snaha o prodloužení jejich života na maximální míru, stejně jako je to v rámci společnosti u člověka.

Ukázalo se, že pokud respondenti stromy vnímají méně, nebo se na ně příliš nezaměřují, uvádějí jako příklad oblíbených druhů exoty. Na moji otázku respondent nevěděl, jak odpovědět a začal tím, že vnímá stromy jako celek: *"Přesně tak. Jakože bych měl oblíbený druh, nebo takhle... Jsou druhy, který se mi líbí - cejba tropická. Ale nemůžu říct, že to je nějaká moje modla" (pav). Jiný dotazovaný zase uvedl, že: "kdysi dělal nějaký projekty ozelenění, v podstatě parkový úpravy a hodně rád pracoval s javorem mléčcem. Z těch exotů třeba liliovník tulipánokvětý nebo jinan dvoulaločný. Z jehličnanů pinus pundurasa. (...) Nějakým způsobem mě upoutaly jejich habitaty, změny asimilačního aparátu v tom sezónním cyklu a podobně" (sta). To, že se na jednotlivé stromy někteří lidé nezaměřují, může být z důvodu, že stromy nebo spíše les je jejich profesním/výzkumným objektem: "Spíše vnímám les komplexně, vzhledem k tomu, že tam je určitě ten provozní, profesní přesah. Spousta lidí má třeba jeden strom v lese. To je můj strom, který obejmu a který, když pokácí, tak píšu do novin a já nevím kam všude, protože mi pokáceli ten jeden strom. A protože já chápu ty souvislosti a vím, že ten strom stejně jako člověk má nějaký limity. Ten strom dříve nebo později spadne, uschne nebo když má být využitý, tak ho dříve nebo později někdo pokácí. Teď zrovna pokáceli nějaký stromy v Brdech, nějaký skauti nebo trampové měli nějaký stromy v Brdech a oni jim je, chudákům, pokáceli. Takže já spíš vnímám les jako celek, jednotlivý stromy nevnímám, protože samozřejmě jeden bez druhého nemůže existovat. Ale ty jednotlivý stromy jsou nahraditelný jako lidi. Je jasný, že člověk vnímá svojí rodinu, lidi nebo svoje známý, to je jasný, jsme v jedný generaci, máme nějaký přesah - jednu nebo dvě generace tam i zpátky, ale dál už to nesahá, protože ti lidi už nejsou. Tak ty stromy to mají taky, nějaký přesah, nějakou nahraditelnost a vnímám je jako celek. Nezamýšlím se nad jedním konkrétním. Můžu říct, to je pěkný strom - určitě je tam estetický prvek, protože velký strom je hezký" (hon). Objevuje se tady další z charakteristických znaků oblíbenosti - velikost: "Taky*

je na nich zajímavá ta mohutnost. Nic tak mohutného tady nemáme, slony tady nemáme, že jo" (jak).

U lesa, jak jsem uvedla, byla jedním z kritérií oblíbenosti přirozenost lesa, jinými slovy - líbil se často ten les, ve kterém rostou stromy, které by tam byly i sami od sebe, nikoli uměle vysázeny člověkem jejich přirozeným podmínkám navzdory (příklad s akátovými lesy v okolí Brna nebo smrkové monokultury v nižších polohách). Pro jednoho z respondentů je toto kritérium důležité i u samostatných stromů, přičemž rád má zejména duby: *"U toho dubu jsou ty pocity individuální strom od stromu. Takže dub, jako solitérní starý dub, nebo prostě obecně, mohutný starý dub, je můj favorit. Ale dub vypěstovaný uvnitř lesa, kde nemá možnost přirozeného vývoje, protože ho pěstují prostě tak, aby měl rovný kmen, nahoru. To mě tak neoslovuje, to už mě osloví mnohem víc nějaký pralesní smrk, mohutný, který je zasazený do prostředí pralesa. Takže to určitě nevnímám jako druh, jako že by šlo o druh stromu, spíš jde o určitý konkrétní strom, jenom zasazený do nějakého prostředí. Tam jsou ty rozdíly samozřejmě v tom působení, ale ty některý starý duby prostě vnímám hodně silně"* (jar). Oblíbenost dubů není nikterak ojedinělá: *"Jinak třeba já mám rád duby. Kdekdo má rád duby. Oni jsou dost estetický. Jedle jsou pěkný. Starý jedle jsou krásný"* (jak). Stejně tak si respondenti "notují" v názoru, že staré stromy jsou zajímavější než ostatní, přičemž v následujícím příspěvku je mimo přitažlivost věkovitého (a velkého) stromu zmíněna opět jedle: *"Tím, že jí tu máme málo, tak ta jedle má něco do sebe. Já bych jí preferoval ještě víc, než ten smrk. I když ty smrky jsou tady taky krásný. Objevil jsem tady smrk, dneska je tam na té stezce, když se jde ke Stifterovi, přes 500 let starý - teď je tam u toho takový zastavení, tak je to taky jakoby zvláštnost, že to tady je možný se tady takového věku dožít. Ale jedle je jedle, protože dokáže být ještě mohutnější"* (lud). Jedle je krásná nejen z důvodu velikosti, ale také z důvodu vzácnosti. Dříve byla v našich podmínkách zastoupena více, později docházelo k jejímu chřadnutí a nyní opět nastupuje v mladých porostech - je to dřevina, která je lesníky podporovaná, což ustavuje její jedinečnost. Ze zajímavého srovnání jedle a dubu vyplývá další podstatná věc a to je oceňování proměny vzhledu listnatých stromů během roku z estetického hlediska: *"Tak třeba jedle a dub jsou úplně jiná estetika. Dub má estetiku toho pokrouceného, svraskalého stromu s těma ulámaným větvema, na kterým je vidět, že je starý, že tam dlouho je. Ještě navíc ty listnatý lesy jsou zajímavý, jak se mění v průběhu roku. Ty konifery jsou všechny stejný, že jo. Vypadají pořád stejně. Kdežto listnáče vypadají jinak na jaře, v létě, na podzim, v zimě. To je na nich pěkný. Oceňuju estetiku změny na listnatých stromech. Zatímco zrovna na jedli může člověk ocenit estetiku té šílený souměrnosti. Oni jsou dokonale souměrný, bývají vysoký, mohutný, takový jako pořádný. Takový přísný jsou. Přísný"*

stromy" (jak). Jiný případ je borovice, kterou má respondent rád z důvodu, který jsem zde již uvedla v předchozí podkapitole, což je fakt, že borovice má spojené s krajinou svého dětství a domova, kde vyrůstal: *"Já jsem to dokonce přiznal, ale ta obliba vyplývá zase jenom z toho, což u většiny lidí, z čeho máte tu nejsilnější a tu nejdětštější zkušenost. (...) Ať jsem šel kam šel, tak to byly borovice a lesy, kam jsem o prázdninách chodil každý den a byly vzdálený pět až šest kilometrů a byly to už komplexní, velké lesy, tak tam jsem dobře věděl o pár stromech, na který jsem se chodil občas dívat, ale všechno ostatní byly borovice. Tím nechci říct, že mi borovice zůstala jako nějaký pravzor stromu, ale určitě bych odpověděl, že to je strom, který znám nejvíc, který považuju za hezký a borový lesy považuju za zajímavý, dokonce já bych řekl, že jsou všestrannější i jako esteticky, výtvarně, než ten smrk. Ten smrk je daleko jednodušší tvar, ta borovice už proto, že je zvyklá na daleko horší podloží, na všelijaký ty písčiny a tak, je tedy deformovaná tím těžkým bojem, který vedla s přírodou, tak mě připadá bližší"* (jan). Je zajímavé, jak se oceňuje statečnost a síla stromu vzdorujícímu vlivům přírody, která se promítá do vzezření stromu. Stejně jako v předchozím případě s "přísnou jedlí" zde dochází k promítání vlastností oceňovaných u člověka do stromů skrz to, jak vypadají.

Vztahu člověka a stromů jsem se dotkla v souvislosti s památnými stromy. Navazují však respondenti nějaké bližší vztahy i s ostatními stromy? Jak se dá předpokládat, existují obě varianty, nejprve se budu věnovat těm, kteří se stromy žádné vztahy nenavazují. Dotazovala jsem se na komunikaci, protože je základem vztahu a dá se popsat. Respondenti mi nabídli tato vysvětlení: *"Neřekl bych, že bych měl se stromy nějakou komunikaci, to rozhodně ne. Pro mě jsou stromy součástí toho ekosystému a jako zoolog se spíš zabývám interakcemi se živočichy. Pro mě je strom na úrovni - řekněme lišejníku nebo nějakýho mechu. Prostě je to jeden z organismů, kteří ten ekosystém vytvářejí a tak je vnímám. Ale jakože bych vnímal jednotlivě stromy a vnímal třeba jejich nějakou reakci na mě, nebo že bych měl pocit, že oni vnímají moji přítomnost, tak to teda rozhodně ne"* (moj). Důvodem může být fakt, že komunikovat s živočichy je možná jednodušší, protože žijí v podobných časových horizontech jako člověk, jejich reakce na podněty jsou pro nás snáze vnímatelné, zpětná vazba viditelnější: *"Tam je asi trošku kvalitativní rozdíl, jak říkám - ta zvířata (kůň, pes, kočka) jsou všechno organismy, se kterými se bavím, jako teď s váma. Tak nějak. Nebavím se česky, ale bavím se tou jejich řečí. S kytkou se bavit nemůžu. Kytka (i ty stromy) je pro mě spíš takový estetický zážitek. Ta je pasivní, no. Ta prostě nic nedělá. S ní neinteraguji. (...) Kočka se přijde mazlit, pes mi strčí hlavu tady, na nohy a kůň prostě přijde, jde se pomuchlat, znáte to. Jeden je takový... Každý má jinou povahu. Kdežto s tou kytkou se bavit nemůžu. Ta kytka je taková estetická, jako. Takže třeba se mi líbí, u těch orchidejí, bohatost*

tvarů. Pak si říkám - sakra, jak ta příroda může vytvořit takovýhle šílený tvary, který najdu třeba v Ekvádoru. Nebo Austrálie - to jsou kytky, který, kdybych jí měl nakreslit, tak mě v životě nenapadne, že něco takovýho může existovat." (pav). Rostliny jsou v těchto případech oproti živočichům vnímané ne jako subjekty, ale jako objekty, zejména z estetického hlediska. Rozhoduje bohatost tvarů, jedinečnost a unikátnost ("čím podivnější jedinec, tím lépe"). Jiný dotazovaný se snaží aplikovat to, co pozoruje u zvířat i na svět rostlin. Komunikace s člověkem probíhá podle něho "u těch zvířat zcela jednoznačně. Na tom psovi poznáte, jak on se cítí a nemusíte jenom hodnotit nějaký technický znaky nemoci, ale poznáte prostě jestli je to vážný nebo není. A myslím si, že podobně to může fungovat i s těmi rostlinami. Respektive, ono tam jde jakoby o účast všech těch organismů, bytostí a neživé části přírody dohromady" (jar). Poslední věta ustavuje vnímání přírody jako velkého organismu složeného z živých a neživých částí. Dostáváme se do komunikace "mezi světy" v rámci celku. Jedná se o propojování všech prvků, které nás obklopují na jakési energetické bázi: "Stromy můžou být od toho, že člověku pomůžou - jako pozitivně. Už jenom to, že ho vidí, nebo když k němu přijde, dokáže si s ním vyměnit informaci. To je jedna věc. Na druhou stranu některým rozumím a to v tom smyslu, že když je třeba suchý strom, tak je to stejný jako u indiánů na Papui nebo támhle u Komančů, takže pokud mají svůj posvátný strom, tak ten nějak funguje. Stejným způsobem fungují stromy i na tý Šumavě. Pokud třeba uschne, tak máme podprahový vnímání, který je daný tím, že když jsou tam dutiny, starý větve, pahýl nějaký - tak do toho nenápadně jde vítr a vznikají infrazvukový frekvence, který člověk neslyší, ale vnímá a najednou se začne bát. Najednou na něho přijde nějaký strach, nějaká pokora a o tom to vždycky taky bylo. Proto člověk potřebuje i ten starý pahýl anebo si sednout pod starý strom, který má spoustu suchých větví, nebo nějaký dutiny, protože tam cítí něco úplně jiného, než co je u zdravého, vitálního uprostřed - tam může například hmyz vytvářet nějakým způsobem pozitivní energii a tady to funguje tak, že každý strom je individuální a lze v něm číst. Tohle mě strašně zajímá" (loj). Stromy jsou vnímány jako individuální subjekty, na jejichž "vlnovou délku" se lze nějakým způsobem "vyladit" a vstoupit tak s nimi do komunikace na vědomé úrovni. Na nevědomé úrovni s nimi podle respondenta interagujeme vlastně neustále, aniž bychom o tom věděli. Pokud dokážeme vnímat přírodu kolem sebe takovýmto způsobem, můžeme se zaměřovat i na vztahy mezi neživými a živými entitami. U stromů "to může být jako biologický činitel nebo tam mají uloženou nějakou energii, která vzniká například tím, v jakém stádiu života jsou a zároveň energie, která je obklopuje se nějakým způsobem chová. Ty interakce jsou na tom právě to nejzajímavější. Třeba strom padlý přes kámen se chová úplně jinak. Jsou stromy, který na Šumavě znám, rostou vedle kamenů a oni v mládí, ten kámen tím,

že je na místě, který je nějakým způsobem ovlivněný (třeba geomagnetická porucha nebo má jiný složení horniny) - tak se ten strom vyhne - respektuje energii toho kamenu" (loj). Vnímání těchto skutečností je podle respondenta závislé na to, jakým způsobem se v přírodě pohybujeme: "Vy, když to uvidíte, tak budete koukat proč je ten strom ohnutý kolem toho kamenu a zase si roste dál. Nic, projdete, protože tam chodíte na houby nebo sbírat borůvky. Ale když tam budete chodit denně, tak řadu těchto věcí začnete vnímat. Rozumět jim" (loj). V závislosti na rozvoji vnímání se potom může zvyšovat porozumění vztahům v přírodě, přestává být kulisou nebo užitečným prostředím: "Jsou potom místa, když se pohybuju v přírodě, většinou třeba v sezóně, tím, že dělám do hmyzu, chodím po nocích a některý stromy - tam třeba sedím rád, protože je to tam vyhrátý, můžu se opřít - jsou mi příjemnější. (...) Vždycky je dobrý se podívat, když takhle člověk někde je, který to místo je takový pozitivnější, tam člověk většinou inklinuje a v noci to je o to markantnější" (loj). Člověk začíná přemýšlet o tom, co vidí, bystří smysly a interaguje s jednotlivými entitami kolem sebe - vstupuje s přírodou do vztahu, který neustále osciluje mezi rozpoznáváním jednotlivostí a celku. Začíná být znovu součástí přírody.

3.1.2.3. Přírozenost a přírozená obnova lesa

V této podkapitole se pokusím sjednotit to, na co jsem ve výzkumu neustále narážela - pojem přírozenosti, z něhož vyrůstá otázka přírozené obnovy lesa. Jak již bylo řečeno, přírozenost je klíčová věc, přičemž v lepším případě to pro každého znamená něco jiného, v tom horším ji nikdo nedokáže definovat, protože je to "přeci jasný" a každý vlastně ví, co se tím myslí. Ve skutečnosti se opět jedná o argument, který se v rámci diskurzu zasahovat/nezasahovat používá v obou případech.

Jak jsem zmínila zejména v případě ochrany přírody, myslí se tím mimo jiné určitý stav, zejména ten původní. Zde by bylo dobré opět vytáhnout na světlo dvě protichůdné názorové skupiny - stranu lesnickou a přírodovědnou. Lesnická frakce se ve své podstatě zabývá hospodařením, tj. přetvářením lesa s optimalizací lesních funkcí a maximalizací zisku z lesa. V současné době se prosazuje environmentální přístup v péči o les, ale jak vyplývá z povahy věci, vždy se jedná o nějaké zásahy, práci s daným územím a ekosystémem za pomocí velmi sofistikovaných metod, vědeckého výzkumu a jeho aplikaci do praxe. Přírodovědný směr, jak jsem ho nastínila v předchozí kapitole se zabývá pozorováním procesů v lese, přičemž i když se nějakým způsobem s vymezeným prostředím pracuje (sbírají se data, probíhá pozorování, experimentální výzkum v terénu a podobně), les se plošně nepřeměňuje a z povahy věci se nechává prostor samovolnému vývoji, přičemž hlavní důraz je kladen právě

na sledování změn a sběr materiálu. Pokud budu považovat za vyústění tohoto přístupu bezzásahové zóny, zase se jedná o plošnou přeměnu lesa, která není ovlivňována člověkem. Proto v rámci lesnické sekce je otázka původního stavu klíčový pojem, který se zajímavým způsobem datuje zejména "od poslední doby ledové", případně "před takovými zásahy člověka, které změnilly povahu prostředí". Původní stav je důležitý zejména proto, že do "lesnické práce" patří přeměňování skladby dřevin z nepůvodního stavu, který byl v minulosti zaviněn člověkem do stavu přírodě blízké podoby lesa, což je vyústění environmentálního směru v lesnictví.

Pokoušela jsem se doptat, co to je vlastně ten přirozený les: *"Ono je to hodně složitý. Nedá se to tak úplně říct, protože ta zrekonstruovaná druhová skladba je opravdu nějaký model. A tím, že ten les je přírodní je výsledek přírodních činitelů, tak se to nedá tak úplně dobře definovat, protože se to mění. Na některých místech třeba ten les opravdu vypadal takhle, někde jinde by ho sklátila vichřice. A když spadne vichřicí na velkých plochách, tak hodně velká pravděpodobnost, že tam bude převládat smrk. Je to daný tím, že ty tři hlavní dřeviny, který u nás jsou - jedle, buk a smrk - mají každá jiný biologický vlastnosti a mají jinou i růstovou strategii. Ten smrk je takový pionýrský - na pasece zkrátka a dobře roste smrk. Kdežto buk s jedlí ne, protože mají rádi, když rostou někde schovaný pod jiným lesem, ať už je to třeba smrkový, nebo ten jejich dospělých jedinců buku a jedle. Ten smrk je na tom teda trochu jinak. Pokud je někde nějaký smíšený les a spadl by na velký ploše větrem, tak je klidně možný, že další generaci nebo třeba dvě, tam bude převládat smrk. Protože ten smrk má pro tu velkou plochu mnohem lepší předpoklady, aby jí kolonizoval - nevadí mu třeba teplotní extrémy, roste poměrně rychle, kdežto ta jedle s bukem se potřebují obnovovat pod porostem, nebo třeba odumře jeden buk, zlomí se, nebo pár buků nebo jedna jedle, utvoří tam místo, začne tam sluníčko a může se to tam obnovit. Kdežto ten smrk, v těchto podmínkách, pokud je tam buk a jedle skoro nemá šanci, ale zase naopak, když se někde objeví větší prostor, nebo ve větší míře tam dojde k rozvratu, tak tam zase převládá ten smrk. Takže se to nedá tak striktně říct a nemůžeme očekávat, že bysme se nějak ve velký míře, ve velkým rozsahu, v krátkým časovým horizontu dostali k té druhový skladbě, která tady byla před tím. To je opravdu cíl, kterýho kdybychom chtěli dosáhnout, tak by nám to trvalo minimálně desítky, možná i víc let. Bylo by to ve vyšších rádech"* (hon). To znamená, že i přes poměrně důkladné informace, které mají vědci o tom, jakým způsobem se jednotlivé druhy chovají v určitém prostředí, jedná se vždy a pouze o nějaký model, který se následně aplikuje do praxe s tím, že se všechno odehrává ve velmi dlouhých časových horizontech, kterými často ta samá strana argumentuje proti přirozené obnově lesa, přičemž hlavním důvodem není čas, ale

skutečnost, že existují definice pro určitý genotyp druhu stromu, který v daných podmínkách v ideálním případě má být: *"Samozřejmě, tam dochází k určitý obnově těchto porostů. Obnovu tam sledujeme na řadě výzkumných ploch - v těchto rozpadlých porostech. Jaký jsou tam počty jedinců toho smrku, jak to odrůstá. Ale vidíme, že na mnoha lokalitách i v tom osmém vegetačním stupni ten osmičkový smrk není původní, protože má abnormální přírůsty, pak tam dochází k jeho poškozování mokřím sněhem, námrazou, ale je potřeba si uvědomit, že ta změna genetiky těch populací - z literatury se uvádí, že až za tři generace, že by tam až za celý ty tři generace smrku zas byly další. Dochází tam k postupným změnám a adaptacím na místní podmínky. Takže když tam budou přetrvávat tyhle nepůvodní populace, tak bude pořád docházet k disturbancím"* (sta). Z toho vyplývá, že původní populace mají větší šanci v odolávání disturbancím, přičemž pokud stávající generace vykazuje známky toho, že disturbancím nedokáže vzdorovat, je označena za nepůvodní. Pokud se však podíváme na druhy, které jsou označeny jako invazní, jež bez problémů osídlují větší plochy, kde se před tím prokazatelně nevyskytovaly, je jejich odolávání disturbancím v příkrém rozporu s původností, kterou je argumentováno v lesnickém přístupu: *"Například jako úplně extrém bych třeba řekl akátové háje. To je strom dovezený z Ameriky, který tady vůbec nemá co dělat. A v takových lesích, které jsou kolem Brna, jsou místy hojné. Jsou to i desítky hektarů"* (moj). To, co je jasné u druhu rostliny, už se odlišuje v jejím genotypu. Pátrání po přirozenosti vede tedy výzkumníky do těch nejnějnějších vrstev organismu, ačkoli to mnoho nepřináší k řešení situace, neboť pokud hovoříme o adaptaci, tak ta se podle přírodovědecky orientované části nemůže odehrávat bez přispění disturbancí. Pokud budeme považovat vliv člověka na určité prostředí za antropogenní disturbance, které se rostlinné druhy musely také nějakým způsobem přizpůsobit (pokud rovnou nezanikly), zdá se z hlediska tohoto přístupu logické, že pokud se chceme co nejvíce přiblížit přirozené skladbě dřevin, musí se tak jedinci adaptovat zase jen pomocí disturbancí: *"No, samozřejmě, ano. Ta kůrovcová kalamita je podle mého startérem přirozených horských lesů. Ale bezzásahovost musí pokračovat i nadále, aby ty horský, především smrkový lesy byly ovlivňovaný katastrofama už od mládež"* (lib).

Zajímavé jsou úvahy, které za nepřirozené označují disturbance, jejichž původcem je příroda (vichřice, kůrovcová gradace) zejména z hlediska rozsahu. Pokud je kůrovec zaznamenán na malé ploše, jedná se o zajímavý a přirozený úkaz: *"Když jsem byl lesník bývalého ministra životního prostředí Bandy, tak jsem je vzal do jedné části, kde to fungovalo - kde se vytvořilo kůrovcové kolo pěti stromů, ta mlazina se prosvěttila, kterou stromy za svůj přirozený život vytvořily, tak najednou měly ty stromy přirozený přírůsteky a já jsem mu tam plamenně říkal, jak to je úplně úžasný, že by to měl každý vidět a on si myslel, že jsem debil."*

To je právě to přirozený drama. To je přirozený vznik a zánik" (ant). Když se to samé stane ve větším měřítku, plošně odumře stromové patro, les tak pro některé respondenty ztrácí svoje důležité funkce, celý tento proces nabývá rozměrů katastrofy a stává se nepřirozeným: "To měřítko je takový, že to člověku nepřipadá přirozený. Proto, když jdete po lese a vidíte každý dvacátý, třicátý strom suchý, tak řeknete - jsou to lajdáci, měli by to už porazit nebo odstranit, ale berete to, že to je ta příroda. Zatímco příroda - ten kůrovec je taky příroda - my jsme mu ale umožnili podmínky, že nám z toho udělal něco, co já považuji za nelidský" (jan). Tento přístup se jeví antropocentricky orientovaný, neboť to, co se nám (způsobeno přírodními vlivy) zdá jako nelidské, je zároveň nepřirozené, neboť esenciální zdroj přirozenosti ustavujeme od člověka a jeho světa. Představit si v rámci tohoto pohledu vichřici a kůrovcovou "kalamitu" jako startéry přirozené obnovy horských smrčín, které jsou součástí jejich životního cyklu, je přirozeně velmi obtížné: "Já si myslím, že to je nepřirozený. Samozřejmě, že můžeme říkat, že to tak někdy bylo, že ty velké kalamity za Klostermanna byli podobné a ta Šumava byla asi podobně zničená, ale nebyla zničená rozhodnutím člověka. Byla zničená přírodou a člověk vynaložil obrovské síly, až dokonce změnil sociologickou tvář té Šumavy, poněvadž všichni nechali polí a šli dělat ten les, aby se ten les rychle zachránil a také za dvacet let ten les vypadal jinak, než vypadá ten náš po dvaceti letech hospodaření" (jan).

Na jedné straně neustále narážím na to, že člověk kůrovci "umožnil", aby se takto rozšířil právě tím, že na místě kalamit dosázel rychle rostoucí smrkové monokulturální lesy, které jsou plošně náchylnější na kůrovcový žír, na druhou stranu je nezasahování považováno v některých případech téměř za "zločin", jindy za nezodpovědnost a selhání člověka: *"To považuju za prohru člověka a nechce se mi jaksi hledat argumenty proto, že to je snad k něčemu dobrý. (pozn. Je to prohra) vůči sobě samýmu. Přeci jsme se padesát let těšili na to, až ty lesy, na který jsme koukali a který nám ti vojáci tak dalece nezničili, tím, že tam těch padesát let byli, dostali jsme je zpátky a za dvacet let jsme z nich udělali tohle. Dvacet tisíc hektarů zničeného lesa na Šumavě. Ted' můžeme teprve vést diskuzi, že to má nějaký účely, když budeme říkat, že se má nějaká část nechat divočině, tak o ní bude platit to, co já říkám, že se mi nelíbí. To se nedá nic dělat" (jan). Příroda je tady opět brána jako ničivý činitel, jehož následky nese na bedrech člověk, kterého ohrožuje, případně jako nevyzpytatelný a proto nebezpečný prvek, jehož působení musíme regulovat. Z tohoto pohledu povstává potřeba kontrolovat a řídit přírodu, přičemž dotazovaný nabídl v této souvislosti zajímavé srovnání mezi venkovem a městem: *"Pozoruju rozdíl mezi venkovem a městem. Lidi z města, jak jsou od přírody mnohem víc odtržení, tak ji mnohem víc potřebují a jsou to lidi, kteří v ní**

nehospodaří. Kdežto na venkově jsou v podstatě živi z toho, že ji nějakým způsobem řídí. A ten pocit, že já to řídím a připustím si, že tady najednou něco funguje mimo to, že bych to řídil, pro ně může být mnohem větší problém" (jar). V rámci přirozené obnovy lesa se jedná o představy, které popírají, že tam vůbec něco roste, případně argumentují tím, že nové organismy nepřezijí, případně že jsou nepřirozené či špatné: "Ano, oni tvrdí, že tam nic není. Že to chcípne. S tím jsem se setkal mnohokrát. Že tam vyroste něco špatnýho. Něco, co tam vyrůst nemá" (jak) nebo "Oni mluví o buření, že to zaroste buřením. To jsou prostě lidi, kteří tohleto nikdy nezažili. Předtím nebyla takováhle velká kalamita, vznikla Kyrillem. Oni, když byly ty menší kalamity, tak to vždycky někde vyholili a co udělali - když máte holinu, tak ten vítr fouká a opře se do těch stromů zespoda a povalí to všechno. Čili oni těmi holinami způsobili, že si zadělali na tu velkou kalamitu. Ale ty lidi mají prostě klapky na očích. Oni jsou vychovaní v něčem, celý život v něčem žili, ale to myslím, že není jenom u lesníků, jsou lidi, kteří mají jakousi utkvělou představu a odmalička jsou tak vychovávaní, takže si nedovedou představit, že to může být i jinak. (...) Protože když to nasázíme my, tak tam ty stromy budou stejně staré. A pak zase šup - průser - kůrovec, sežere to zase všechno"(pav). Nemyslím si, že by se zde jednalo jen o to, jestli někdo žije ve městě nebo na venkově, spíše jde o to, jestli s přírodou hospodaří či nikoli - podle toho ji také vnímá. Rozpor mezi tím, že přírodní síly, na které člověk nedokáže mít vliv, jsou považovány za negativní a ty, na které vliv má naopak za pozitivní, případně neutrální, se dobře ilustruje na srovnání lesnictví a myslivosti: "Tam je podle mě obrovský vnitřní rozpor. Ale ten se netýká jenom lesníků, ale i myslivců. Oni na jednu stranu nedokážou, vlastně nechtějí mít v lese mrtvé stromy. Nechtějí, aby je napadl nebo sežral kůrovec, chtějí je zachránit. Nicméně pak jdou, ty stromy porazí a prodají. Stejně tak myslivec, stará se o zvěř, chodí krmit, je zoufalý z toho, když třeba auto srazí srnčí zvěř. Nadávají na motoristy. Nadávají na turisty, že ruší zvěř. Úplně do extrému jsou vyhnány ty případy, kdy najdou srnčátko nebo malý selátko. Vypiplají ho a pak zastřelí. Nebo ho pustí a pak někde zastřelí. Chodí do lesa a střílí. To je takový vnitřní rozpor. Na jednu stranu se považují za ochránce a nelze jim upřít, že to dělají z lásky ke zvěři, která tam je. Ale dokonce nemají rádi dravá zvířata, protože žerou ty jiný a mají obrovskou potřebu tohle všechno řídit. Oni jsou tam ti, kteří říkají - ten je dobrý, ten je špatný. Ten žere koroptve, toho já zastřelím a pak nakonec na honu postřílejí ty koroptve. Bažanty taky. A to je takový strašný rozpor, který u těchto dvou skupin (lesníků, myslivců) pozoruju, že to je podle mě na nějaký psychologický výzkum" (jar). Pokud člověk nějakým způsobem v přírodě hospodaří, musí rozhodovat o tom, jak s ní naloží a nést následky svých činů v podobě zpětných rázů přírody. V rámci produktivity musí zabíjet zvěř, případně kácet dřevo - nemůže nemít vztah k jednotlivcům,

když s nimi pracuje, ale zároveň musí mít určitý vztah k přírodě jako celku. Tento vnitřní konflikt pěkně popsal jeden přemýšlivý respondent: *"Ne, myslím si, že jsem úplně mimo. Protože i kdyby se člověk cítil být v té skupině environmentální, snažíte se chápat, vnímat, nějakým způsobem se podle toho jakoby chovat, ale stejně to, že se do toho snažíte vnášet lidský prvek, tak vás to pořád stlačuje k těm až ortodoxním lesníkům. To tak musí prostě být. Vy si řeknete - ano, tamhle jdu zasadit jedli a buk, protože takhle by to asi bylo podle té přírody a teď zjistíte, že tam zasadíte buk a jedli, no a teď tam kolem běží zajíc, kousne do ní a vy si řeknete - no ten mrzák! Brání mi v tom environmentálním narovnávání. A třeba už přemýšlíte o tom, jestli nevzít flintu a nezastřelit ho, nebo štětec a natřít tu jedličku proti tomu zajíci, ale už to obnáší to, že tam musí jít člověk, jede tam s autem a už to řetězí další proud činností, který vás od toho environmentálního oddalují. Už jste někde, kde je hrozně těžký najít si ten zdravý přístup v tom mít environmentální přístup. Já to teď vykládám podle sebe, jak to vnímám já, ale vím, že já když se snažím takhle chovat, tak v tom mám úděsný maglajz a to držení si té cesty je pro mě hrozně těžký. Ale teď nechci být jako nějaký sektář, ale když se oddáte tomu - tady to území je bezzásahový, nezajímá mě - tak najednou cítíte i uvolnění. Tam se může stát cokoli, jenom jde o to oprostít se od nějakých mantinelů. A pak najednou zjistíte, když to můžete sledovat pět, deset, patnáct, neřkuli padesát let, mít možnost porovnání toho území, který je ponechaný samovolnému vývoji, tak zjistíte, že tam vlastně funguje úplně všechno stejně jako jinde, kde se o to člověk stará, akorát v jiných formách a v hrozně dlouhým čase" (lib). Bezzásahovost je zde vlastně vykreslena jako úleva od povinnosti hospodařit na člověku svěřeném území, neboť hospodaření je v našich podmínkách tradiční podoba vztahu s přírodou. Myslím, že následující výrok má výpovědní hodnotu sám o sobě: *"Toho lesníka jaksi ten proces, který toho biologa láká, zas tak moc nezajímá. On chce, aby tam byli ty zvířátka, ať už je to tetřev, rys, nebo jelen, kterýho si můžeš zastřelit, aby to bylo plný toho života. To chce ten lesník a to chce ochraňovat" (jir).**

Tento rozpor se promítá zpátky do otázky přirozenosti, protože na straně "přírodovědeckého" přístupu, tudíž toho, který s přírodou přímo nehospodaří za účelem produkce, je přirozené to, co příroda dělá a jaká je, bez ohledu na ničivost disturbancí nebo vzhled krajiny po nich. Přirozený stav je takový, ve kterém necháváme přírodu, aby se samovolně vyvíjela, snažíme se minimalizovat zásahy a vlivy člověka - vyústěním tohoto principu je bezzásahovost, která směřuje do stavu, kdy můžeme přírodu nazvat divočinou: *"Ten říká - my chceme zelenou Šumavu, já říkám - ale to nikdo nedefinuje. Nakonec člověk zjistí to, že to je to sázet. To je furt to sázení, potom už ale nemluvíme o národním parku. Máme nějakou přidanou hodnotu, kterou se sem snažíme dostat" (loj).* Proto není z tohoto

pohledu problém ponechávat již jednou člověkem přeměněné prostory přírodě, přičemž obavy z toho, že přirozená obnova se neobnoví do přirozeného stavu (například podle vegetačních stupňů přirozená skladba dřevin): *"Já si to myslím, protože (a není to tak dlouhá doba) jsem to zažil na vlastní uši i oči, kdy tady v té jižní části Šumavy (vidíte to tady) ten buk - on tady má velmi dobré podmínky pro růst. A tam, kde on přirozeně patří, tak se jen tak nenechá odsadit vystrnadit. Tady konkrétně vedle nás je kopec Smrčina, který už by se dneska mohl přejmenovat na Bučinu, protože tam převládá už vyloženě buková monokultura. My už z toho dneska skoro začínáme mít strach. Za Vojenských lesů, před vyhlášením národního parku se ten buk cíleně vyřezával a hubil, protože to nebyla vhodná hospodářská dřevina. A my jsme potřebovali ten smrk, abysme měli produkci z lesa. Dávali jsme tomu buku hodně zabrat. Teď jsme mu nechali pár let volnost, když se chrání každý stromek, i v těch druhých zónách, dělají se těžby, probírky, kde se uvolňuje buk a najednou ten buk tady vystartuje. Takže jsem chtěl říct to, že i když necháme (myslím si to, je to můj názor, někde třeba se to nestane) v těch nižších polohách, kde ten buk neříkám převládal, ale že byl v nějakém poměru podobným se smrkem, tak on se tam vrátí zase sám. Ale to je můj kacířský názor proti lesnickému, kde tvrdí, že mu tam musí pomáhat"* (Iud).

U "lesnické" frakce je přirozené to, co směřuje nebo vychází z přirozeného stavu, přičemž se předpokládá, že pokud k tomuto stavu nesměruje příroda sama od sebe, člověk jí bude podporovat svými zásahy. Přirozené zde buď koresponduje s původním (představa panenské přírody v původním stavu - neovlivněné člověkem): *"v podmínkách české (upozorňuju české!) strany Šumavy ten proces, podle mého názoru, není přirozený. Protože ten ekosystém není přirozený. V podmínkách bavorského parku je to úplně jiný"* (Jir), anebo s tím, co je nejvíce příbuzné "lesnickému ideálu přirozenosti". Tak jsem nazvala skutečnost, že zástupci lesnické frakce při svém vnímání přírody a lesa tendují k prosazování určitého stavu, který je vykonstruovaný na základě doložených zpráv, jaký les byl v určité době a představ o tom, jaký by měl být, zejména z hlediska své funkce (ať už mám na mysli les hospodářský nebo přísně chráněný). Tento ideální stav si představuji asi tak, že se bude jednat o zelený les se stromovým patrem, aby byly zachovány všechny funkce lesa, v určitých vegetačních stupních budou stromy, které se tam vyskytovaly před tím, než je začal ve větší míře ovlivňovat člověk: *"správa se chce asi vrátit před dobu, kdy byla Šumava vykáčená na sklo. Proto se tam vysazuje listnatý strom, protože je tam dneska nepřirozený množství smrkového lesa. Na to má své odborné postupy"* (Tom), jedinci i celý ekosystém budou mít co nejpůvodnější genotyp a budou odolnější vůči disturbancím. Dalším znakem tohoto stavu bude možnost v lese těžít dřevo probírkovým způsobem hospodaření, přičemž bude les

schopný se obnovovat sám přirozeným zmlazením, čímž tak se minimalizují zásahy člověka, třeba v podobě holin: *"Když budeme užívat zdroje, který nám poskytuje příroda a budeme je využívat trvale udržitelně - to znamená, že budu hospodařit v lese tak, že ho nebudu drancovat a budu ho udržovat, aby zůstal lesem - to můžu dělat a zároveň můžu odtamtud pravidelně čerpat nějaký objem dřeva tak, abych ten les nezničil. To jsou věci, který jsou vyzkoušený"* (hon). Procesy jsou řízené, ať už jde o obnovu lesa nebo přeměnu skladby dřevin tak, aby les odpovídal ideálnímu stavu: *"U toho lesníka je vždycky ten lesní ekosystém jako celek. Se zvířaty, ptáky, houbami - to je prostě ten les. Rozhodně tam nejsou (jak je nám podsouváno - alespoň tady u nás) nějaký ekonomický důvody. Že les je zdrojem suroviny. To tady rozhodně není, to úplně odmítám a hrozně se kvůli tomu čertím. To tady vůbec, v žádném případě, z pozice těch lesníků není. Oni chtějí to lesní prostředí zachovalý, (...) aby bylo tak jakoby plné života, abych tak řekl. Aby bylo plné života. (...) Ten zdroj toho života, ať už se dívám na ty peníze nebo to klima, nenechám sežrat kůrovcem - to je pohled lesníka"* (jir). Znamená to, že jakmile se stav lesa odchýlí od ideálního stavu, jaký očekáváme a který je žádoucí, je potřeba zasahovat tak, abychom se k němu zase přiblížili, případně se více neodchylovali: *"To je pohled lesníka - chce to udržovat v nějakém stavu. Nechce tu změnu. A to si myslím, že je docela dobrá ochrana přírody"* (jir). Uvnitř lesnické obce dochází přesto stále ke střetům mezi tradičním způsobem lesního hospodaření a novým, nastupujícím environmentálním, resp. udržitelným hospodařením, což je hezky vysvětleno zde: *"Bohužel je to lesnictví, tím, jak se les vyvíjí relativně pomalu a ty metody, pohled na ten les byl dlouho stejný - koukalo se na něj jenom hospodářsky a jen s cílem maximálně z něj vytřískat. Tam potom dochází k těm negativním konsekvencím. Máme monokultury, ty nám napadají škůdci, jsou jednoduše rozvratitelný větrem... Ten les, který je využíváný přírodě blízkým způsobem, je jednoduše odolnější vůči hmyzu a dalším škůdcům, proti větru. Ty lesníci jsou ale ve většině případů odkojení tím, že les je v podstatě pole. Les je nějaká kultura, která se vykácí na nějaký ploše, která je optimální z nějakého pohledu, většinou produkčního nebo produkčně-ekonomického. Vysází se tam, pak se tam něco dělá a pak se to za sto let vykácí. A takhle oni na to koukají. A cokoli se z toho lesa neodvezlo, neprodalo, tak to bylo špatně, to byla ztráta. Oni si to neuvědomují a na cokoli, co souvisí s nějakým mrháním, v tomto smyslu, že někde leží nějaký strom. (...) Myslím si taky, že to je tím, že jim to furt někdo říká. Jakože - necháš sežrat les kůrovcem, jsi lempl. Nevyhledáváš kůrovcový stromy, jsi lempl. Jak jsem říkal - my i v těch zásahových lesích necháváme třeba soušky, všude nekácíme, neodvážíme slabý stromy, necháváme to tam shnit, když odumře malý strom, tak ho tam necháme, netěžíme ho. V hospodářským lese se tohle všechno děje, proto když půjdete v hospodářským lese, tak to bude*

uklizený les, který je vymetený, nejsou tam větve. Kdežto u nás, když půjdete lesem v zásahových oblastech, tak je tam spousta těchto starých stromů, tenkých, větvích, které tam zůstávají" (hon). Pesimistická představa o tom, jakým způsobem uvažují zástupci lesnické frakce je taková, že na rozdíl od předchozího dotazovaného si tento respondent nemyslí, že by mohla nastat nějaká změna: *"Ten, kdo pěstuje dřevo, asi ten národní park nepotřebuje. Tam je potom takový to paradigma a schizofrenie, že lesník nemůže podporovat národní park i kdyby chtěl, protože to, co se naučil, bylo vždycky starat se o ten les. Dělat zahradníka. Tam to musí být prostě jenom osvícení lidi, který dokázali tohle překonat, ale dneska ani nemáme kde se to naučit, ta generace (...) Byli vynikající lidi, kteří to dokázali posunout zase někam dál, rekrutovali se třeba z lesníků, protože to vystudovali, měli to rádi. Překonali to, museli se oprostít, dali tomu zase nějaký duchovní rozměr. Já můžu být výborný, budu vědět produkci dřeva, co všechno s tím, ale pokud tam nedám další nadstavbový části, tak když budu soudný, v NP pro mě není místo, protože tam nebudu nahrazovat pralesovitý formace nebo přirozený les, který podléhá vlastním pravidlům. Já pořád budu ten, kdo bude chtít pěstovat, přeměňovat - takže já s tím musím mít vnitřní problém"* (loj). Na závěr poslední tečka za ideálem lesa z lesnického pohledu: *"Ideální les, když je to les vitální, je úměrně samozřejmě těm rostlým a vývojovým fázím toho malého vývojového cyklu lesa. Skutečně se k tomu musí směřovat v postupných krocích"* (sta).

3.1.3. Člověk a rozpadající se les

V této kapitole se budu věnovat lesu, který je po vichřici a kůrovcové gradaci ve fázi rozpadu. Zajímalo mě, jakým způsobem jej lidé vnímají, zejména z estetického hlediska (**Estetika kůrovcových kalamit**). Další podkapitola se zaměří na to, co se děje, když člověk vidí rozpadající se les poprvé a také jaký je rozdíl v tom, pozorovat jej z dálky a zblízka (**Na první pohled, z dálky a zblízka**). Poslední část bude pojednávat o reflexi smrti na případu umírajících stromů v rozpadajícím se lese (**Vyhoštěná smrt**).

3.1.3.1. Estetika kůrovcových kalamit

V předchozích kapitolách se ukazovalo, jaká podoba lesa je vnímána veskrze pozitivně. Pokud les obsahuje spodní (mechová, bylinná, případně keřová) patra a stromovou část (která se ve vnímání člověkem ukazuje jako hlavní znak "lesnatosti"), jedince různého věku (neoblíbenost zejména hospodářských monokultur), generuje charakteristické lesní "klíma" (souvztažnost vonných látek, vlhka, zastínění a dalších činitelů), žijí v něm živočichové, rostou houby, je alespoň omezeným způsobem průchozí. Shrnutο pod

představou povětšinou zeleného, zapojeného, diverzifikovaného lesa, který si uchovává všechny funkce, jaké od takového systému očekáváme - takže se může jednat i o převážně monokulturní (s menšinovým zastoupení ostatních dřevin) horské smrkové lesy vyššího vegetačního stupně na Šumavě, spadající pod ochranu přírody. Pokud nastane v takovém lese disturbance v podobě vichřice a kůrovcové gradace, lesy plošně změní svůj vzhled, přičemž než dojde k návratu do původního stavu před disturbancí, člověk už je rozhodně nevnímá tak jednoznačně pozitivně.

Jako první uvedu případ, kdy respondent odmítá rozpadající se les vůbec uznat za les: *"Já takový pocit nemám, ale znovu se musím vrátit k tomu, že pro mě tohle (pozn. dotazovaný ukazuje velkoplošnou fotku rozpadajícího se lesa) les není. Kolem vedou povolený cyklostezky, takže to vidíte. Já, když jedu po cyklostezce a můžu se jít projít do tohoto lesa - tak tohle není les"* (tom). Na můj dotaz, jestli by se tam šel projít, odpovídá: *"Proboha, co byste tu dělala?! Jednak tam nesmíte, protože vám spadne na hlavu souše a jednak - přece tady v tom nemám dobrý pocit z toho. Tady ten subjektivní pocit nemám. V tomhle nemám dobrý pocit"* (tom). Vyplývá z toho, že od návštěvy lesa primárně očekáváme "dobrý pocit", přičemž pokud se tento nedostavuje, začínáme v konfrontaci s našimi představami znovu pochybovat o tom, zda-li se jedná o les. Pídila jsem se po tom, jestli se dá popsat, co za "jiný" pocit než je ten dobrý, který se nedostavuje, má respondent na mysli: *"Smutek. Tady nežijí ptáci. Všichni ptáci se odstěhovali. Jestliže kulíšek žije v korunách, dutinách stromů, tak bude kulíšek čekat osmdesát let, než nějaký strom vyroste, aby tam mohl žít. Odtud se všichni ptáci odstěhovali. Já si myslím, že i většina zvěře. Zadržuje tohle území nějakou vodu? Vůbec. To prostě není les. To přestalo plnit funkci lesa. Musíte v té práci rozlišit jaksi to, co oni nazývají novým pralesem, jak to je krásný a to, co je skutečnost. Skutečnost je uschlý, hospodářský, smrkový les. To je ten problém, o kterém mluvíme. Já nejsem proti divočině, tak kde je historicky divočina, ať tam zůstane. Slatě, jezera... Ale tohle byli hospodářský lesy, který jsme nechali uschnout. Přece se nikdo při průchodu tímhle nemůže cítit dobře. Jestli říkají, že se tady cítí dobře, tak jsou to devianti"* (tom). Z tohoto výroku vyplývá, že respondent od přírody očekává, že bude krásná, respektive, že naplní jeho představu, která zahrnuje fakt, že příroda je vždy krásná a jakmile není, je to důvod pro to pochybovat, jestli se jedná o přírodu: *"Je to prosazení toho ekologického názoru, že i když je to hnusný, tak je to příroda a je to v pořádku. Ale já říkám ne!"* (tom). Příroda je tedy v tomto případě totožná s kategorií krásy - což znamená zakoušení libých, pozitivních, dobrých pocitů a vylučuje nelibost, smutek, ošklivost, strach a další nepříjemné vjemy: *"Chci, aby tam zpívali ptáci, aby tam byly zelený lesy, aby tam byla příroda"* (tom).

Rozpadající se les je fáze, kterou v našich podmínkách nejsme zvyklí vídat, neboť v rámci hospodářského využívání lesa dochází k odstraňování stromů v jejich dospělém věku. Můžeme říct, že odumírá stromové patro, které mění charakter lesa a to vzbuzuje v lidech nepříjemné pocity spojené s pozorováním smrti²² a navozuje pocity neštěstí a smutku: "*Můžu říct, že když jsem to viděl zejména kolem toho roku 2005 - 2007, odumíraly v podstatě stovky a tisíce hektarů lesa, tak to bylo docela depresivní. Než si na to člověk zvykl*" (sta). Případ, kdy si na to člověk nezvykl, vypadá asi takto: "*Kdy jste byla naposled na pramenech Vltavy? A už jste je viděla mrtvý? Prameny Vltavy jsou dneska mrtvý, úplně mrtvý. Tam není jediný živý strom. Tam jsou čtyři sta let starý stromy, smrky, který prostě... Když dovedu lidi na prameny Vltavy, tak brečí*" (tom). Podíváme-li se na to tak, že pozorujeme zánik lesa, který máme obecně rádi, prožíváme tuto situaci emotivně v negativních kategoriích. Toto byl případ, kdy je respondent jasně vyhraněný a uvažuje ve standardních rámci, přičemž nepřipouští změnu vnímání a jakákoli odchylka rovná se deviaci. Takový postoj popisuje jiný respondent, přičemž je názoru, že změna vnímání závisí na vzdělanosti nebo odborných znalostech člověka. Intuitivní chápání je možné v menším měřítku: "*No, já myslím, že jsme to tak nějak řekli, že vnímání estetiky lesa je podle mě strašně rozdělený podle toho, jak jsou ti lidi vzdělaný, co dělají oni sami a jak jsou v tom orientovaní odborně. Myslím si, že na tom strašně záleží. (...) Je málo lidí, kteří to pochopí intuitivně. Je málo lidí, při způsobu výchovy, který tady děláme, tak málo lidí pochopí intuitivně, že to, co tam vidí, není nějaký neštěstí a nedopatření. Jsou takoví, ale je jich podle mě naprostá menšina. A když, tak tam musí opakovaně a musí to vstřebat. Musí to vybočení z navyklého rámce, jak se na svět koukají, musí ho vstřebat, aby si s tím nějak poradili*" (jak). Stejného názoru je i další z respondentů: "*Ty lidi, když s nima takhle mluvím, když se pohybuju zejména na tý Modravě, tak jsou z toho zděšený, protože v tom vidí konec lesa. Odumře, nesází se, nějaký zmlazení - může to být jeřáb, je poškozován spárkatou zvěří, nebo vysokou, tak to vidí jakože to je špatný, protože byli zvyklý, že tam dlouhá léta jezdili. Ten les vzrostlý, zelený a najednou vidí nějaký popadaný porosty, rozsáhlý holiny, takže člověk to dovede pochopit, snaží se jim to vysvětlit, ale spousta těch lidí nemá nějaký ty znalosti biologický, ekologický, pak to dost dobře nedovede pochopit*" (sta), přičemž zmiňuje fakt, že lidem vadí navíc to, že vidí, jak se nezasahuje - nelikvidují se následky přírodních procesů, které jsou vnímány jako ničivé a jejichž výsledkem je škoda na lese.

²² Smrt v souvislosti s rozpadajícím se lesem budu více rozebírat v poslední podkapitole **Vyhoštění smrti**.

Vzdělanost a odborné hledisko se zakládá na pochopení, že to, co vidíme, není ve skutečnosti žádná katastrofa, ale přirozená součást vývoje smrkových horských lesů: *"S pravděpodobností ke sto procentům to tak vždycky bylo. Je to známý například ze Skandinávie nebo třeba z rumunských Karpat, že se tam ty smrkový horský lesy tímto velkým cyklem, kataklyzmatem, obnovují. Samozřejmě to, že se v lesích na Šumavě dvě stě let nebo intenzivně sto padesát let hospodařilo způsobem, že se to všechno hnalo ke stoletý smrkový monokultuře - tak to kůrovcovou gradaci vygraduje ještě víc. Protože je tam v jednu chvíli k dispozici, řekl bych, pro toho kůrovce větší množství žrádla, než bylo obvyklý v 'předčlověčích' dobách. Kdy se to zřejmě (možná) obnovovalo po nějakých menších kouskách (i když ty nejmenší kousky stejně měly stovky hektarů), protože kůrovec žere stromy až v určitém věku. Potřebuje jistou tloušťku lýka, takže do stromů mladších čtyřiceti let v podstatě nejde. Teprve, když strom už vypadá jako strom (když to řekneme lidsky), tak je schopný ho efektivně napadnout. Mladý stromy nenapadá. Proto nemůže nikdy vzniknout situace, jak to někdy lesníci bizarně popisují, že sežere ty stromy všechny. To prostě nejde, jinak by je za těch deset milionů let už dávno všechny sežral. To by tady žádný smrky nebyli. To je prostě vzájemná adaptace"* (jak). Aby bylo možné podívat se na věc i jinak, než ji odmítnout, vyžaduje určité znalosti, ale jak vidíme, pokud jsou rozpory už v základu, tj. v odborné sféře, je takové rozhodování těžké. Přesto se zdá, že se můžeme přenést přes tyto počáteční obtíže zase pomocí poznání, počínaje prostou zvědavostí, konče očekáváním potvrzení či vyvrácení vstupních předpokladů: *"Samozřejmě, my to sledujeme, protože taky chceme vědět, kam to bude směřovat. Jestli ty predikce, o který se snažíme budou naplněny nebo nebudou"* (sta), ovšem neznamená to vždy, že by člověk, který to tak má postavené, mohl říct, že se mu obraz rozpadajícího se lesa líbí. Není to tak dokonce ani v případě, že je dotyčný zastáncem konceptu divočiny a je na leccos připraven: *"Záleží na celkovém kontextu toho místa. Obraz toho místa se skládá (pozn. pomlka) - je na různých místech jiný. A na řadě (pozn. pomlka) - na většině míst, můžu říct, že se mi to líbí. Jsou místa, kde se mi to tolik nelíbí"* (jar).

Podle některých právě v tomto překonávání vlastních hranic vnímání spočívá přínos tohoto typu lesa, protože pokud se člověk nezalekne (zejména) prvního zpětného rázu²³, kdy se střetnou naše představy o lese se skutečností, může projít určitou transformací vnímání a přiblížit se tak mnohem více ke skutečné přírodě, která má (z našeho pohledu) jak své světlé, tak temnější stránky: *"Myslím, že to ty lidi hrozně rozvine. Právě proto, že vystoupí z těch navyklých paradigmat"* (jak). Takovým způsobem dokáže uvažovat například respondent,

²³ Čím je pozoruhodná první zkušenost s rozpadajícím se lesem popíšu v následující podkapitole **Na první pohled, z dálky a zblízka**.

který sice pracuje s lesem (udržitelně v něm hospodaří), bezzásahové zóny jsou pro něho ekologickým luxusem, přesto má rád rozpadající se les a s nadšením do něho chodí: "*Jo, chodím tam rád. Chodím tam rád, protože rozpadající se les, ten rozpad samotný (jak je k vidění teď na Šumavě), je velice krátkodobá záležitost. Myslím si, že (pokud se nebudou rozšiřovat ty bezzásahový území) k tomu dochází jenom teď v nějakým období, je to otázka několika let, kdy ty stromy napadne kůrovec a oni potom popadají. Je to třeba deset let od toho nalítnutí. Uvědomuju si, že to je docela jedinečná věc, když znám místa, kde jsem stál u stromů, když jsem tam provázel lidi v rámci nějakých exkurzí, když jsme stáli u stromů, do kterých zrovna nalítnul kůrovec a byly zelený, bylo to třeba před osmi lety a dneska jsou už ty stromy spadlý. Už odumřeli kůrovcem, protože to odumřou během dvou měsíců, nebo možná ještě rychleji, ale než spadnou, tak to trvá těch pět až deset let"* (hon). Respondent se sice pohybuje uvnitř vlastního paradigmatu, jehož východiskem by zřejmě nebyla existence bezzásahových zón, dokáže však rozpadající se les nejen tolerovat, ale i (jako přemostění slouží uvědomění si unikátnosti toho, co vidí) v něm nalézat zalíbení související zejména s poznáním, které pak může zpětně aplikovat v praxi lesního hospodáře.

Podrobný popis, jak to v rozpadajícím se lese vypadá, nabídl jiný dotazovaný, přičemž, přestože je nadšeným pozorovatelem proměny lesa po rozpadu, přiznává, že to je velmi děsivý pohled, pokud jsme od začátku přítom: "*Ono to jakoby vypadá děsivě. V prvních dvou letech. To je opravdu děsivý pro každého. Myslím si, že i já jsem to nesl docela těžce. Nedivím se, proč ti místní lidé i kolegové - i kolegové, který tady se mnou sloužili, v době toho zeleného lesa, tak odešli, skončili u týhle práce a pak se sem vrátili, tak z toho byli úplně konsternovaný, opravdu. Když ten brouk napadne les, nebo ty smrky, tak ještě ten rok potom napadení se z toho začne sypat jehličí, zrezaví to, pak z toho začne opadávat kůra, na zemi pod těmi stromy nic není, protože tam jsou hromady jehličí, pak tam začne být kůra a stojí tam prostě ježatý, opadaný smrky, který prostě v souvislý ploše a pod tím lesem opravdu v některých těch vyšších polohách pod těmi stromy nic neroste. Nic tam není. A to vypadá dost špatně"* (lud). Postapokalyptické výjevy podobného typu můžeme v našich podmínkách spatřit snad jen v lese po požáru, neboť i když je pohled na velkou holinu pro většinu lidí nepříjemný, přeci jen jsou pařezy hladce seříznuté, kolem se line vůně pryskyřic, kmeny jsou úhledně složené do hranic, větve snesené na hromady - les nese známky péče a práce člověka, nikoli "řádění" živlů a škůdců: "*Ten problém je estetický, ale pro mě není emoční. Já když přijdu do lesa, který postihla vichřice, tak lituju toho lesa, vadí mi to stejně tak, jako když ho postihl kůrovec, ale říkám si - tohle je příroda, s tím se prostě musíme vyrovnat. Vichřici neumíme zabránit, tak teď uděláme všechna opatření, aby to mělo co nejmenší vliv na ten*

další vývoj, což je ten problém, který se na Šumavě neudělal po roce 2007, po Kyrillu a smírím se s tím tak, že emočně nebudu zasažený, nic" (jan). Respondent sice tvrdí, že není emočně zasažen a se situací je smířen, což vzápětí popře svým dalším výrokiem: *"Působí to na mě velmi negativně, což se snažím říct všemi možnými slovy, který umím. Působí to na mě jako zklamání člověka člověkem. To jsme si přece udělali sami. (...) Že si (pozn. člověk) vymyslel ideologii, která vede k tomu, že se ten les zničil"* (jan). Dostávám se k tomu, co už jsem zmínila a to, že se jaksi "nesluší" mluvit v negativních kategoriích o přírodě, kterou bychom z našeho přesvědčení chtěli vnímat jen pozitivně, případně s ohledem na politickou korektnost není dobré říkat špatné věci o přírodě nahlas - místo živlů řadí v lese lidská nezodpovědnost a škůdci měnící podobu lesa ve jménu divočiny.

Pokud se zaměřím na to, co prožívají respondenti, kteří se do rozpadajícího lesa neustále vracejí, případně jej se zájmem pozorují, musím zdůraznit, že se jedná o specifický druh estetického prožitku, neboť obsahuje i zakoušení vjemů člověku nepříjemných - vznešena: *"Zmizelo to dominantní smrkový stromový patro, ztratila se zelená barva, teď tam je šedivá, která je lidskému pohledu nepříjemná. Stačí vylézt si na Poledník - podíváte se do Německa, tam jsou zelený lesy, cítíte příjemno. Jenom přes oči vám jde takhle do hlavy příjemná vlna. Teď se podíváte na to šedivý, mrtvý a deprese, do očí takový tlak a teď si říkáte - no a teď sem na Poledník přijde tisíc lidí denně a je to jasný. Táhle průšvih a támhle zeleno - nádhera! A teď někoho o něčem přesvědčujte. A když podlehne tomuhle prvotnímu vjemu"* (lib). Vznešeno je spojováno s fascinací: *"Byl jsem fascinován tím, jak to vypadá z druhé strany Luzného"* (loj), ale také se strachem: *"Já jsem tam nikdy příjemný (pozn. pocity) nezažil. (...) To já se přiznám, to je strach"* (lib). Rozloha, na které se rozpadající les rozprostírá a rychlost, s jakou v prvních fázích postupuje kůrovec i samotný rozpad: *"Z hlediska ty výměry, toho měřítka. Byl to samozřejmě obrovský nezvyk, protože ten postup byl vůbec nejrychlejší"* (sta), jsou procesy, na které člověk nestačí a často ani nemůže mít vliv: *"Oni tu rozjetou kůrovcovou gradaci zastavit nedokážou. Protože je rychlejší než oni. Oni jdou vždycky za tím kůrovcem, vždycky pak už jen ukácejí to, co kůrovec už sežral. A nedokážou ty nalítaný stromy všechny podchytit, takže se invaze kůrovce šíří dál. Toho kůrovce zastavují už pak opravdu jen ty přirozený procesy"* (jak). Jedná se o procesy, které náš přesahují, nemůžeme je obsáhnout a vzbuzují v nás strach - to vše souvisí s prožitkem vznešena, které v člověku probouzí ještě mocněji touhu sklonit se v úžasu, úctě a pokoře před vyšší mocí - přírodou, božstvím nebo universem.

3.1.3.2. Na první pohled, zdálky a zblízka

Jak jsem se mohla přesvědčit, potvrzuje se, že první pohled na rozpadající se les je často navždy odlišný od těch ostatních, většina respondentů si pamatuje, kdy a kde takový obraz přírody viděli a co přitom zakoušeli. Někteří také upozorňují, že je důležité, jestli vidíme les z dálky nebo zblízka, přičemž se ukazuje, že aby člověk mohl vnímat estetickou hodnotu rozpadajícího se lesa, musí se oprostit od dojmu, že les je mrtvý a vytvořit si tak "bezpečný prostor" pro svou kontemplaci, což lze jen v jeho blízkosti.

I když bývají ve většině případů respondenti předem vyzbrojeni odbornými znalostmi o tom, jak to funguje v lese, který se rozpadá, první zkušenost v terénu je stejně překvapí, protože je v našich podmínkách něčím naprosto nevídaným: *"Když jsem poprvé přijel do národního parku Bavorský les, tak jsem byl velmi na rozpacích. Jel jsem tam s tím, že to, co tam je, je prostě přírodní proces - kalamita je přírodní věc, a tak dále, je to dobře. A teď, když jsem viděl to moře uschlých stromů před sebou, tak jsem o tom teda zapochyboval. Říkal jsem si - je dobře, to co říkám? Ale v momentě, kdy jsme šli dovnitř a přišli jsme tam, tak se to úplně změnilo a najednou jsme věděli, že jo, že to je dobře. Takže tam hraje roli a vyplývá to i z těch sociologických průzkumů, který dělali v Bavorsku, že když se ti lidé dívají na les z dálky, tak hodnotí tu situaci mnohem hůř, než ti, kteří šli dovnitř"* (jar). Naopak někteří vnímají situaci velmi pragmaticky, respondent vyjádřil, že se nenechá ovlivnit negativním názorem ostatních (což by se dalo v této otázce možná označit jako estetický kánon, kdyby proběhl nějaký široký výzkum veřejného mínění a podařilo se doložit, že většina lidí vnímá rozpadající se les negativně): *"Ale co se týče kůrovce, viděl jsem to poprvé tedy před třinácti lety. Já jsem docela pragmatický člověk a ty věci beru racionálně. Jako když se někdo rozhodne, tak to potom má nějaký následky a ty následky vypadají takhle. Beru to tak, že to je nějaký stav a i vidím, jak to postupuje, že se to tam obnovuje. Rozhodně to nedělám podle toho, jak se rozhodují ostatní - když ostatní říkají, to je hrůza, že to je sežraný, tak abych nevypadal blbě, říkám to, co oni. (...) Když nějaký les nechám, patří k tomu tohle"* (hon).

Proč je tak důležité vstoupit do lesa? Poněkud metaforicky to vyjádřil jiný respondent: *"Stačí, i když půjdete po cestě krajem, tak nahlízet z toho okraje - ze břehu moře, jenom strčit hlavu pod hladinu a zkusit. (...) Ono to v tom přirovnání s tím mořem trošku je, protože vidíte hladinu šedivomodrou! A teď co? To je to samý. Teď padnete pod hladinu a najednou ticho... Život. Kdybyste měla kyslík, tak naopak byste chtěla být součástí toho a tohle je myslím podobný"* (lib). Pokud se na rozpadající les díváme z dálky, negativní přijetí se mnohonásobí, protože není vidět zelené (živoucí) zmlazení, které je ještě při zemi a které naopak můžeme vnímat, když jsme uvnitř, nebo ve velké blízkosti lesa. Z dálky nám rozpadající se les může

připadat mrtvý, avšak opak je pro některé respondenty pravdou: *"No, to už je pak, samozřejmě, fáze toho zděšení nad mrtvými stromy. To se dostaví podle mě u každého. Akorát někdo to holt nepřekousne, zůstane jen u toho. Ale když ho tam přivedete za deset let, když už ty čerstvě mrtvé stromy popadají, zlámou se a mezi tím začne růst zmlazení. Tak i ten, který by v tu chvíli, kdy to vidí na holo sežraný kůrovcem, by řekl - to je strašný. Tak pak někdy řekne - aha, ono to není tak strašný"* (jak). Dalším důležitým důvodem "proč jít dovnitř" je fakt, že z dálky člověk nemůže navázat s lesem vztah (vnímat jej všemi smysly, jak jsem se již zmínila) a rozeznat tak, že se ztrátou stromového patra neumírá celý les: *"Je to tou vzdáleností a bezprostředním kontaktem (...) Je to tak (si myslím) ve všem. Když máte možnost něco cítit nejen smysly, ale cítit i určitý energii toho prostředí, ve kterém jste, tak to na vás působí, nebo má možnost působit - než když se na to díváte z dálky"* (jar).

Otázka vzdálenosti se dá aplikovat také na situace, kdy nám sice rozpadající se les přijde zajímavý, jeho poněkud dekadentní vzezření nám nevadí, chodíme se na něj dívat, ale nedovedeme si představit, že bychom se na něco podobného dívali denně: *"Co já jsem to poprvé (pozn. pomlka). To bylo... Na větších plochách (pozn. pomlka). Když byly ty Mokrůvky. To bylo někdy 1994 - 1997 a musím se přiznat, že mě to zase nějak nedráždilo. Mě to bylo celkem jedno. Protože to bylo mimo dosah bydlení"* (jir). V tomto případě vadí rozpadající se les zblízka i z dálky, zejména kvůli tomu, že nenavozuje onen příjemný pocit: *"No, to by mi dělalo problém. Musím říct, že by mi dělalo problém, kdyby to bylo všude. Tam, kde jsou dneska smrky a sežral by je kůrovec, tak by mi to dělalo problém. (...) Lidé se nechtějí dívat na suchý les z okna. Před barákem, za barákem suchý les, to nikdo nechce mít. A já kdybych tam bydlel, jakože jsem vyrostl na Horský Kvildě, tak se musím přiznat, že člověk chodí někam na houby a je zvyklý na to lesní klima, neopakovatelné klima, mikroklima - to má jenom zelený zapojený les. A kdybych tady bydlel, jakože dneska už úplně nebydlím uvnitř národního parku, tak bych za barákem taky nechtěl mít suchý les. (...) Já, jako domorodec, který jsem v tom lese vlastně denně - my jsme tam byli denně jako děti, denně jsme si tam chodili hrát. A v lese, kde les vlastně není, kde jsou souše, tak to klima tam není. A já bych to taky nechtěl za barákem"* (jir). Les je často vnímán jako součást domova, pokud bydlíme v jeho blízkosti a tak k němu máme bližší vztah (v mnoha případech je to zároveň součástí krajiny dětství). Domov chceme mít krásný a útulný, s čímž obraz lesa, který budí zdání, že je mrtvý, úplně neladí - jedná se o nepořádek, se kterým bychom měli zatočit: *"Možná to není jenom estetika, to je prostě životní prostředí - taky nechcete mít bordel v obýváku"* (jir). Těmto tvrzením oponuje jiný respondent, který zdůrazňuje, že hlavně u místních obyvatel brání přijetí tohoto fenoménu právě to, že do lesa nechodí, ale pouze ho

pozorují z okna svého obydlí: "No, určitě je rozdíl v tom, že to je ten vizuální pohled. Když to vztáhnu konkrétně tady na ten region - oblast Stožecká a Novopecká, tak místní obyvatelé kromě těch, kteří tu dělají v lese, kterých už není moc, tak to vidí většinou zdálky. Já bych spočítal na prstech jedné ruky (možná dvou) kolik lidí navštívilo Plešné jezero a tady tu oblast po revoluci, po té době, kdy se tu otevřelo to území. Je jich hrozně málo, ale všichni na to koukají zdálky, z té Nové Pece na dohled těch deset kilometrů a většina z nich to hodnotí tím stylem, že vidí suchý les, je to tragédie a nic tam neporooste. A v tom je možná rozdíl mezi tím místním obyvatelstvem a těmi návštěvníky, kteří v dosti případech nejezdí jenom na Šumavu, ale vidí i jiná území, i v jiných částech světa. Vidí i jiné národní parky a dokážou si to trošičku srovnat v hlavě a když mají oči otevřené, tak sledují, že to v té přírodě funguje" (lud).

V jiném případě dochází k tomu, že je člověk touto fází lesa na poprvé sice fascinován, ale vnímá jej pouze ve formě "atrakce". Na podruhé už se tato zvláštnost vyčerpá, zájem a úžas se ztrácejí: "Já mám zkušenosti, že sem dostanu turisty a ti říkají - co proti tomu máš? Vždyť je to docela hezký. Po druhý říkají - no, to už jsme viděli, to je takový divný les, tam už nemusíme. Neboli je tam jenom ten moment toho překvapení, že něco je jiného než známe a docela to ty lidi zaujme. Teď nemluvím o sobě, protože se na to dívám celých těch dvacet let, ale o lidech, který sem třeba přijedou za mnou a jdeme se někam podívat, tak je to docela zajímavá, ale vím dobře, že je to zajímavá chvíle a že když tutéž pasáž zařadím do výletu organizovaném na příští rok, tak řeknou - to už jsi nemusel, to už jsi mohl najít něco lepšího. Ono to plní roli té lidské zvědavosti, že nás to zajímá, co to teda je rozpadající se les, ale když je toho moc a dlouho a hlavně pořád jde o ten celistvý dojem. (...) Na obecnou estetickou otázku odpovídám, že se tenhle les esteticky rychle vyčerpá" (jan). V případě, že člověk naplňuje roli pasivního pozorovatele je v horizontech vývoje lesa uvedená reakce pochopitelná, protože se zde jedná o prostředí, které vyžaduje participaci recipienta, který pokud nevstoupí s pozorovaným objektem do vztahu (estetická situace) nemůže se posunout za hranice "atrakce" a učinit tak posun ve vnímání (vystoupit ze zavedených schémat svého uvažování a vnímat vznešeno). V souvislosti s tím znovu upozorním na nutnost přijmout, že les není mrtvý, jinak se nevytvoří "bezpečný prostor" pro vnímání estetické kategorie vznešena, které vyžaduje překračování zaběhnutých schémat v uvažování: "Samozřejmě jsou určitý úhly pohledu, můžeme se dostat teda od těch variant, který tady za tu historii toho sledování té tzv. suché Šumavy proběhly. Někdo to může sledovat z letadla, z vrtulníku, někdo z dálky, z auta a někdo to sleduje buď z turistický stezky anebo když může a když mu to dovolí ty podmínky toho území, kdy může vstoupit a konkrétně tady v té oblasti Trojmezenské hornatiny je tu, myslím, dostatek turistický cest, kde to člověk může vidět z té trasy aniž by

porušil nějaký zákon. A když je přímo v centru toho dění a kouká otevřenýma očima, tak vidí, že ta příroda potom prostě funguje, až neskutečně rychlým způsobem se regeneruje"(Iud). Podobným způsobem (jako otázku vnímavosti a schopnosti "koukat otevřenýma očima") to vidí i další respondent, který popisuje situaci, kdy se někteří lidé "zablokují" už na začátku, v první fázi navazování kontaktu s rozpadajícím se lesem, přičemž naopak ti, kteří prvotní zpětný ráz překonají, potom dál takový problém nemají: *"Jde o to, aby člověk nestál zdálky, ale šel dovnitř - o tom už jsme mluvili. Už jen to řada lidí nedokáže překonat. Byl jsem v situacích, kdy jsme byli třeba s exkurzí lesníků a někteří z nich řekli - tak já dovnitř nepůjdu. Prostě úplná bariéra. Hrůza z toho, že by měli jít dovnitř. Už jenom ten počet lidí, který jde dál a naváže tenhle první kontakt, to je podle mě určitá selekce. Ti lidé, kteří tam dovnitř jdou, jsou vnímavější a těch bariér, co u přírody mají, je méně. Takže pak může nastat interakce s prostředím a najednou se člověk cítí jinak. Já moc nevím o nikom, s kým bychom prošli - s kým bychom strávili dostatečně dlouhou dobu v lese mrtvých stromů, kde ale zároveň není možné nevnímat hromadu dalších živých struktur, který v konečném součtu převyšují živé struktury třeba ve smrkové monokultuře. Nevím o nikom, kdo by to pak vnímal negativně"* (Jar).

3.1.3.3. Vyhोštěná smrt

Název poslední podkapitoly jsem si vypůjčila od Jiřiny Šiklové²⁴, neboť přesně odpovídá tomu, co někteří spatřují jako jeden z hlavních důvodů vleklých sporů o rozpadající se les - nechuť dívat se na smrt a tendenci vytěšňovat nepříjemné aspekty života na okraj, kde nejsou tolik na očích.

Až konfrontací s rozpadajícím se lesem si člověk může uvědomit, že vidět umírat les je v našich podmínkách něco opravdu unikátního, ačkoli se nejedná o jeho smrt v konečném slova smyslu: *"Já jsem vlastně první dojem z rozpadajícího se stádia smrkového lesa měl už zprostředkovaný tím, že jsem to viděl na bavorské straně ještě dřív, než jsem to viděl na té české straně a musím říct, že ten první dojem je skutečně depresivní. Ale když si člověk uvědomí, že to, že se s tímto stádiem rozpadu lesa nesetkáváme jen proto, že člověk jako lesní hospodář vždycky v okamžiku, kdy by ty stromy začaly odumírat a všechny stromy umírají v určitém věku, tak přichází člověk a vykáčí je a odveze je na pilu. My se s tímhle stádiem v lese nesetkáme, protože mu vlastně bráníme, aby vůbec vzniklo. Ale je úplně přirozené, tak jako je zrození a smrt přirozená vůbec v přírodě. Já vždycky říkám, že spousta seriálů v televizi*

²⁴ Šiklová, Jiřina. 2013. *Vyhоštěná smrt*. Praha: Kalich

ukazuje, jak srnečka vychází na paseku a olizuje srnčátko. To mají lidi strašně rádi a strašně se na to chtějí dívat. Když to v tom seriálu není, tak není až tak moc úspěšný, protože to tam všichni chtějí vidět. Ale nikdo nechce vidět, že to stejné srnčátko za měsíc leží někde v houští, chcípě, že na něm lezou hrobařici a různí další brouci. Že to strašně smrdí a že to je také součást toho celého příběhu, protože nedej bože, kdyby se všechny srnčátka dožila dospělosti, tak už se všichni srnci do této republiky vůbec nevejdou. To je to, že jich 50% (jak ukazují výzkumy) nepřežije první rok života, to je součást toho přírodního dění. My bychom měli chtít vidět jak tu první část, tak i tu druhou část. Když jí nechceme vidět, tak jí aspoň nevy mazávat. Netvrdit, že neexistuje. U toho lesa chceme vidět tu část, kdy ty stromy rostou, malé roztomilé smrčky, pak jsou veliké, pak velikány - ty taky ještě chceme vidět, protože je to něco obrovského, co nepotkáváme, ale když ten velikán potom chcípne a spadne, že se mu ulomí vršek, pak větve, pak celý spadne a ztrouchniví, jsou na něm choroše... Tak tohle vidět nechceme, protože to ze svého života jaksi vymazáváme. Ale jestliže chceme vidět celý koloběh a v hospodářském lese ho vidět nemůžeme z principu věci, tak ho musíme vidět právě na té Šumavě. To odumírání, třeba i masové, třeba i na kilometrech čtverečních, je přirozený proces, ať se to komu líbí nebo nelíbí. Prostě to tak je a já jsem to viděl třeba na Sibiři, tam to nikdo neošetřuje, nikdo proti tomu nebojuje, protože to ani není možné. Tam to taky tak probíhá, čili my si to tady můžeme na malinkém kousku ukázat, ale protože se nám to nelíbí, tak to nechceme. To je jeden z důvodů, proč tam ty třenice jsou. Druhý jsou finanční, ale do toho bych nerad zabíhal" (moj). Ve výroku tohoto respondenta jsou estetické důvody postaveny vedle ekonomických, přičemž jsou označeny jako hlavní.

Jak jsem popisovala v jedné z předchozích kapitol, člověk má tendenci vytěšňovat smrt především ze své představy o přírodě. Ze slov posledního citovaného respondenta vyplývá, že ve svých mentálních konstruktech preferujeme pozitivní obrazy přírody, které v nás vzbuzují onen "dobrý pocit", na který zde neustále narážím v souvislosti s vnímáním lesa. Tyto pozitivní obrazy vyžadujeme a čím méně připouštíme existenci jejich opozita, tím hůř se s ním vyrovnáváme, pokud na něho v životě narazíme: "*Ten strach ze smrti a nepřipustit si smrt jako součást přírody - jako oddalovat to, být od toho vzdálen, nedívat se na to - si myslím, že je (podle mě) silný moment, který tam hraje roli. To, že si nechceme připustit smrt ani pohled na smrt, pohled na nemocný. Zase obecně - setkávám se s tím jako veterinář, lidi se prostě nechtějí dívat na trpící zvíře, i když jim vysvětlíme, že to je jen přechodná záležitost, že tomu zvířeti lze pomoci, ale musí s ním několik dní být a dívat se na to, že je nemocný"* (jar). Zde se jedná o nemocné zvíře, kterému se snažíme pomoci, aby se uzdravilo, přičemž potřebujeme od odborníka vysvětlení situace, abychom to dokázali pochopit. Analogicky to

funguje i s rozpadajícím se lesem - pokud člověk připustí, že les neumírá, ale obnovuje se, dokáže se s touto skutečností vyrovnat, případně zaujmout k tomuto fenoménu estetický postoj.

Jestliže se člověk vydá opačným směrem, může nastalou situaci reflektovat například takto, přičemž estetický rozměr vnímání rozpadajícího se lesa je téměř vyloučen: *"Podívejte se, já se nemůžu smířit s názorem, že budu úplně přešťastný, že umírá les, který je v nejsilnějším věku. Tady se šumavský les dožíval 350 až 500 let stáří. Já přeci nemíním úplně plesat nad tím, že tady díky kůrovcovým kalamitám hynou po milionech stromy ve věku osmdesát, šedesát let. To je jako oslava, kdybych plesal nad tím - Ježíš, to bylo dobře, že mor sklátil všechny plodný ženy, děti a nechal tam jenom batolata!"* (ant). Pokud se les nedožívá toho nejvyššího věku, který jsme byli schopní na Šumavě zjistit (většinou na případech jednotlivých stromů), je jeho plošná obnova kataklyzmatickým způsobem vnímána prizmatem nemoci jako nepřírozená. Stromy umírají v dospělém ("tom nejsilnějším") věku, scházejí pomalu a na velké ploše, přičemž u toho vypadají nesrovnatelně jinak, než jsme zvyklí (*"ještě ten rok potom napadení se z toho začne sypat to jehličí, zrezaví to, pak z toho začne opadávat kůra, na tý zemi pod těmi stromy nic není, protože tam jsou hromady toho jehličí, pak tam začne být ta kůra a stojí tam prostě ježatý, opadaný smrky"* [lud]). Pokud si kůrovcovou gradaci představujeme jako nemoc lesa, je přirozené, že vnitřní konflikt nastává v situaci, kdy jsme nuceni nezasahovat, neléčit les - v rámci bezzásahovosti se dívat na jeho (v lidských měřítkách) pomalou smrt: *"Tak si říkáte - ty vole, až sem přijdu za půl roku, tak tady budou stromy, ze kterých opadává jehličí - to je, řekl bych, nejhorší fáze. Když prostě víte, že jste vlastně ty stromy odsoudili k tomu, že umřou"* (jak).

Nepřijetí smrti jako součásti života se odráží ve vztahu člověka a přírody, zejména v odmítání konceptu divočiny a hospodářském způsobu pojmání lesa: *"Bude vás to třeba šokovat - někde něco, ale bude vás to šokovat třeba pro to, že na to nejste připravený, neznáte to (protože všude okolo vidíte kulturní smrčiny, který ještě než dospějí, tak se pokácí). Je to stejný jako dneska společnost přestala vnímat starý lidi jako zdroj poučení, poznání a nějaký úcty, i když mají svoje. Je to stejný, jako bysme řekli, že pro nás ve společnosti neexistují lidi, který jsou starší šedesáti let a tvářili se, že je vůbec neznáme, že vůbec neexistují, že neexistuje smrt. Tak stejný je to v přírodě. Pokud bych začal tvrdit, že v podstatě není divočina, že ten strom nesmí nikdy umřít, že stromy rostou pořád do nebe... Takže určitě i to základní prožití nějakýho toho šoku, protože člověk na to opravdu nemusí být připravený, ale od toho je třeba i ta Správa národního parku nebo i ten stát by měl nějakým způsobem umět říct - ano, my to tu chráníme pro to a pro to, abyste měli možnost seznámit se s tím. Je to*

stejný, jako bych zavedl vřídlo v Karlových Varech do potrubí, protože nikdo nechce vidět - to by byla škoda, aby nám ta voda odtýkala. Že se na to jenom někdo dívá. (...) Ten horský les tam bude fungovat, než se zase přemění - projde nějakou velkou disturbancí, minimálně 120 - 150 let spíš a potom do té velky, třeba nějaký totální, to bude dvakrát tolik. A je to stejný, jako kdybych řekl - dobrý, ty už máš dvě děti, je ti 40, už začínáš být za zenitem svojí produktivity, hodíš se nám třeba na mýdlo... A co v šedesáti? Už nejsi ekonomický" (loj). Je zde vlastně popsán příklad, kdy pro ekonomickou funkci, která je v současné době preferovanou hodnotou, nevidíme funkce (potažmo hodnoty) ostatní ("poznání, poučení, úcta"). Vše, co je obtížně interpretovatelné, měřitelné a preveditelné do současného hodnotového systému, může být vnímáno jako neproduktivní - jako například estetická funkce, slovy respondenta "že se na to jenom někdo dívá". Ještě horší postavení má z tohoto hlediska estetika mrtvého lesa, protože se nejenže díváme na něco "nepřirozeného", ale navíc v rámci bezzásahového managementu neproměníme území ve viditelný zisk postřehnutelný v čase (pokud tedy k věci nepřistupujeme jako níže citovaný respondent, pro kterého je bezzásahovost mimo jiné jen další záminkou k využití lesa jako zdroje dřeva, potažmo financí).

Dotazovaného, který vnímá rozpadající se les (nikoli jednotlivé stromy) jako něco nepřirozeného jsem se ptala, jak si představuje přirozenou smrt šumavského smrku: *"Ano, to není přirozený proces. Kdyby to byl přirozený proces, tak nastane to, že třisetletý šumavský velikán dožije svůj biologický věk, není už možné, aby tam koloběh vody byl takový, strom stárne, pouští se do něho hniloby, usychá, uvadá, pouští se do něho všechny možné druhy. Přirozeně zafouká vítr, strom spadne. Za ten svůj život má okolo sebe obrovský koberec milionů jedinců, který vyplodil, který tam rostou a spadne do toho houští, pomalinku se rozpadá. Koloběh života je zabezpečen. Miliony stromů, jenom proto, že se někdo rozhodl, že ten strom nemůže dožít svého biologického věku, protože tady někdo, kdo potřeboval prachy, udělal z toho lesa smrkovou monokulturu a teď někdo, kdo potřebuje prachy, aby mohl říct, že tento koloběh je přirozený a já mám plesat nad takovou rozsáhlou smrtí, která ještě produkuje další smrt, protože někde jsou bezzásahové zóny, které jsou sežrané tím kůrovcem a na to navazují vyrubané zóny" (ant). Vyplývá z toho, že mnohem větší problém je, když umírá les, než když zahyne strom: "Tak jistě a to se opravdu těžko slovně popisuje. Za prvé člověk se dívá nerad na smrt a chápe, že strom umře. Nechápe ovšem, když umře dvacet hektarů stromů" (jan).*

Existuje případ, kdy je smrt v souvislosti se stromy akceptována bez problémů a tím jsou památné stromy, které, jak jsem již uvedla mají výsadní postavení mezi ostatními. Problém s nimi nenastává, protože jsou zcela přirozeně vnímány jako nám blízké entity a proto

o ně nákladně pečujeme až do nejvyššího věku: *"Nějakým způsobem jsme se o ně starali, ošetřovali je, aby v nich třeba nebyla hniloba, dělali jim zastřešení, tak svým způsobem ty stromy byly jako kamarádi"* (loj). Některé památné stromy jsou už téměř odumřelé, ale zároveň vyztužené a podepřené tak dokonale, že se vlastně jedná o vystavenou balzamovanou mumii, kterou chodíme obdivovat. Jakmile se tedy člověk v rámci nějakého rituálu podílí na smrti stromu nebo mu u ní jiným způsobem asistuje (při vědomí, že udělal, co mohl, aby se strom dožil co nejvyššího věku a naplnil tak naši představu o svojí nesmrtelnosti), ukáží tak vlastně touhu po tom, nějakým způsobem řídit běh osudu, jak to vyjadřoval jeden z respondentů: *"To je vrozený. Aspoň v naší kultuře. Máme to v sobě v podstatě každý. Chceme ovládat svůj život, nechceme ho svěřit volnému běhu událostí, Bohu. Jde o to, že i věřící lidé chtějí řídit sami sebe i všechno kolem sebe. (...) Ta potřeba řídit, ta se netýká jenom toho řídit svůj život, tak aby nedošlo ke smrti. Myslím si, že obecně chceme řídit svůj osud a to, co na to má vliv"* (jar). Jakmile má člověk na smrti podíl, nebo se mu daří ji "řídit" tak, aby jej nemohla zaskočit ve svých mnoha (často nepříjemných) podobách, snáší její přítomnost mnohem lépe. To se dá ilustrovat například na lesním hospodaření, kdy "přirozeně" ukončíme život stromu tím, že jej pokácíme a využijeme na surovinu: *"Takže to беру takhle - patří to k životu lesa, stromů, přirozenému cyklu toho lesa. My to neznáme, protože ten přirozený cyklus lesa jsme nahradili kácením"* (hon) nebo na případě zásahu proti kůrovci, kdy vykácíme určitou část lesa, přičemž člověk vlastně usmrtí stromy dřív svojí rukou, než stačí zahynout po kůrovcové gradaci: *"Tam se prostě stanovila demarkační linie a za ní se kůrovec nepustil, takže se to tam vykácelo. Díval jsem se tehdy na to taky trošku divně, ale dneska s odstupem času, když se podíváte na letecký snímky nebo se můžete přímo podívat na místo, tak ten les vlevo od cesty, kde to bylo bezzásahový a vpravo od cesty, kde bylo zásahový, tak v tom zásahovým to tenkrát vypadalo jako obrovský problém, bylo to rozježděný a tak dále, nevypadalo to nijak dobře. No a dneska po těch dvaceti letech to není žádný problém, je to tam zalesněný, je tam les velmi podobný jako je ten na druhý straně. A když se podíváte na letecký snímky historicky, tak to, že se tady aktivně zasáhlo proti kůrovci přineslo, že už se dál nešířil. Tady byl 'mrtvý les', který se nějak přirozeně zmlazuje, pak byl ten zásah, ne úplně esteticky zajímavý, ten byl ošklivý, ale za ním zůstal les živý a to bylo to ochranné opatření, kvůli kterému se to dělalo"* (jir). Taková smrt je vnímána pozitivně, ačkoli se také nejedná zrovna o malé plochy, protože byla nutná ve jménu zachování zeleného lesa: *"Takže ten zásah já vnímám (byť to v tom okamžiku není nic moc příjemného pro estetiku, protože je tam ta blbá holina s pařezama) dneska s odstupem času - jsou tam stromky a to důležité, co to přineslo, je zachráněný zelený les, který je až po Kvildu, pořád je smrkový"* (jir).

Pokud není les nebo strom zelený, dochází v některých případech k tomu, že respondent odmítá uznat takovou entitu jako les nebo strom - zejména se tak děje v situaci, kdy daná entita umírá nebo je již mrtvá a rozpadá se: "*Tohle není les. Já si představuju, že v lese jsou stromy. Tady přece nejsou stromy, to jsou suchý pahýly. To jsou mrtvý pahýly, to je mrtvý les. Jako můžeme si říkat, že se tam na dně možná někde něco obnovuje, ale les jsou přece stromy*" (tom). Jakmile strom zahyne a přestane být "živý", což respondent ve své představě od stromu očekává, přestává být stromem: "*To je mrtvý strom. To je jako, když umře člověk, tak umře strom*" (tom). Tento příklad vypovídá o tom, že smrt je něco, co mění povahu věci, které jejím prostřednictvím přestávají být tím, co byly předtím a stávají se něčím, co se těžko definuje. Když vyjdu z výroku posledního respondenta (srovnání člověka a stromu), tak člověk, který bývá po smrti většinou okamžitě pohřben a jeho další proměna je tak ukryta před zraky lidí, kteří díky tomu, že jsou živí, jsou stále lidmi (s výjimkou vystavených mumifikovaných či balzamovaných rarit - viz. srovnání s památnými stromy). Protože byla v případě člověka smrt skryta pod zem nebo jinak zamaskována, nepovstává otázka jako u stromu, který uschne a ještě spoustu let stojí na svém místě, viditelný, podléhající rozkladu. Situace, kdy se rozhodneme změnit naše nakládání se stromy - nepokácet, neodvézt, nevyužít tak, aby nic viditelného nezbylo (jak jsem uvedla v předchozích kapitolách i pařezy bývají problém) - je to pro některé lidi srovnatelně šokující situace, jako kdybychom přestali pohřbívat své mrtvé, případně jim přestali věnovat ritualizovanou péči, pokud je chceme udržet na očích.

4. ZÁVĚR

V rámci výzkumu se ukázaly zajímavé věci, které jsou ve své podstatě možná předpokladatelné, ale stejně tak mohou překvapit, pokud se vyjeví v jiné perspektivě. Celou práci, ať už v teoretické části nebo té praktické, se prolínají dva proudy (v původním konceptu práce jsem počítala se čtyřmi, nicméně vlivem jejich vzájemného prolínání došlo nakonec k redukci pouze na dva zásadní): mají společné to, že se oba cítí součástí přírody. Alespoň někde na začátku o tom není pochyb. Čím více ovšem reflektují fakt, že člověk mění tvář krajiny a ne vždy je se svým výsledkem spokojen, tím více se vydávají každý jiným směrem. Jak měnit svoje životní prostředí a nepřipadat si přitom, že na člověka padá tíha všech jeho vytěsňených nevědomých obsahů? Je potřeba usídlit se v některém z dostupných možných myšlenkových konstruktů, které jsem se pokusila ve své práci představit, protože jinak by měl život do harmonické krajiny opravdu daleko. Příroda je zdroj, na kterém jsme závislí - to je bez debaty. Ilustrovat to mohou jak naše biologické potřeby, tak naše tiše nastražené smysly, které hoří po zabydlování ve světě, ať už je jakkoli iluzorní. Ovšem trochu přízračné může být uvědomění si, že nejsme závislí jenom na přírodě jako zdroji, ale na její představě, neboť se ukazuje, že existují určité roviny bytí, které přemost'ují svět hmoty a svět idejí. Je docela jedno, jak moc je naše představa o přírodě fantaskní a jak moc realistická, v rámci prostoru smyslů, ve kterém se propojujeme s oběma dimenzemi, začíná být nepostradatelné všechno. Vývojové paralely našeho kulturního obrazu přírody jsou až nemístně předvídatelné, pokud se člověk zamyslí nad tím, jak uvažuje - je jedno, jestli stojí na straně barikády, která dokáže pod tíhou božského přiznat chybu anebo na sebe bere veškerou zodpovědnost světa. Oba postoje vyžadují určitou reflexi vztahu mezi člověkem a přírodou, která tvoří zázemí, z něhož vyrůstají různé podoby vnímání toho, jak příroda vypadá. Interpretace prastarého obrazu lesa, který vidíme nebo nás v lese, který vnímáme všemi smysly, závisí na jeho ideální představě, kterou si neseme v hlavě, formovanou různými rámci. To se zpětně promítá do našeho očekávání spojeného s krajinou a se zákonitostmi, co nás obklopují, počínaje estetickými preferencemi, konče životem vlastním i existencí ostatních živých a neživých fenoménů.

Pokud bych měla shrnout hlavní výsledky výzkumu, tak bych upozornila na to, jak si vzájemně odporují dvě koncepce, na které jsem narazila. První z nich vychází ze základu přežití v optimální míře, jejím náboženstvím je pokrok, přičemž je záhodno regulovat okolní svět tak, aby člověka co nejméně ohrožoval. Jedná se o evoluční strategii, ve které člověk přijme zodpovědnost sám za sebe, protože "nic jiného prokazatelného, co by za mě oddřelo práci ve skutečném světě není". Tento postoj se nevyklučuje s vírou v transcendenci, ale v

zásadě počítá s tím, že svět božství je někde mimo a nezasahuje do světa daného člověka víc, než je nutné a než by bylo potřeba nějakým způsobem řešit. S vnímáním okolních živých entit je to podobné, protože pokud se nesnažím překročit určitou hranici, nemůžu dost dobře nahlédnout, jak se žije ostatním v prostoru, kam z mé strany není vidět. S tím se pojí i vnímání času a prostoru, myšlenky ve všech časech (jak reflexe budoucnosti, tak reflexe minulého) - zkrátka pohybovat se v jiném prostoru, než mi přísluší, je obtížné a ve své podstatě kontraproduktivní. V rámci aktuálního života tady a teď poměrně nebezpečné a omezující.

Otázka religiozity se v mém výzkumu ukázala jako klíčová, neboť všichni, kteří stojí jinde, než v předchozím popisovaném případě, s ní nějakým způsobem interagují. Asi úplně nezáleží na tom, jestli se tam děje ve vnímání jiných aspektů, než těch, které jsou použitelné pro praktický život člověka, ale každopádně je zřejmé, že tyto přesahy ve vnímání přírody, které jdou "za něj", ho dokáží posouvat na jeho cestě bez ohledu na to, jestli žije spíš za horizontem humanitním nebo exaktním. Prokázalo se, že otázka vnímání přírody a estetické otázky souvisí se vzděláním, ale často stáli na stejné akademické nebo laické úrovni lidé, kteří se vydali ve svém uvažování a životě úplně jiným směrem, než by se dalo čekat. Láska k poznání ve smyslu překračování hranic se ukázala jako stejně silný protivník touhy po poznání, která dokáže vystavět hradby, upevnit pozice a zahnat vše, co dotírá svou nevyzpytatelností a neproduktivností. V tom je otázka religiozity příznačná a prokázalo se to i v této práci - existují na světě jevy a věci, které když dokážeme vnímat, jsou schopny nahradit pomíjivost všeho, co si jen dokážeme představit (mlha na blatech, slunce mezi kmeny dubů), ale zároveň je zde obrovský tlak na prožívání světa i jinak (dobře se to ilustruje na rozdílu mezi romantickým a normálním turistou) - člověk potřebuje lanovky, sjezdovky, bruslařské tratě. Podle druhé skupiny je to tím, že se prostě v prostředí zapomněl pohybovat i jinak, přičemž alternativa pěší chůze nebo spaní pod širákem je vždycky možná. Nakonec z toho vyvstává otázka - kdo žije víc v iluzorním světě představ o tom, jaké by jeho prostředí mělo být a co by mělo přinášet? Mělo by nám dávat poznání ve smyslu pozorování opravdové přírody, s jejími světlými i temnými stránkami? Abychom si znovu vzpomněli na smrt a na to, že život musí skončit, aby mohl začít jiný? Anebo by měla být příroda prostředím, do kterého můžeme utíkat za odpočinkem a regenerací? Otázka toho, co dokáže člověk unést v přírodním prostředí, je v dnešní době aktuálnější než jindy, protože je větší počet lidí, kteří do přírody vyrážejí z měst jako do onoho magického prostředí "jiného" - ať už tam jezdí na kole a bydlí v penzionu anebo nocují ve skalách, než lidí, kteří s ní žijí v úzkém sepětí a zakoušejí její ambivalence.

Závěrem bych chtěla říct, že otázka šumavských kůrovcových kalamit dráždí představivost a fantazii mnohem více, než by se na první pohled mohlo zdát a zároveň otevírá možnost debatovat i o jiných věcech, než je objem nevyužitého dřeva nebo ztraceného turistického potenciálu. Nabízí prostor naprosto unikátního způsobu sebereflexe člověka, který se může konečně rozhodnout, do jakého vztahu s přírodou vstoupí, na prahu nového věku, kdy nic nemusí být takové, jaké se na první pohled může zdát.

Seznam použitých pramenů a literatury:

- BENEŠOVÁ D., DUDÁK V., DUDÁKOVÁ A., FINDEJSOVÁ S., HRÁCH V., KOUTNÁ A., UHLÍŘ M., UHLÍŘOVÁ J. 2003. Šumava. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Baset. ISBN 80-7340-021-9
- BULLOUGH, Edward. 1995. 'Psychická distance' jako faktor v umění a estetický princip. In: *Estetika* 32 (1): 10 - 30.
- BURKE, Edmund. 1981. Filozofické skúmanie o pôvode našich ideí vznešeného a krásneho. 1. vyd. Bratislava: Tatran.
- DISMAN, Miroslav. 2002. Jak se vyrábí sociologická znalost. 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-0139-7
- Hnutí DUHA. 2010. Anketa mezi návštěvníky Národního parku Šumava. Brno: Hnutí DUHA. [online] Dostupné z:
http://www.hnutiduha.cz/sites/default/files/publikace/2013/vystupy_anketa_sumava_2011.pdf
- HUBENÝ, Pavel. 2013. CHKO Šumava padesátiletá. 1. vyd. Vimperk: Správa Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava. ISBN 978-80-87257-16-6
- JURČA, Jan. 1966. Pěstění lesů s lesní estetikou. 1. vyd. Brno: Vysoká škola zemědělská
- KANT, Immanuel. 1975. Kritika soudnosti. Praha: Odeon. ISBN
- KAUFMANN, Jean - Claude. 2010. Citlivý rozhovor. 1. vyd. Praha: Slon. ISBN 978-80-7419-033-9
- KLVAČ, Pavel. 2006. Člověk a les. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita ISBN 80-210-4202-8
- KOLÁŘ F., MATĚJŮ J., LUČANOVÁ M., CHLUMSKÁ Z., ČERNÁ K., PRACH J., BALÁŽ V., FALTEISEK L. 2012. Ochrana přírody z pohledu biologa. 1. vyd. Vimperk: Dokořán. ISBN 978-80-7363-414-8
- KOMÁREK, Stanislav. 2008. Příroda a kultura. 2. vyd. Praha: Academia ISBN 978-80-200-1582-2
- MARTAN, Petr. 2011. Suchá opona Šumavy. 1. vyd. Čkyně: Komunita pro duchovní rozvoj, o.p.s. ISBN 978-80-904111-5-9
- MICHALOVIČ, P., ZUSKA V. 2009. Znaky, obrazy a stíny. Praha: Akademie múzických umění v Praze. ISBN
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. 2000. Studie I. 1. vyd. Brno: Host. ISBN 80-86055-91-4

- RÓHR, Heinz-Peter. 2014. Zneužití. 1. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0601-9
- SCHAMA, Simon. 2007. Krajina a paměť. 1. vyd. Praha: Argo. ISBN 978-80-7363-071-3
- SLOUP, Miroslav. 2010. Královský hvozd - lesnické hospodaření v "hercynských směsích" části hraničního území na PLO Šumava. In Lesnická práce IX (6)
- STIBRAL K., DADEJÍK O., PEPRNÍK M. (eds.). 2010. Kauza les. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého ISBN 978-80-244-2572-6
- STIBRAL, Karel. 2005. Proč je příroda krásná? 1. vyd. Praha: Dokořán. ISBN 80-7363-008-7
- STIBRAL, Karel. 2011. O malebnu. 1. vyd. Praha: Dokořán. ISBN 987-80-7363-464-3
- STRACHOTA, Josef. 1914. Estetika lesa. 1. vyd. Praha: Česká lesnická jednota.
- STRAUSS, Anselm; CORBIN, Juliet. 1999. Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie. 1. vyd. Boskovice: Albert. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠANTRŮČKOVÁ H., VRBA J. (eds.). 2010. Co vyprávějí šumavské smrčiny. 1. vyd. Vimperk: Správa národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava. ISBN 978-80-87257-04-3
- ŠEBEK, Karel. 2012. *Lesy*. In: Analogon. 2012, Vol. LXVI.
- ŠIKLOVÁ, Jiřina. 2013. Vyhoštěná smrt. 1. vyd. Praha: Kalich. ISBN 978-80-7017-197-4
- VÁCHAL, Josef. 2008. Šumava umírající a romantická. 3. vyd. Praha; Litomyšl: Paseka. ISBN 978-80-7185-901-7
- VONDRUŠKA, Vlastimil. 2014. Život staré Šumavy. 1. vyd. Praha: Vyšehrad. ISBN 978-80-7429-219-4
- Web 1: <http://www.npsumava.cz/cz/1261/sekce/zakladni-udaje/>
- Web 2: <http://www.prosilvabohemica.cz/>

Přílohy

OTÁZKY

- Souhlasíte s tím, že bude rozhovor nahráván a použit v mé diplomové práci? Přepsaný rozhovor můžu v případě, že byste chtěl, zaslat.
- Jak jste se dostal k tomu, co teď děláte? (k ekologii, starostování, senátorování, lesnictví,...)
- Jak jste se dostal k tématu Šumavy? K jejím kauzám?
- K čemu by měl sloužit NP?
- Jaký máte vztah k ochraně přírody?
- Co si myslíte o konceptu divočiny?
- Proč máte rád les a jaký typ lesa? Proč je podle vás potřeba jej chránit?
- Jakým způsobem les vnímáte? Jakým způsobem vnímáte strom/y?
- Jak se cítíte v hospodářském lese, př. smrkové monokultuře?
- Jak se cítíte v chráněném lese, př. lesy NP (1. nebo 2. zóny)?
- Jak se cítíte v rozpadlém (mrtvém) lese, tj. po kůrovcové kalamitě?
- Jak se vám dívá na takový les z dálky a jak zblízka?
- Chcete ještě něco doplnit, respektive máte pocit, že jsme o něčem nemluvili, co byste mi rád k tomuto tématu řekl?
- Napadá vás nějaký důležitý hráč v diskuzi o Šumavě, kterého byste mi doporučil pro rozhovor?
- Otázka na ostatní skupiny vstupující do diskuze o Šumavě/ jak vnímají ostatní skupiny (aktivisti, lesníci, vědci, místní, politici,...)?
- Co si myslí o vyhocené situaci na Šumavě? Proč se to děje?